

2006

Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

İRAN EDEBİYATINDA DAHNÂMELER
ve
KÂTİBİ'NİN DAHBÂB'I

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi : Prof. Dr. M. Nazif ŞAHİNOĞLU

Hazırlayan :
Mehmet VANLIOĞLU

ERZURUM — 1987

İ Ç İ N D E K İ L E R		<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ		IV-V
TRANSKRİPSİYON		VI
BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR		VII-X
G İ R İ Ş		
İSLAM SONRASI İRAN EDEBİYATI'NDA NAZİM ŞEKİLLERİNDEN MESNEVİ.		2-7
B İ R İ N C İ B Ö L Ü M		
DAHNAMELER		9-11
A- Nüshaları Mevcut Olanlar		
Dahbâb (Kâtibî)		28-44
Dahbâb (Nakîb al-Mamâlik)		12
Dah Fasıl		12
^c İşk Nâma		13
Mahbûb al-Kulûb		13-14
Mantık al- ^c Uşşâk (Avhadî).		14-16
Mantık al- ^c Uşşâk (Husrav-ı Dihlavî).		17
Muhabbatnâma		17-18
Ravzât al- ^c Âşıkîn		18
Ravzât al-Muhibbîn		18-19
Rûh al- ^c Âşıkîn		19-21
Sohbatnâma		21
Tuhfat al- ^c Uşşâk		21
^c Uşşâknâma (^c Irâkî).		22-23
^c Uşşâknâma (^c Ubayd-i Zâkânî)		23-24
B- Nüshaları Mevcut Olmayanlar		24
İ K İ N C İ B Ö L Ü M		
KATİBİ		
Adı, Mahlâsı ve Nisbesi		26
Gençliği ve Tahsîli		27-29
Ailesi		29
İnancı, Düşüncesi ve Ahlâkı		29-31
Örnek Aldığı Şairler		31
Kendisini Taklîd Eden Şairler		31-32

III

Sayfa

Eserleri	32
Dîvân	32
Hamsa	32
Gulşan-i Abrâr	32
Macma ^c al-Bahrayn	33
Dahbâb	33
Sî nâma	33
Dilrubâ	34
Bahram u Gul Andâm.	34
Husn u ^c Aşk	34
Laylâ u Macnûn	34
Târîh-i Yamîni	34
Kulliyât	34
Edebî Kişiliği	34-37

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

KÂTİBÎ'NİN DAHBÂB'I

Tanıtımı	38
Özellikleri	38-39
Özet Olarak Muhtevası	38-44
Dahbâb'ın Mevcut Nüshaları	43
Tahkîke esas alınan yazma nüshaların tavsîfi	44
Tahkîke esas alınan yazma nüshaların imlâ özellikleri	45
Netice	46

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

MATN-İ DAHBÂB-I KATİBÎ

Kitâb-ı Dahbâb	YA
Fihrist-i asmâ-i ricâl va amakin va bahr-i iştîlâhât	YA-11

Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

İRAN EDEBİYATINDA DAHNÂMELER

ve

KÂTİBİ'NİN DAHBÂB'I

Yüksek Lisans Tezi

Tez Yöneticisi: Prof.Dr. M.Nazif ŞAHİNOĞLU

Hazırlayan
Mehmet VANLIOĞLU

Erzurum-1987

ÖNSÖZ

Çok eskiden beri ve özellikle Tanzimat'tan bu yana Fars Dili ve Edebiyatı üzerinde hem müsteşriklerin, hem de bizzat İranlıların ve diğer İran Edebiyatı severlerinin çalıştıkları herkesi malûmudur. Bununla birlikte bu dilde ve bilhassa edebiyatında henüz bâkir kalan konular da az değildir. Bize göre mesnevî nazım şekli içinde yer alan dahnâma ya da dahbâbların ayrı olarak incelenmesi husûsu da bu bâkir noktalardan birisini teşkil etmektedir. Ayrıca hamse sahipleri arasında yer alan Kâtibî'nin Dahbâb'ı da edebî olduğu kadar, dini ve ahlâkî yönden de değerli bir eser olduğu tezkirelerde ve edebiyat tarihlerinde kaydedilmekte ise de, günümüze kadar bu eserin edisyon kritiği yapılmamış ve genel bir incelemeye tâbi tutulmamıştır.

Bu nedenle hem dahnâmeler, hem de Kâtibî'nin mezkûr Dahbâb'ı üzerinde araştırma yapmanın gerekli olduğu kanâatine varılarak, eldeki bu çalışma meydana getirildi. Bu çalışma "İran Edebiyatında Dahnâmeler ve Kâtibî'nin Dahbâb'ı"ndan ibâret olup, bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında İslâm sonrası İran Edebiyatı'nın işlendiği devreler sıralandıktan sonra, mesnevî kelimesinin etimolojisi, menşe'i ve tarihî seyri üzerinde kısaca durulmuş, Timurlular devri dahil bu devrin belli başlı nümûnelerinden örnekler verilmiş, bilâhare dahnâmelerin mesnevî şekli ile ilgileri belirtilmiştir.

Birinci bölümde, İran Edebiyatında yazılmış dahnâmeler üzerinde geniş bir şekilde duruldu. Araştırmalarımız neticesinde nüshaları mevcut olanlar alfabetik sırayla verildi ve her birinin tanıtılması yapıldı. En sonunda da nüshaları mevcut olmayanlar sıralanarak konuya son verildi.

İkinci bölümde de, Kâtibî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri sağlanan malzeme ve imkânlar nisbetinde ve geniş bir şekilde ele alındı.

Üçüncü bölümde ise Kâtibî'nin Dahbâb isimli eserinin tanıtımı , muhtevası ve özellikleri tanıtıldı. Son bölümde de Dahbâb'ın tenkîdli metni ve ilgili fihristleri verildi.

Dahbâb'ın metni neşre hazırlanırken kullanılan nüshalardan, Üniversite Kütüphanesi'ndeki "Ü", Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümündeki "F", Bodleyn'deki "B" harfleriyle gösterildi. Metnin teşhisinde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüsha imlâ, yazı ve asla uygunluk cihetleriyle diğerlerinden daha mevsûk kabul edildiği için metnin kurulmasında esas alındı. Metnin sağ tarafında verilen varak numaraları esas alınan bu nüshanın varak numarasıdır. Ayrıca metinde geçen şahıs ve yer adları için dipnotta kısa bilgiler verilmeye çalışıldı. Varyantlar için verilen latin harfli rakamlar ile, malumat için verilen arap harfli rakamlarından her ikisi, sayfadaki satırı göstermek üzere kullanıldı. Bu çalışmanın içerisinde metne işaret edilmek istendiğinde, sayfa ve beyit numaraları taksim işareti ile (1/5 gibi) verildi.

Elden geldiği kadar dikkat ve itina ile hazırlanmasına gayret edilen bu çalışmada elbette bazı yanlış ve eksiklere ve hatta bir kısım teknik hatalara rastlamak mümkündür. Tek tesellimiz ve yegâne ümidimiz okuyucu ve ilgililerin uyarıları ve yapıcı tenkîdleri olacaktır.

Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen ve her safhasıyla ilgilenen hocam Prof.Dr. M.Nazif Şahinoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim . Ayrıca devamlı alâka ve yardımlarını gördüğüm Doç.Dr. Ömer Okumuş ve Doç.Dr. S.İnal Savi hocalarıma ve diğer mesâi arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunmayı bir görev telâkkî ederim.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada, İslâm Ansiklopedisi'nde kullanılmakta olan şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler: آ ا ء a

Sessizler: ء : >

ب	: b	ر	: r	ف	: f
پ	: p	ز	: z	ق	: k
ت	: t	ژ	: j	ك	: k
ث	: s	س	: s	گ	: g
ج	: c	ش	: s	ل	: l
چ	: ç	ص	: s	م	: m
ح	: h	ض	: z	ن	: n
ح	: h	ط	: t	و	: v
د	: d	ظ	: z	ه	: h
ذ	: z	ع	: c	ی	: y
		غ	: ğ		

Şu yerlerde ise farklı hareket edilmiştir:

a- Harf-i tarif ile kullanılmış olan kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Meselâ, Macâlis an-nafâ'is, Ravzât al-Muhibbîn.

b- "Abd"kelimesinin cüzleri bitişik yazılmıştır: 'Abdullâh, 'Abdulkerîm gibi.

c- Tanınan ve herkes tarafından bilinen özel isimlerde transkripsiyon uygulanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR

- Ânandarâç, bkz. Şâd (Muhammad Pâdişâh).
- Arbary (A.J.), Classical Parsian Literatur, London, 1958.
- Ateş (Ahmet), İstanbul kütüphanelerinde Farsça manzûmeler, I, İstanbul, 1968.
- Âzar (Luţf ^CAlî Big), Tazkira-i âtaşkada, nşr. Sayyid Ca^Cfar Şâhidî, Tahran, 1337 hş.
- Badâyi^C al-Vakâyi^C, bkz. Vâsıfî.
- Brawne (E.G.), A Literary history of Persia, I-IV, Cambridge, 1967.
- Câmî (Nûr ad-Dîn ^CAbdurrahmân), Bahâristân, İstanbul, 1294.
- Davlatşâh (b. ^CAla ad-Davla Bahtîşâh al-Ġâzî), Tazkirat aş-Şu^Carâ, nşr. Muhammad ^CAbbâsî, Tahran, 1337 hş.
- Tazkira-i Davlatşâh, çev.Prof.Necati Lugal,II, Ankara, 1967.
- Dâirat al-Ma^Cârif-i Fârsî, III, Tahran, 1356.
- Dihhudâ (^CAlî Akbar), Luġat-nâma, Periyodik,nu.34,Tahran, 1336 hş.
- Ete (Herman), Tarîh-i Adabiyât-i Fârsî, trc.Rizâ Zâda Şafağ.
- EI², İslâm Ansiklopedisi (İngilizce), Leyden, 1976.
- Gupamavî (Kudrat Allâh), Natâyic al-Afkâr, Bombay, 1336.
- Farhang-i Adabiyât-i Fârsî, bkz. Kiya.
- Fihrist-i nushahâ-yı haţtî, bkz. Munzavî Aġmad.
- Ĥabîb as-Siyar, bkz. H_vândmîr.
- Haft İklîm, bkz. Râzî.
- H_vândmîr (Ġiyâs ad-Dîn b. Humâm ad-Dîn al-Ĥusaynî), Târîġ-i Ĥabîb as-Siyar, nşr. Calâl ad-Dîn Humâ'î, Tahran, 1333 hş.
- Hânbâba Maşar, Fihrist-i Kitâbhâ-yı çâpî-yi Fârsî, I-IV,Tahran,1350-1353.

- Hidâyat (Rizâ Kulî Hân), Macma^cal-Fuşahâ, nşr. Mużâhir Muşaffâ, I-VI, Tahran, 1336-1340 hş.
- Tazkira-i Riyâz al-^cÂrifîn, nşr. Mihr Ali Gurgânî, 1344.
- İA: İslam Ansiklopedisi, İslam alemi tarih, coğrafya, etnacoğrafya ve bibliyoğrafya luğatı, İstanbul, 1940 vd.
- Karatay (F. Edhem), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Katalogu, İstanbul, 1961.
- Kâmûs al-^calâm-ı Turkî, İstanbul, 1314.
- Kiyâ (Zahra-yi Hanleri), Farhang-i Adabiyât-i Fârsî, Tahran, 1348.
- Lûgat-nâma, bkz. Dihhudâ.
- Macâlis al-Mu'minîn, bkz. Şustarî.
- Macâlis an-Nafâ'is, bkz. Navâ'î.
- Macma^cal-Fuşahâ, bkz. Hidâyat (Rizâ Kulî Hân).
- Mudarris (Muhammad ^cÂlî-yi Tabrizî), Rayhânât al-Adab, I-VIII, Tahran, 1369.
- Mu^cîn (Muhammad), Farhang-i Fârsî, I-VI, Tahran, 1963-1973.
- Munzavî (Ahmad), Fihrist-i Nuşahâ-yi hattî-yi Fârsî, I-VI, Tahran, 1348-1353 hş.
- Mu'taman (Zayn al-^cÂbidîn), Tahavvul-i Şi^cr-i Fârsî, Tahran, 1339.
- Nafîsî (Sa^cîd), Târîh-i Nazm va Naşr dar Îrân ve dar Zabân-i Fârsî, I-II, Tahran, 1344 hş.
- Kulliyât-ı ^cIrâkî, Tahran, 1338 hş.
- Kulliyât-ı Avhadî, Tahran, 1340 hş.
- Natâyic al-Afkâr, bkz. Gupamavî.
- Navâ'î (^cAlişîr), Macâlis an-Nafâ'is, nşr. Suyimâ Ganieva, Taşkent, 1961.
- Rayhânât al-Adab, bkz. Mudarris.
- Râzî (Amîn Ahmad), Haft İklîm, nşr. Cevâd Fâzıl, I-III, Tahran, tsz.
- Riyâz al-^cÂrifîn, bkz. Hidâyat (Rizâ Kulî Hân).
- Rypka (Jan), History of Iranian Literatur, Dordrecht/Hollanda, 1968.
- Şafâ (Zabîh Allâh), Târîh-i Adabiyât dar Îrân, I-IV, Tahran, 1347-1356 hş.
- Şafavî (Sâm Mirzâ), Tazkira-i Tuḥfa-i Sâmi, Tahran, 1346.
- Şâd (Muhammad Pâdişâh), Farhang-i ânandarâç, nşr. Muhammad Dabîr Siyâkî, I-VII, Tahran, 1335 hş.
- Şükûn (Ziya), Farsça-Türkçe Lûgat, I-III, İstanbul, 1984.
- Şustarî (Nûr Allah b. Şanf al-Husayin), Macâlis al-Mu'minîn, 1055 h.

IX

Târih-i Naẓm ve Naşr dar Īrân, bkz. Nafisî (Sa^cîd).

Tarlan (Ali Nihad), Īran Edebiyatı, Īstanbul, 1944.

T.D.E.A., Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I-VI, Īstanbul, 1977-1986.

Tuĥfa-i Sâmi, bkz. Şafavî (Sâm Mirzâ).

Levend (Āgâh Sırrı), Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1984.

Vâşıfî (Zayn aĀ-Dîn Muĥammad), Badâyi^c al-Vakâyi^c, nşr. A.N. Boldyrev,
I-II, Tahran, 1349-1350,

DİĞER KISALTMALAR

- b. : bin (oğul)
bkz. : bakınız
c. : cilt
d. : doğumu
fsk. : fasikül
h. : hicrî kamerî
hş. : hicrî şemsî
Ktp. : kütüphane
Krş. : Karşılaştırınız
M. : milâdî
Mad. : madde
Metin : Bu çalışmanın metin kısmı
Nşr. : neşreden
trs. : tarihsiz
nu. : numara
ölm. : ölümü
s. : sayfa
trc. : tercüme eden
v. : varak
vb. : ve benzerleri
vd. : ve devamı
v.dd. : ve devamının devamı
رک : bakınız
رش : bakınız
ص : sayfa

GIRIS

G İ R İ Ő

İran Edebiyatını, bilindiđi üzere İramođlar ve özellikle İran Edebiyatı tarihçileri, İslâm öncesi İran Edebiyatı ve İslâm sonrası İran Edebiyatı olmak üzere iki ana bölüme ayırırlar. İslâm sonrası İran Edebiyatını da, genellikle Tahirîler (820-872), Saffârîler (859-902), Sâ mânîler (874-999), Gazneliler (962-1183), Selçuklular (1040-1157), Mođollar (1230-1353), Timurlular (1369-1506), Safevîler (1501-1732), Kaçarlar (1779-1923) ve çağdaş İran Edebiyatı devirlerine ayırarak incelerler. Biz burada, konumuzu ilgilendirmesi bakımından, İslâm sonrası İran Edebiyatındaki edebî türlerden sadece mesnevî nazım şekli üzerinde duracak, bu şeklin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığını, mezkûr devrelerde konusu ve muhtevası itibarıyla takip ettiđi seyri örnekleri ile gösterecek ve da hnâmelerin onunla ilgisini kurmaya çalışacağız¹.

Mesnevî: Aslı arapça olan bu kelimenin sözlük anlamı "ikişer ikişer" demektir. Edebiyatta ise, her beyti kendi arasında kafiyeli olan ve iki beyitten, binlerce beyte kadar uzayan nazım şeklinin adı olmuştur. Bu nazım şeklinde beyitlerin ayrı ayrı kafiyeli olması yanında, her beytin anlamının kendi içinde tamamlanması ve öteki beyitlere geçmemesi de bir zarurettir. Arap edebiyatında sadece edebî gayeler ile kaleme alınmış olan mesnevî şeklindeki eserler çok az ise de, öğretici mahiyette özellikle ezberlenmesi istenilen konularda bu şekil çokça kullanılmıştır. Meselâ, Harîrî' (ölm.616/1122)nin nahve dair "Mulhat al-î^c râb"ı , İbn-i Mâlik' (ölm.672/1172)in Alfiya'si gibi. Arap edebiyatında bu mesnevîler sadece aruzun recez bahrinde söylenmiştir. Fars edebiyatında ise bu tarzda

1 İA, İran Edebiyatı mad. V/2; Tarlan, s.22 v.dd.; Levend, s.217-225.

yazılmış olan eserler daha çok hezec, remel, hafif ve mutekârib gibi bahirlerde terennüm edilmişlerdir. Her beytinin ayrı kafiyeli olmasından dolayı mesnevî şeklinde büyük bir yazma kolaylığı vardır. Bu sebeple destanlar ve uzun aşk hikâyeleri hep mesnevî tarzında yazılmıştır¹. İslâm sonrası İran edebiyatının IV.(X.) asırda, tarih sahnesine çıkmaya başladığı devirlerde, mesnevî şeklinin çok fazla miktarda kullanılmakta olduğunu görürüz. Metinleri tam olarak elimize geçmemekle beraber, bildiğimiz isimlere ve bilhassa Asadî'nin Lûgat-ı Furs'unda bugüne kadar muhafaza edilmiş olan parça parça beyitlere bakılacak olursa, kasfide şekli kadar ehemmiyetli olduğuna, belki de ondan daha fazla eserler verildiğine hükmedilebilir. Bu devirde bu şekil için mesnevî tabiri de kullanılmış olmalıdır. Çünkü edebiyat nazariyesine dair en eski farsça eserde, Râdüyânî'nin "Tercümân al-Balâğa" adlı eserinde (V.= XI. asır) bu tabir kullanılmıştır. Bu devirde meydana getirilen mesnevîler arasında İran'da millî uyanış hareketiyle beraber, mevzularını eski İran tarihinden alan eserleri, yani bir dereceye kadar millî destanları ilk olarak zikretmek gerekir. Bunlara, Mes^cûd-i Marvazî'nin hezec bahrindeki Şahnâme'si, Dağkî'nin mütekârib bahrinde yazmaya başlayıp bitiremediği Şahnâme'si örnek olarak verilebilir.

Konularını esas itibari ile Pehlevî edebiyatındaki andarz (öğüt) kitaplarından alan nasihat eserleri de mesnevî şeklinde kaleme alınmıştır. Örnek olarak, Abû Şakûr-i Balhî'nin Âferîn-nâme'si, Bedî^c-i Balhî'nin Pand-nâme-i Anûşîrvân'ı zikredilebilir. Asadî'nin Lûgat-ı Furs eserindeki tek tek beyitlerine rastlanılan Rudakî'(ölm.329/940)nin ramel-i müseddes bahrinde yazmış olduğu Kalila ve Dimna'si ile Sindbâd-nâme'si de bu çeşit mesnevîlerdendir. Aynı eserde İslâmî İran edebiyatının bu ilk büyük şâirinin, zikredilenlerden başka mütekârib, hafif, hezec, muzârî ve seri^c bahirlerinde de mesnevî tarzında beyitlerine tesâdüf edilmektedir. Bu beyitler zikredilen vezinlerde yazılmış, ayrı ayrı en azından birer mesnevînin olduğuna delâlet ederler. Bu devirde Abû Mu'ayyad-i Balhî ile Bahtiyârî mahlâslı bir şâirin Yûsuf u Zulayhâ'sı gibi mevzuunu dînî ve İslâmî edebiyattan alan, fakat, bugüne kadar muhafaza edilememiş bulunan mesnevîlerinde yazıldığını ilâve etmek gerekir. Sâ mânîler devrinde yazılan mesnevîlerin hiçbiri tam olarak bugüne kadar muhafaza edilemediğinden, onların şekli hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

¹ İA, Ateş, VIII, i29; T.D.E.A, Mesnevi Mad.; Kiya, s. 442.

Gazneliler devrinde (IV.-V.- X.-XI. asırlarda) mesnevî şekli ile birçok eser yazılmış ise de, bunlardan ancak iki tanesi, yani Firdavsi'nin Şahnâme'si ile ^CAyyûkî'nin Vança u Gulşâh'ı tam olarak, ^CUnşûrî'nin Vâmık u 'Azrâ'sının da bazı parçaları günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan birincisi İran destânî edebiyatının en yüksek eserini teşkil etmiş olup, müteakip devirlerde hiçbir sanatkâr artık bu konuyu bu vüs'atiyle kaleme alamayacaktır. ^CAyyûkî'nin Vança u Gulşâh'ı, konusunu Arap edebiyatından almış, sonraları İran ve Türk edebiyatlarında birçok defalar tekrar edilmiş olan bir aşk mevzuunu işlemiştir. ^CUnşûrî'nin Vâmık u 'Azrâ'sı ise konusunu Yunanca'dan Pehlevîce'ye tercüme edilmiş bir aşk mâcera romanından almıştır. Yine ^CUnşûrî'nin yalnız adları bilinen ^CAyn al-Hayât", "Şâdbihr" ve "Hing but surh but" adlı mesnevîleri, konularını çeşitli kaynaklardan almış olan birer aşk ve mâcera romanı olmalıdırlar. Yukarıda zikredilen mevcut eserler ile "Hing but Surh but" mütekârib vezni ile yazılmıştır. Bu eserler bir tevhid ile başlamakta, bunu bir na^C ve sonra eserin ithaf edildiği hükümdârın medhi ve nihayet, sözün medhi kısımları takip etmektedir. Daha sonraki devirlerde bu kısımlar, küçük bazı ilâvelerle tam bir mesnevînin esas unsurlarını teşkil edecektir. Şekil bakımından dikkate değer bir başka özellik de, ^CAyyûkî'nin eserinde tesâdüf edilen hikâyeye kahramanlarının birinin ağzından söylenen gazellerin asıl eserle aynı vezinde olmasıdır. Yalnız, kafiyeleeri bakımından gazele benzemektedir. Bu devirde ayrıca, umûmiyetle aşk, mâcera hikâyeleri mevzuunda da mesnevîler meydana getirilmiş olup, bunların başında Fahr ad-Dîn-i Gurgânî'nin Pehlevî bir metne istinâden ve Lâmfî tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olan Vays u Râmîn'ini zikretmek gerekir. Son zamanlara kadar Firdavsi'ye isnât edilen Yûsuf u Zulayhâ da bu devir mesnevîlerindedir.

Büyük Selçuklular devrinde ise (IV.-V.- X.-XI. asırlar) mesnevî türü, daima artan bir rağbete mazhar olmuştur. Mevzu itibâriyle İran'ın efsânevî tarihinden alınmış olan eserler, gittikçe azalmıştır. Bunların yerini, konularını İslâm tarihinden alan eserlerin almış olması icab eder. Fakat bu konuda da elimizde 482'(1089)de yazılmış, yazarı belli olmayan ^CÂlînâme'nin dışında başka bir eser yoktur. Diğer taraftan tasavvuf cereyanı, esaslarını, benimsediği hayat tarzını telkîn etmek ve halka kabul ettirmek için mesnevî şeklinden istifâde etmiştir. Sanâ'î'nin

Hadîka'sı, bu çeşit mesnevîlerin ilk mümessilidir. ^CAtîâr'ın Mantık at-
 Tayr'ı, Muşibatnâme'si ve İlâhînâme'si v.b. başta olmak üzere, aynı şe-
 kilde pek çok eser yazıldığı gibi, Mevlânâ'nın Mesnevî ismiyle anılan
 eseri bu tür mesnevîlerin en yükseği sayılabilir. Nâşır-ı Husrav'ın Rû-
 şenâ-i nâme'si, Sa^Câdatnâme'si ve Zâd al-Musâfirîn gibi küçük mesnevî-
 leri bir bakıma eski nasihat mevzuunun devamı gibi sayılabilirse de, mü-
 ellifin İsmâilî dünya görüşünü aksettirmesi bakımından belki tasavvufî
 mesnevîlerin başına almak icâb eder.

İran edebiyatında Selçuklular devri, mesnevîde, bütün bu nevi-
 lerin hepsinde birden, gerek şairlik ve gerek hikâyecilik bakımından
 fevkalâde bir başarı göstererek tam bir mesnevîye son şeklini veren Ni-
 zâmî'(ölm.599/1203)nin yetiştiği devirdir. Nizâmî, Hamse ismi altında
 toplanan beş mesnevîsinde mesnevî şekli ile anlatılan, her türlü mevzu-
 da, gerek bütün halinde gerekse ayrı ayrı, İran ve Türk Edebiyatında
 son devirlere kadar tedkîk ve taklîd edilen örnekler vermiştir. Sonraki
 edebiyat nazariyecilerinin tam bir mesnevînin mukaddimesinde bulunması
 gerekli olduğunu söyledikleri tavhîd, münâcât, na^Ct, hükümdarın medhi,
 sözün övülmesi ve eserin yazılmasının sebebi kısımlarını, şair Nizâmî'
 nin mesnevîlerine bakarak tesbit etmişlerdir. Gerçekten Nizâmî, bu kı-
 sımları açık olarak ayırdığı gibi, bunlara peygamberin miracını anlatan
 kısmı da ilâve etmiştir. Şâir, eserleri olan Maḥzan al-Asrâr'ında serî^C;
 Husrav u Şîrin ve Leylâ u Mecnûn'da hezec, Haft Paykar'ında hafif ve
 İskandarnâme'sinde de mütekârib bahirlerini kullanmıştır. Nizâmî'de kah-
 ramanların ağzından söylenen gazeller ise tamamıyla mesnevîî şekindedir.

Mesnevî şekli Moğollar ve Timurlular devrinde de (XIII.-XV. asır-
 lar) çok rağbet görmüştür. Ancak büyük mesnevî üstadları, destânî mevzu-
 lara ehemmiyet vermemişler, bilhassa İran'ın eski efsânevî tarihine ait
 mevzuları, hemen hemen tamamen terketmişlerdir. Bunun yerine, meşhur ta-
 rihçi Hamd Allâh Mustavfi'yi Kazvîni'nin, başlangıçtan kendi zamanına
 kadarki İslâm tarihini nazm ile anlatan 75000 beyitlik Zafarnâme'si, Ah-
 mad-i Tabrizî'nin Moğol tarihine dair Şahinşâhnâme'si ve daha sonraki de-
 virden Şaraf ad-Dîn-i Yazdî'(ölm.858/1457) nin Timur ve Halil Sultan'ın
 tarihlerini ihtiva eden, Zafarnâme'si gibi hakiki tarihî olayları ele a-
 lan ve değerleri genellikle çok yüksek sayılamayacak derecede olan mes-
 nevîler geçmiştir.

Diğer mevzularda ise, Husrav-i Dihlavî'(ölm.725/1335), Hıvâcû-yi Kirmânî ve Molla Câmî (ölm.898/1492) gibi gerçekten büyük üstadlar müstesnâ, sanatkârlar, hikâye mevzularından ziyade, his ve düşüncelerini anlatmaya ehemmiyet vermişlerdir. Bunun neticesi olarak da, hikâye konu bakımından zayıf, olayları çok kısa olan küçük hâcimde eserler meydana çıkmaya başlamıştır. Burada elbette Sa^cdf'nin Bûstân'ını da başarılı mesnevîler arasında saymak gerekir. Bu eserlerde tahrîd ve na^ctları tekrarlamak gibi, gereksiz külfetlere de düşülmüştür. Kâtibî'(ölm.838/1434 veya 839)nin Hamse'si, Ârifî'(ölm.856/1452)nin Gûy u Çavgân'ı v.b. eserler buna misal olarak verilebilir.

XVI. asırdan sonra da bir kısmı bize kadar gelen pek çok mesnevî yazılmıştır. Bununla beraber meydana getirilen eserler, daha önceki devirlerde yazılanlarla kıyas edilemeyecek kadar düşük seviyede sayılabilir. Eski konular pek az bir değişikliklerle devam ederken, gerek İran'da ve gerekse gâip yerleştikleri Hindistan'da eski cereyanların tabii neticesi olarak yeni bir temâyül ortaya çıkmıştır. Bu da, âdetâ uzun mevzuları nazmetmeye sabırları kalmamış olan sanatkârların kaleme aldıkları çok küçük mesnevîlerdir. Bu devreye örnek olarak Ahlî-yî Şîrâzî'(ölm.934/1527) nin Sihri Helâl, Şam^c u Parvâna'si gibi mesnevîlerini, Hilâlî'(ölm.935/1528) nin Şâh u Darvîş'ini misal olarak gösterebiliriz.¹

Çalışma konumuzu teşkil eden dahnâmaler de genellikle hacim, konu, muhtevâ ve plan bakımından bu devrenin damgasını ve özelliklerini taşımaktadır. Adetâ bu devir şairlerinin eserlerinden yararlanılarak kaleme alınmışlardır. Meselâ, 680-683/1281-1283 yılları arasında yazılmış olan İrâkî'nin Uşşâknâma'si daha sonra bu adla ortaya çıkarak bir nazım türü haline gelen dahnâmalerin meydana gelmesine önayak olmuştur. Bu dahnâmanın esas konuya geçmeden önce zikrettiği tevhd, na^ct, sabab-ı nazm-i kitâb ve dar madh-i şâhibdivân gibi konular daha önce zikredilen mükemmel bir mesnevînin mukaddimesinde bulunması gereken unsurlara da uymaktadır. Ancak, bunların hiçbirinde Peygamberimizin miracına yer verilmemiştir. İrâkî'nin dahnâmâsi daha sonraki dahnâmâlere kaynak teşkil ettiğinden, onun mukaddimesindeki bu plan, dahnâmâlerin büyük bir çoğunluğunda bulunmaktadır. Ayrıca bu dahnâmâler İran edebiyatında yer alan mesnevîlerin terennüm edildiği aynı bahirlerde söylenmiştir. Bunlar ise hezec, remel ve hafif bahirleridir. Dahnâmâlerde mektupların ya da konuların içinde geti-

rilen gazellerin metinle aynı vezinde olması da 'Ayyûkî'nin mesnevîsine benzerlik arzeder.

Konuları genelde aşk, nasihat, ilim, akıl , tasavvuf ve benzeri şeylerden ibaret olan bu dahnâmalar, eski üstadların mesnevîlerine göre oldukça küçük ve hacimsizdirler. Tesbit edebildiğimiz dahnâmaların beyit sayıları birinci bölümde de görüleceği gibi, 380 ile 1063 arasında değişmektedir. Bu yönüyle de Moğol ve Timurlular dönemi mesnevîlerine benzemektedirler.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN EDEBİYATINDA DAHNÂMALAR

Aşk ve âşıklık hakkında söylenmiş olan, mesnevî tarzında bir manzûmedir. Bu manzûme türü, hicri VIII asırda revaç bulmuş olup, özel bir üslûp ve plâna sahiptir. Şair umûmiyetle mesnevîsini söylemiş gâyesini, manzûmesinin evvelinde veya bazan da sonunda belirtir. Dahnâmeler genellikle tavhîd, na't ve eserin te'lif sebebi gibi bir girişten sonra, manzûmenin esas metnini teşkil eden ve âşıkla maşuk arasındaki aşkı, ayrılığı ve her ikisinin durumlarını dile getiren mektuplardan oluşur. Bu mektupların ekserisinde, metinle aynı vezni içeren gazeller de yer almaktadır.

Genel olarak bu onlu mektuplardan beş tanesi âşık tarafından maşuka, diğer beş tanesi de maşukun ağzından âşığa cevap vermek amacıyla yazılmıştır¹.

Mektuplar rüzgâr, güneş, ay, ayna ve tarak gibi habercilerden biri aracılığıyla maşuğa gönderilir. Bu haberciler genelde rüzgâr ya da ay gibi tek olmasına rağmen, İbn-i Naşûh'un Dahnâmesinde ay ve güneşten ibâret iki haberci seçilmiş, Harîrî'nin Dahnâmesinde ise her mektup için ayrı bir haberci tayin edilmiştir.

Mektubun metninde âşık, gönlündeki sevgisini mahbûbuna açıklar. Maşuksa tam bir taş kalplilikle ona cevap verir. Neticede âşığın yalvarmaları ve aşkındaki sabırlılığı sonunda maşuk merhamete gelir ve son sözlerinde ona yaptığı cefâ ve nazı sadece âşığı dememek maksadıyla yaptığını açıklar ve onu kendi aşkına lâyık görerek kabul eder².

1 Raşîd İvazî, Dahnâma gûyfî der adab-i Fârsî, Naşriyya-i Dânişkâda-i Adabiyyât va Ulûm-i insânî, seri 116, s.525-544.

2 Aynı makale, s.526.

Genelde tasavvufî aşk mektuplarından meydana gelen bu manzûmeler, "Dahnâma", "Dahfaşl", "Dahbâb" diye isimlendirildiği gibi, bazı şâirler ise aynı konudaki eserlerine "Rûh al-âşıkîn", "Ravzât al-âşıkîn", "Mantık al-^cuşşâk" gibi adlar koymuşlardır.

Dahnâmaların bir kısmı mektuplar halinde düzenlenmemiştir ve plân bakımından da farklılık arzederler. Tesbit edebildiğimiz dahnâmâlerden sadece iki tanesinde mesir birer önsöz bulunmaktadır. Bunlar da Şâh Şucâ^c ve 'Azîz-i Buhârî'nin dahnâmâleridir.

Yukarıda arzedilen üslûp ve plânda yazılan ilk dahnâma, Avhadî-yi Marâğî'(Marâğayî)(673-738/1274-1337) nin Mantık al-^cuşşâk" adlı dahnâmâsidir. Şâirin aşağıdaki sözlerinden onun dahnâmâsinin yeniliğe sahip olduğunu ve üslûp bakımından da eskilerinkinden farklılık arzettiği anlaşılmaktadır.

بگو ده نامه یی شیرین که دیر است
سالمی در کش از لوزینه نو
تو را داریم وقت دیگران خوش
که صاحب قدرتی هر کس که خواند
محبت را به نوی جامه یی ساز¹

دل از ده نامه های کهنه سیر است
حدیثی تازه کن از سینه نو
قلم بر گفته های دیگران کش
نموداری برون کن تا بداند
ز بهر نام خود ده نامه ساز

Dahnâmâlerin ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Raşîd^c İvazî (رشید عیوضی), bu konuyla ilgili makâlesinde şöyle demektedir. Dahnâmâlerin kaynağının 446 (1054) civarında ölen Fahr ad-Dîn-i Gurgânî'nin "Vays u Râmîn" adlı manzûmesinde söylemiş olduğu onlu mektupların olması mümkündür. Bu manzûmede kâtip, on mektubu, Vays'in isteği ile Râmîn'e ard arda yazar. Eğer bu dahnâmânin bizzat Fahr ad-Dîn'in ilâveleri olduğunu bildiğimize dair delilimiz yoksa, dahnâma yazarlığının çok eski bir geçmişe sahip olduğunu kabul etmemiz gerekir. Vays u Râmîn hikâyesinin muhtevası Eşkânîler devresi yadigârlarındandır. Bu manzûmede sözü edilen olayın M.Ö. 247 ve M.S.224

¹ "Gönül eski dahnâmâlerden doymuştur, eski tatlı şeylerden bir dahnâma söyle. Yeni sineden taze bir söz söyle, sofraya yeni bir tatlı koy. Eskilerin sözlerine kalem çek, diğerlerinin zamanını sana hoş görelim. Yeni bir mûmûne ortaya koy ki okuyan senin güç sahibi olduğunu anlasın. Kendi adına bir dahnâma yaz, muhabbete yeni bir elbise giydir", (Diyan, s.454.)

yılları arasında hükümran olan Eşkânîler devrinin sonlarında vuku bulmuş olduğuna göre, dahnâma yazarlığının geçmişi en azından 18 asır öncesine kadar varır.

Fakat Avhadî- yi Marâğî'nin, kendi dahnâmasından önce de dahnâmelerin var olduğunu ve gönüllerin onları okumakla doyduğunu açıklaması, onun gayesinin sadece Vays'in onlu mektuplarınının olmadığını ve Vays u Râmîn'in söylenişi ile Mantık al-^CUşşâk'ın söylenişi arasında Avhadî'nin dahnâmasına benzer birtakım manzûmelerin daha mevcut olması gerektiğini bildiriyor. Yine Raşîd ^CIvażî'ye göre Avhadî, " O, dahnâmelere kalem çekmiş ve muhabbete yeni bir elbise giydirmiştir"¹ mısra'ını aynen tekrarlamıştır.

Z. Şafâ ise, Târîh-i Adabiyât dar İrân adlı eserinde ^CIrâkî'nin ^CUşşâknâma'sindeki üslûbu, dahnâma adıyla ortaya çıkan manzûmelerin icadına kaynak olduğunu belirtmektedir.²

Adı geçen Raşîd ^CIvażî, sözü edilen makalesinin bir başka yerinde Avhadî'nin kendi manzûmesini yazarken göz önünde bulundurduğu dahnâmalardan bir başkasının da muhtemelen Humâm-ı Tabrîzî'nin "Şoĥbatnâma"si olabileceğini, her ne kadar bu eser Avhadî'nin Dahnâma'sinin ve benzerlerinin tarzında değilse de, muhteva ve mevzu itibariyle "Mantık al-^Cuşşâk" ve benzerlerine oldukça yakın olduğunu ifade eder³. Durum ne olursa olsun dahnâmelerin mükemmel şekline ilk olarak Avhadî'de rastlamaktayız.

Araştırmalarımız neticesinde kaynaklardan ve kütüphanelerden tesbit edebildiğimiz ve ismine rastladığımız Farsça dahnâmeler şunlardan ibarettir.

A- Nüshaları Mevcut Olanlar:

1- Dahbâb: Kâtibi'ye ait olan bu eser çalışmamızın bir bölümünü teşkil edeceğinden, kendisiyle ilgili bölümde üzerinde gerektiği kadar durulacaktır.

1 Naşriyya, seri 116, s.527.

2 Şafâ, III, 1. kısım, 576-577.

3 Naşriyya, seri 116, s.528.

2- Dahbâb: Bu eser, Nakîb-i Şîrâzî Mirzâ Ahmed Nakîb al-Mamâlik (1238-1302) b. Câm Darvîş Hasan'ın Mesnevî'sidir. Şair, bu eserinde devlet adamı ve sanat erbabı ile ilgili çeşitli konularda görüşlerini anlatmaktadır. Kendisini görme imkânı bulamadığımız ve remel bahrinde (فاعلاتن فاعلاتن فا علن) yazılmış olan bu eser, şu beyitle başlamaktadır:

بشنو آداب حکومت از رهی گر حکومت خواهی و فرماندهی

Eserin yazma nüshaları; Maşhad, Abdulhamîd Mavlavî Kütüphanesi'nde Ş.9/552; Tahran, Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 209 numaralarda yer almaktadır¹.

3- Dahfaşl: Bu te'lif, hicri VIII. asır meşhur şâir ve yazarlarından Şaraf Râmî'nin eseridir. Şair, remel bahrinde söylemiş olduğu bu eserini zamanın Celâyir hükümdarlarından birinin adına yazmıştır. Şaraf Râmî Mesnevî'sine şu beyitle başlar:

حمد نا محصور و شکر بیقیاس بی نیازی را که می زبید سپاس

Mezkûr eser şu beyitle sona ermektedir:

ختم گردد بر تو معنی پروری گر شرف را در دعا یاد آوری

Eserin tek yazma nüshası, Tahran, Abdulhuseyin Bayat Kütüphanesi'nde 834 numarada bulunmaktadır².

4- Dahnâma: Ünlü şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin çağdaşı olan ve hicri VIII. asrın büyük şâirlerinden sayılan Hıvâce ^cİmâd ad-Dîn Faķîh-i Kirmânî'(ölm. 773/1371) nin eseridir. Bu Dahnâma Hezec (مفاعیلن مفاعیلن) bahrinde yazılmış olup, muhtevası Şâh Şucâ^ca, şeyhlere ve diğer dostlarından bir kısmına yazmış olduğu mektuplardır. Habercisinin adı rüzgâr olan mezkûr manzûme 752 beyittir ve şu beyitlerle başlamaktadır:

بنام آنکه معجز نامه اوست حروف کائنات از خامه اوست
محقق شد که بی نامش زخامه نمی آید برون فرخنده نامه³

Daha sonra "Sabab-i Naẓm-ı Dahnâma" başlıklı bölümünde şâirin, geçmiş üstadların yazmış oldukları dahnâmалardan elde ettikleri kerem ve saygınlıklarına özenerek kendi dahnâmasını kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

1 Munzavî, II, 1609.

2 Şafâ, III, 2. kısım, 1313-1315; Munzavî, IV, 2817-2818.

3 Dahnâma, v.183^b.

Bu bölümden sonra Şâh Şucâ^c'ı medheden, onun adaletinden, sahip olduğu güçden ve halkının refahından söz eden bölüm ise şu beyitle başlar:

سليمان زمان كيخرو عصر
که هم فتحش زیر دان است و هم نصر¹

Bunu takip eden alt bölümde de Şâh Şucâ^c'a, dostlarına ve devrin vezirlerine yazdığı mektuplar yer almaktadır. Kirmânî'nin Dahnâma'si şu beyitle sona erer:

روز هجران عماد معزورست
سر برون گر نمی کند ز وثاق²

Eserin yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi (İstanbul) FY. 275; Ayasofya Kütüphanesi'nde 1/4131 ve 4216; Tahran, Üstat Minovî Kütüphanesi'nde 6/683; Pakistan, Pencap Üniversite Kütüphanesi'nde 301 Pİ/VI 2036 numaralarda bulunmaktadır. Ayrıca tarihsiz bir nüshası da Bodleian'da mevcuttur³.

5-^cİşknâma: Bu manzûme, hicri VI. asırda bilgi ve şairlik konusunda yüksek bir makama sahip bulunan Gazneli Hakîm Senâf' (ölm.525/1130) nin Mesnevî'sidir. Şâir eserini Bahrâmşâh-ı Ğaznâvî adına, 524 (1129) yılında yazmaya başlamış, bir yıl içinde, yani 525 (1130) senesinde bitirmiştir. Zabîh Allâh Şafâ, yukarıda mezkûr eserinde bu manzûmenin muhtevasının, Tevhîd, Na't, Akıl, İlim, Hikmet ve Aşk'a dâir konular olduğunu yazmaktadır. Eserin son iki bâbında ise kendisinden bahsettiğini, bu arada Bahrâmşâh ve devletin ileri gelenlerini de övdüğünü bildirmektedir.⁴

İşknâma, Tahran'da 1347 ş. yılında basılmıştır⁵. Tesbitlerimize göre tek yazma nüshası vardır. O da Tahran, Millî Kütüphanesi'nde 2353 numarada mevcuttur⁶.

6- Maḥbûb al-Ḳulûb: Şeyh Harîrî'nin Mesnevî'sidir ve hezec bahrinde kaleme alınmıştır.

Raşîd İvazî'nin zikri geçen makalesinde verdiği bilgiye göre Paris Millî Kütüphanesi Sup.1531 numaradaki mecmuada bulunmakta ve başka nüshası olmayan bu dahnâma, mecmuanın ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

1 Dahnâma, v.184^b

2 Aynı eser, v.203^b

3 Munzavî, IV, 2819; Ateş, s.278; Ete, s.178.

4 Şafâ, III, 1. kısım, 561; Ete, trc. Şafaḳ, s.152-178.

5 Hânâbâ, IV, 4150.

6 Munzavî, IV, 1872.

Eserin *Mîrzâ Ca^cfar Ha^ttât-ı Tabrîzî* tarafından istinsah edilmiş yılı ise 716 (1316) dır.

Şairimiz aşağıdaki beyitlerinde eserin isminin *Maḥbûb al-Kulûb* olduğunu, manzûmesini kendisi için yazdığını, onu 800 (1397) yılında bitirdiğini ve beyit sayısının ise 1000 olduğunu bildirmektedir.

قلوب خلق را دیدم رغو بـش	نهادم نام " محبوب القلوب " ش
من این ده نامه بهر خویش گفتم	که این تر گوش خویش سفتم
به تاریخ همایون آمدش فال	گنشته عید و سلخ ماه شوال
جون گنت این نسخه زیبا مجلد	ز هجرت بود رفته هفتصد و صد
بگویم شرح ابیاتش که جند است	به قدر جود شاه ارجمند
اگر خواهی به بیستی تنگه بی ناد	هزارش تنگه می باید فرستاد ¹

Ḥarîrî Maḥbûb al-Kulûb'unu (784-821/1382-1418) yılları arasında hükümdar olan *Şîrvân* şahyârından *Şâh Şeyh İbrâhîm*'e sunmuş ve onu bu eserinde medhetmiştir.

Manzûmede *Tavhîd*, *Na^ct*, sevgiliyi medh ve kitabın nazım sebebi gibi bölümlerden sonra, âşıkla maşuk arasındaki mektuplar başlamaktadır. Bu mektuplar gazel, mesnevî ve bir hikâye ile de süslenmiştir. *Ḥarîrî* her mektup için ayrı bir haberci seçmiştir. On mektubu için kullandığı habercilerin isimleri şunlardır: *Rûzgâr*, su, kelebek, mum, bülbül, gül, ayna, tarak, ay ve güneş.

Eserde yer alan mektupların plânı (muhtevası) şöyledir:

Mektup (âşık ya da maşuğun dilinden)

Gazel

Hikâye

Ḥaḳîkat-i Suḥan(Sözün Gerçeği)

Firistâden-i Peyk (Habercinin Gönderilmesi)

Beyân-ı Vâkı^c (İşin Gerçeğini Açıklama)

Nâme Resânîden-i Peyk (Habercinin Mektubu Ulaştırması)

Hulâse-yi Suḥan¹ (Sözün Özeti)

7 - *Manṭık al-^cuşşâk*: 7 ve 8. asır meşhur şair ve âriflerinden olan *Şeyh Avḥad ad-Dîn b. Hüseyin Avḥadî Marâğî* (*Marâğâyî*) *İsfahânî*' (673-738/1274-1337) nin eseridir².

¹ *Naşriyya*, seri 116, s.544-551.

² *Şafâ*, III, 2.kısım, 831-844; *Ateş*, s.252.

Hezec bahrinde yazılmış olan eserin son kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerde şâir, sıtma hastalığıyla kıvrandığı bir sırada gön- lünü lâmba, düşüncesini de yağ yaparak eserini 500 beyit hacminde te- rennüm ettiğini, onu 704 (1304) yılında bitirdiğini ve ismini de Man- tîk al-Uşşâk koyduğunu söylemektedir.

جهان بر چشم من تاریک چون شب	در آن مدت که بود از محنت تب
بدین پرتو بگفتم پانصد بیت	دلم مصباح گشت و فکر تم زیت
رجب را بیست روز از ماه رفته	شب شنبه که بود آغاز هفته
بہایان بردم این درحال ضجرت	بسال "واو" و "زال" از سال حجرت
نہادم "منطق العنق" نامش ¹	چون دیدم در سخن خیر الکلامش

Zabîh Allâh Şafâ, mezkûr eserinde bu manzûmenin beyit sayısının 600 civârında olduğunu ifade etmektedir². Ancak, 1340 yılında Tahran' da basılmış olan "Kulliyât-ı Avhâdî" adlı eserde ise şâirin Dahnâma' sinde bulunan beyit sayısı 510'dur.

Avhâdî, aşağıdaki beyitle başlayan bu eserini Hâcî Vacîh ad- Dîn Yûsuf b. Aşîl ad-Dîn b. Hâcî Naşîr ad-Dîn Tûsî'nin isteği üzerine ve onun adına yazmıştır³.

بنام آنکه ما را نام بخشید زبان را در فصاحت کام بخشید
Şâir, Vacîh ad-Dîn Yûsuf'un isteğini belirtirken de şunları söylemek- tedir:

ز هر نوعی شفیعیان راست میکرد	ز من ده نامه ای خواست میکرد
اجابت کردم و گفتم "به دید" ⁴	سخن چون شد ازو یکسر شنید

Avhâdî, aşağıdaki beyitlerinde ise, eserini yazdığından dolayı fazla alâka görmediğini, zamanının ileri gelenlerinin onu anlamadıklarını ve bu dahnâmeden bir fâide temin etmediğini anlatmaktadır:

مروت قحط شد بی توشه زانم	جهان خالیست من در گوشه زانم
بزرگی کو بدانستی کم از پیش	اگر بودی چنان چون بود ازین پیش
چو خامان درد دل با نامه گفتن	چرا بایستی ده نامه گفتم
ز هر بیپوده ای کامم بر آید ⁵	کی از ده نامه ای نامم بر آید

1 Dîvân, s.478-479.

2 Şafâ, III, 2.kısım, 834.

3 Aynı eser, s.831.

4 "Benden Dahnâma söylememi istiyordu, her türlü yardım için aracılık yapıyordu. Ondan bu sözleri işitince, 'baş üstüne' dedim ve kabûl ettim", (Dîvân, s.456).

5 Dîvân, s.457.

Bu dâhnâmâde her mektup şu plâna göre yazılmıştır:

Mektup (âşık veya maşugun dilinden)

Gazel

Mesnevî ya da ferd

Maşûgun âşığın halinden haberdar olması ya da mektupların birbirlerine ulaşması

Hulâşa-i Suhan (Sözün Özeti)

Hikâye

Tamâmî-yi Suhan (Sözün tamamlanması).

Habercisinin adı rûzgâr olan on mektuptan 6 tanesi âşık tarafından mâşuğa, 4 tanesi de mâşuk tarafından âşığa yazılmıştır. Son mektupta âşığın hâlini anlayarak merhamete gelen mâşuk, naz yapmaktan vaz geçerek şöyle der:

بسی در عشق گرم و سرد دیدی کنون بنشین ، که آن خود کشیدی
بگستر فرش و خلوت ساز جا را که عزم آن شبستان است ما را ¹

Şâir, mezkûr dahnâmâsinin son kısmında ve özellikle aşağıdaki beyitlerinde kendi eserini medhederek, korunması hususunda Allâh'a yalvarır.

خداوند! نگه دارش ز دزدان ز چشم عیبجوی زن به مردان ²

Bu eser şu beyitle sona erer:

در آن روزی که تابیی بر جهان نور مدار از اوحدی توفیق خود دور

Avhadî'nin adı geçen eseri, Saîd Nafîsî'nin tashîhi ve oldukça uzun ve faydalı bir mukaddimesiyle "Kulliyât-ı Avhadî" adıyla 1340 yılında Tahran'da basılmıştır. Söz konusu Dahnâma, bu eserde 455-479 sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu eserin bir nüshası da Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi 891.5, F83 numarada kayıtlıdır. Ayrıca bu eser, Mahmûd Ferruh'un çabalarıyla "Manţık al-Uşşâk" adıyla daha evvel, yani 1335'de basılmıştı. Fakat her ikisi de ilmî bir neşir vasfını taşımaz.

Yazma nüshaları; Nuruosmâniye Kütüphanesi'nde 4195; Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde R.1004; Britanya Müzesi Or.20/5321 numaralarda yer almaktadır. ³

1 "Aşk konusunda çok zahmet çektim, şimdi otur, zira o aşkı biz-zat sen çektin, yatağı ser ve yalnız ol, zira bizim için önemli olan o gecedir", (Dîvân, s.476-477).

2 Dîvân, s.479.

3 Ateş, s.252; Munzavî, IV, 2818; Karatay, s.209; Hân bâba, IV, 5025.

8- Mantık al-^CUşşâk: Bu eser, İran'ın büyük şairlerinden biri olan Amîr Hüsrev-i Dihlavî (d.651/1253) nin Mesnevi 'sidir. Herman Ete, Târîh-i Edebiyyât-ı Fârisî adlı eserinde, şâirin, herbiri gazellerle karışık şâirâne bir aşkı ihtiva eden on mektuptan ibaret bulunan ve "Rûh al-^CÂşıkîn" ve "Mantık al-^CUşşâk" adıyla anılan iki mecmuasının (dahnâma) bulunduğunu ve bunların da sadece tek yazma nüshasının Bodleyn Kütüphanesi'nde yer aldığını yazmaktadır¹. Fakat bu müellif, dahnâmaların hangi bahirde yazıldıkları, mektupların planları ve habercilerinin ne veya nelerden ibaret olduğu hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca yazma nüshalarını göremediğimiz için bu "Mantık al-^CUşşâk"ın Avhadf-yi Marâğî'ninki ile benzerlik arzedip etmediği hususu da bizim için karanlıkta kalmıştır.

9- Muhabbatnâma: Bu eser hicri VIII. asır kasîde ve gazel üstadı Hıvâce Fazl Allah b. Naşûh-i Şîrâzî'nin Mesnevi'sidir. Âşık ve maşûğun hallerini konu adinen bu manzûme, hezec bahrinde söylenmiştir. Şâir, bu mesnevîsini 736 (1336)'de öldürülen vezîr Gıyâş ad-Dîn Muhammed b. Raşîd ad-Dîn Fazl Allâh adına yazmıştır. Bu manzûme şu beyitle başlamaktadır:

بنام آنکه نامش حر زجان است ثنايش روز و شب ورد زبان است

Bahis konusu manzûme, hemen hemen yukarıda zikredilenlerle aynı üslûpta olup, Tavhîd, Na^Ct, ve Sabab-i Nazm-ı Kiftâb başlıklı bölümlerden sonra manzûmenin kahramanları olan âşıkla maşûğun karşılıklı yazdıkları mektupları ihtiva eder. Bu eserde haberci olarak ay ve güneş kullanılmıştır. Bu Muhabbatnâma, kendi adını da taşıdığı aşağıdaki beyitlerle sona ermektedir:

محبت نامه های بسیار گفتند ولی درى پدین آیین نسفتند
 شب عشاق را شمع صبح است محبت نامه ابن نوح است
 چون کردی فتح با بش بر سعادت هم آخر ختم کرد ان بر شهادت²

Eserin yazma nüshaları; Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 3783/2; Tahrân, Sina Kütüphanesi'nde 14/4925; Kâhire, Dârü'l-Kütüp'de 6/1156 numaralarda bulunmaktadır³.

1 Ete, tro. Şafak, s.79.

2 "Çok muhabbatnâmalar söylediler, fakat böyle bir inci delmediler. Âşıkların gecesi, sabahların mumudur.(Bu) İbn-i Naşûh'un Muhabbatnâma'sidir. Onun kapağını saâdetle açtığın gibi, sonunu da şehâdetle bitir", (Safâ, III, 1.kısım, 111-114; Ateş, s.261-262; Naşriyya, seri 116, s.538).

3 Ateş, s.261; Munzavî, IV, s.3173.

10- Ravzât al-^cÂşıkîn: Hicri IX. asrın ilk dönemi şairlerinden olan ve küçük yaştan itibaren Arapça ve Farsça ile iştigal eden 802 (1399) da Herat'a gelip 820 (1417)'de Sultan Baysungur (ölm.837/1433) zamanında esas şöhretine ulaşan 'Azîz-i Buḥârî'nin eseridir. Şairimiz eserinde, Kâ-tibî'nin "Dahbâb"ında olduğu gibi, her beytinde cinas sanatını kullanmıştır. 1000 beyti ihtiva eden bu eser; muhtevasında, âşıkla maşukun haberleşmesini ve hallerini anlatmaktadır. Azîzî'nin, 820(1417) yılında Mirza Baysungur adına nazmettiği dahnâma hafîf (فاعلاتن مفاعلن فاعلن) bahrinde yazılmıştır. Eserde bulunan mektuplarda sabâ rûzgârı, haberci olarak kullanılmıştır. Bu dahnâmada de Şâh Şucâ^c'ın Dahnâmâsi gibi mensûr bir önsöz vardır ve bu önsöz şu ibare ile başlar:

"سپاس بی قیاس مانعی را که از صنعت تجنیس و ترصیع در احسن کلام و جود تحسین نهاد"

Adı geçen mensur önsözü, manzûmenin şu beyti takip eder:

چون بر آورد دل نواز آ غاز نامه پی کرد دل نواز آ غاز

Yazma nüshayı görme imkânı bulamadığımız için, mensur önsözde nelere yer verildiğini bilemiyoruz.

Ravzât al-^cÂşıkîn'in yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi'nde (İstanbul) 748; Rieu. Suppl. s.182'de; Britanya Müzesi'nde Or.2997 numaralarda yer almaktadır¹.

11- Ravzât al-Muḥibbîn: Aslen Horasan'lı olan hicri VIII. asır şairlerinden İbn-i ^cİmâd'ın bir mesnevîsidir². Hezec bahrinde terennüm edilmiş olan bu eser, şu beyitle başlamaktadır:

الحمد لخالق البرايا والشكر لواهب العطايا

Yukarıdakilere nisbetle biraz daha hacimli olan ve 760 beyti hâvî bulunan mezkûr eseri, aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere şâir, 794 (1391) yılında bitirmiş ve ismini de "Ravzât al-Muḥibbîn" olarak koymuştur.

این نظم بدیع شد مکمل	القصه مه ربیع الا و ل
دیباچه نامه امانی	منظومه گوهر معانی
چون طره دلبران مطرا	در هفتصد و شصت بیت غرا
موسوم بروضا المحبین	منظوم بسان عقد پروین
رفته نود و چهار و هفتصد ³	از مدت هجرت محمد

1 Safâ, IV, 460-461; Ateş, s.325.

2 Aynı eser, III, 2.kısım, 1127-1131; Ateş, s.304; Naşriyya, seri 116, s.539-542.

3 Ravzât al-Muḥibbîn, v. 36^b-37^a.

Şâir, "Ravzât al-Muhibbîn"ini kendisinden bir hatıra kalsın diye yazmış ve bunu şu beyitleriyle dile getirmiştir:

یعنی کہ ز عشق داستانی گفتم بلطفتر بیانی
تا ماند از آن بهر دیاری از ابن عماد یاد گاری¹

Bu manzûmede de Hamd, Na^ct, Münâcât ve Sabab-ı Nazm-ı Kitâb bölümlerinden sonra, âşıkla maşuk arasında yazılan mektuplar başlamaktadır. Haberci olarak da rûzgâr'ı kullanan şâir, mektupların beş tanesini âşığın ağzından maşuğa, diğer beş tanesini ise maşuğun ağzından âşığa yazmıştır. Adı geçen eserde bulunan mektupların plânı şöyledir:

Mektup (Âşık ya da maşuğun dilinden)

Gazel

Ferd

Tamâmî-yi Suhan (Sözün tamamlanması)

Peyâm âvârden yâ burdan-i sabâ (Sabâ rûzgârının haber getirmesi ya da haber götürmesi)

Söz konusu dahnâma şu beyitle sona ermektedir:

کز ره گذر رفیق توفیق بنمای بما طریق تحقیق²

Eser, yine Sa^cîd Nafîsî'nin bir mukaddimesiyle 1314'de Tahran'da basılmıştır³.

Yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi (İstanbul) FY.439; Bodleyn ve India Office'de; Tahran, Mahdi-yi Bayânî Kütüphanesi 3; Kahire, Dâru'l-Kutub'da 56 numaralarda mevcuttur⁴.

12- Rûh al-^cÂşıkîn: Bu eser Muzaffer oğullarından 760 (1358) yılında iktidara geçip 786 (1384) yılına kadar hükümrân olan, şiir söyleme konusunda mahir olup, çocukluğundan itibaren ilim ve edebî iştiğal eden, Arapça ve Farsça manzûm ve mensûr eserleri bulunan Calâl ad-Dîn Şâh Şucâ^c b. Amîr Mubarriz ad-Dîn Muhammed'in Mesnevî'sidir⁵.

Dr. Mihrî Bakîrî (Sarkarâtî) Dahnâma ile ilgili bir makalesinde⁶ şöyle demektedir: "Bu manzûme, özellikle hicri VIII. asır dahnâma söyleme tarzına uygun söylenmiş olup, toplam olarak 744 beyittir.

1 Ravzât al-Muhibbîn, v.7^a.

2 Aynı eser, v. 37^b.

3 Şafâ, III, 2.kısım, 1129; Hanbâbâ, II, 2708.

4 Ateş, s.304; Munzavî, IV, 2845; Ete, s.178.

5 Şafâ, III, 2.kısım, 1089.

6 Mihrî Bakîrî, Rûh al-^cÂşıkîn, Naşriyya-i Dânişkâda-i Adabiyât va ^cUlûm-i İnsânî, seri 124, s.485-536.

Bu eserden bugüne kadar elde kalmış tek nüsha, Dublin Çester Beytî Kütüphanesi 324 numarada kayıtlı nefis bir yazma mecmuada ve 247-283 sayfaları arasında bulunmaktadır. Kendisinde, siyasî olayları açıklamak için özel, âşıkâne edebî bir üslûbu bir araç olarak kullanıldığını gördüğümüz Rûh al-^cÂşıkîn, Şah Şuca^c ile kardeşi arasındaki çekişmeleri ihtiva eden bir takım nüktelere sahiptir¹. Bu eser de hezec bahrinde kaleme alınmıştır. Hâtîme kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerinden anlaşıldığına göre şâir, bu eserini 768 (1366) yılında yazmıştır.

ز هجرت هفتمد و شصت و دگر هشت بدوران هلالی سال بگشت
که این ده نامه را کردیم آخِر سواد خامه را کردیم آخِر²

Yukarıda mezkûr dahnâmelerin aksine bu eser, Farsça nesir bir önsözle başlamaktadır. Bu önsözde dahnâmanın ismi "Rûh al-^cÂşıkîn" olarak geçer ve bu mensur önsöz şu ibâre ile başlamaktadır:

" چون از اقتضای قضای کردگار و تواتر لیل نهار چنان اتفاق افتاد که ...

Adı geçen mukaddimeden sonra,

بنام آنکه اندر پاشاهی ز اوج ماه دارد تا بماه³

beytiyle başlayan manzûmede, Tavhîd bölümünden sonra "Fî na^ct-ı Seyyid al-Mursalîn" başlığı altında Peygambere salât ve selâm, ardından da onun medhine dâir beyitler sıralanmaktadır. "Sabab-i Naẓm-i Kitâb" başlıklı bölümde ise şâir, kendi durumundan, düşmanları ve kardeşi Şah Mahmûd'un kendisine karşı olan tutum ve davranışlarından, âsilerle yaptığı savaşlardan bahseden ve düşmanlarına karşı kendisine yardım eden Allâh'a hameden beyitleri ile eserini sürdürmektedir. Âşıkla maşuk arasında yazılan mektuplar mezkûr bölümden sonra başlar. Bu mektuplarda da kullanılan haberci rûzgâr'dır. On mektuptan beş tanesi âşık tarafından maşuğa, diğer beş tanesi de maşuk tarafından âşığa yazılmıştır.

Eserde yer alan mektupların plânı şöyledir:

Mektûb (âşık veya maşuğun dilinden)

Gazel

Mesnevî

Maşdüka ve Tamâmi-yi Suhan (Sözün tamamlanması ve doğrulanması)

Bu plâna ek olarak 6.ve 7. mektuplarda gazellerden önce birer hikâyeye yer almaktadır.

1 Naşriyya, seri 124, s.488.

2 Aynı eser, seri 124, s.536.

3 Aynı eser, seri 124, s.494.

Şâh Şucâ^c'in adı geçen dahnâmâsi şu beyitle sona ermektedir:

عروس زاده طبع شجاعیت که دلہارا بسوی عشق داغیت¹

13- Şoĥbatnâma: Bu eserde, Moğol İlhanlıları devrinde İran'ın meşhur bir şâiri olarak bilinen Humâm-ı Tabrîzî'(636-714/1238-1314)nin eseridir. 380 beyti ihtiva eden bu küçük hacimli dahnâma, hezec bahrinde terennüm edilmiştir. Humâm-ı Tabrîzî, adı geçen manzûmesini, Sâhib Dîvân olan Şems ad-Dîn'in oğlu Hıvâce Hârûn adına söylemiş ve onu eserinde birkaç beyitle medhetmiştir. Bu mesnevînin mektuplara kadar olan bölümünde de Tavhîd, Na^ct, Sabab-i Nazm-ı Kitâb, Huĥûk-ı Şoĥbat, Vafâ, Madĥ-i Hıvâce Hârûn, Sitâyîş-i Maşûk, Vaşf-i Maĥbûb ve Şikâyet-i Rûzgâr gibi konular bulunmaktadır.

Bu dahnâmâde yer alan mektupların muhtevâsı ise âşıkla maşûğun arasındaki aşk, haberleşme, birleşme, ayrılık, âşığın maşûğa yalvarması gibi konulardır.

Sohbatnâma'nin tek yazmanüşhası, Paris Millî Kütüphanesi'nde 2/1531 numarada mevcuttur².

14- Tuĥfat al-^cUşşâk: Bu telif, hicri VIII. asır kasîde ve gazel şâirlerinden Rukn-i Şâyın-i Haravî'nin Mesnevî'sidir. Şâir bu eserini Avĥadî'nin "Manĥık al-^cUşşâk"ını taklîd ederek yazmıştır. Tuĥfat al-^cUşşâk'ın muhtevâsı ise, şâirin hayâl âleminde sahip olduğu maşukla olan aşk, sır ve niyazlarından ibarettir. Bu manzûmede kullanılan bahir de hezecedir ve şu beyitle başlamaktadır:

بنام آنکه او عشق از او خواست باست عشق ملک جان بیا راست

Şâir, Mesnevîsinin sonunda yer alan aşağıdaki beyitlerinde eserini 751 (1350) yılında bitirdiğini, ona Tuĥfat al-^cUşşâk adını verdiğini ve beyit sayısının 500 olduğunu bildirmektedir.

ز بحر خاطر شوریده هر روز برون آوردمی در شب افروز...
ز هجرت هفتصد و پنجاه و یکسال گوشودم چهره شان در ماه شوال
بانده مدتی کردم تمانش نهادم "تحفة العشاق" نامش³

Eserin yazma nüshaları; Kâhîre, Dârul-Kutup'da 156; Tahran, Melik Kütüphanesi'nde 6/4751 numaralarda mevcuttur.⁴

1 Naşriyya, seri 124, s.536.

2 Şafâ, III, 2.kısım, 712-731; Ateş, s.209; Munzavî, IV, 2819; Naşriyya, seri 116, s.428-429.

3 Şafâ, III, 2.kısım, 944, 1.kısım, 950; Naşriyya, seri 116, s.537.

4 Munzavî, IV, 2819.

15- [°]Uşşâknâme: Bu eber, İran'ın hicri VII. asır meşhur şeyhlerinden Şeyh Fahr ad-Dîn İbrâhîm b. Buzurc-i Mihr Irâkî'(610-688/1213-1289)nin Mesnevî'sidir. Şâirin bu eserindeki üslûp ve planı, daha sonra dahnâme adıyla ortaya çıkan, Avhâdî, [°]Ubayd-ı Zâkânî, İbn-i [°]İmâd ve [°]İmâd Fakîh Kirmânî gibi şâirlerin dahnâmelerinin icadına kaynak olmuştur. Mesnevîler ve bunlar içerisinde yer alan gazellerle karışık olan bu eser, toplam olarak 1063 beyittir. [°]Irâkî eserini, Sâhib-Divân olan Vezir Şems ad-Dîn Muhammed Cuvaynî adına söylemiş ve ona takdim etmiştir. 680 (1281) ile 683 (1284) yılları arasında biten Mesnevî on bölümden ibarettir. Her bölüm, hafif (فاعلاتن مفاعلن فاعلن) bahrinde terennüm edilen Mesnevî ve gazelleri içermekte ve bunlar da ilâhi aşka dâir komulardan birini işlemektedir¹. [°]Irâkî'nin bahis konusu dahnâmâsi şu beyitle başlar:

هر که جان نارد و روان دارد واجبست آنکه درد جان دارد²

Şâir, kitabının telif sebebi bölümünde söylediği beyitlerden, mezkûr eserini, kendi şâirlik gücünü ortaya koymak için yazdığı anlaşılmaktadır. Bu eser, yukarıda tanıtılan dahnâmelerin aksine, mektuplar halinde düzenlenmemiştir.

Bölüm başlıkları, "Ender Cevher-i İnsan", "Der taşfiye-i nihâd gâyed", "Der na[°]t-ı Muhammed Muştafâ", "Der Na[°]t-ı Hulafâ-yı Râşidîn", "Der Naşihat", "Sabab-i Nazm-i Kitâb", "Der Medh-i Şâhib-Divân", "Der Naşihat-i Mülûk" ve "Hâtîme-i Kitâb"dan ibarettir. Şâirimizin bu manzûmesi şu beyitle sona erer:

گرچه داری جو من هزار هزار ختم گشت این سخن برین گفتار³

Eser, Külliyyât-ı [°]Irâkî adıyla Sa[°]id Nafisî tarafından Tahran'da 1337 h.ş.de neşredilmiştir. [°]Uşşâknâme, bu Külliyyât'da 327-374 sayfaları arasında yer almaktadır. Mezkûr Külliyyât'ın bir nüshası da, Atatürk Üniversitesi Kütüphânesi 891.5 F.23 numarada bulunmaktadır. Ayrıca [°]Irâkî'nin Divân'ı ve [°]Uşşâknâme'sini içeren başka bir külliyyatı, 1325'de Kampur'da basılmıştır. Bundan başka Ancuman-ı Taḥkîkât-ı İslâmî tarafından 1357 h.k. yılında eserin bir diğer baskısı daha yapılmıştır.

1 Daha fazla bilgi için bkz. Şafâ, III, 1. kısım, 567-584; Rÿpka, trc. İ. Sâ Şihâbî, s.403; Külliyyât-ı [°]Irâkî, s.327.

2 Külliyyât-ı [°]Irâkî s.327,

3 Aynı eser, s.374.

Eserin yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi (İstanbul), FY. 538 ve 593/11; Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 4195; Tahran, Meclis Kütüphanesinde 968 ve Lahor Pencap Üniversitesi'nde SPI-VI-174584 numaralarında bulunmaktadır¹.

16- ^cUşşâknâma: Bu telif, hicri VIII. asır meşhur şâir ve yazarlarından Nizâm ad-Dîn ^cUbayd-i Zâkânî' (ölm. 771/1369)nin Mesnevî'sidir. Hezec bahrinde terennüm edilmiş olan bu eser, şâirin aşağıdaki beyitlerinden de anlaşılacağı üzere 700 beyit olarak ve iki haftada söylenmiştir. Eser, 751 (1350) yılında tamamlanmıştır.

دوم روز رجب در نون الف نال	به بهتر طالع و فرخنده تر فال
بهر کس باز گفتم قصه خویش	بنظم آوردم این درد دل ریش
بر آوردم چو خاطر کرد یاری ²	دو هفته هفتصد بکر از عمار ی

^cUbayd-i Zâkânî bu manzûmesini Şah Abû İshâk'ın adına kaleme almış ve onu aşağıdaki beyitleriyle aşırı bir şekilde medhetmiştir:

ابو اسحاق سلطان السلاطین	جم ثانی جمال دینی و دین
جهانگیر آفتاب هفت کشور ³	خجسته پادشاه داد گستر

^cUşşâknâma şu beyitle başlar:

خدا یا تا از این فیروزه ایوان فروزد ماه و مهر و تیر و کیوان⁴

Muhtevası ise bir zamanlar düşmüş olduğu can yakıcı bir aşkın karşısında kalmış olan şâirin, kendi durumunun hikâyesidir. Bu hikâyede şâir, sevgilisi ile ilk zamanlar geçici bir beraberlik elde ettiğini, daha sonra acı bir ayrılığa düşür olduğunu bildirir. Âşık ve maşuğun birbirleri ile haberleşmesini ihtiva eden manzûmede, yerine göre tabiat tasvirleri yapar. Ayrıca Humâm-ı Tabrîzî'den iki gazel ve Hüsrev u Şîrin'den de birkaç beyti zikreder⁵.

Şâir, eserini terennüm etmedeki amacını açıklarken şöyle demektedir:

غرض آن بود کین ابیات دلسوز کند صاحب‌دلی بر من دعائی

1 Ateş, s.161-164; Hânâba, III, 3514; Munzavî, IV, 3003; Kulliyât-ı ^cİrâkî, s.33-35.

2 Kulliyât-ı Zâkânî, s.148; Şafâ, III, 2. kısım, 963-985.

3 "İkinci Cem'sin. Dînin güzelisin; Sultanlar sultânı Abû İshâk'sın. Adalet yayan mutlu pâdişâhsın, yedi iklimin fâtihisin" (Kulliyât-ı ^cUbayd-ı Zâkânî, s.120).

4 Kulliyât-ı ^cUbayd-ı Zâkânî, s.120.

5 Şafâ, III, 2. kısım, 975; Ateş, s.268-272.

ببخشد حق بر این دلسوزی من بود کان ماه گردد روزی من
سخن سازان که دل پر نور دارند غم دیوانه را معزور دارند¹
Ve dahnâmasini aşağıdaki beyitle bitirmektedir:
کس را پای دل در گل مباد چنین کار کسی مشکل مباد²

Bu eserin ilk baskısı Tahran'da 1314 ş. yılında yapılmıştır³. Bu manzume ikinci olarak 'Abbâs İkbâl'in incelemesiyle 1343'de Kulliyât-ı Ubayd-i Zâkânî adıyla Tahran'da basılan eserin içinde de yer almaktadır. Uşşâknâme, bu kitapda 119-148 sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu neşrin de bir nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphânesi'nde 891.5,N 59/1434 numarada kayıtlıdır.

Eserin yazma nüshaları ise; Üniversite Kütüphânesi (İstanbul) FY. 123; Nuruosmaniye Kütüphânesi'nde 3856; Tire, Necippaşa Kütüphânesi'nde 396; Kahire Daru'l-Kutup'da 93 ve Tahran Asğar Mehdûyî Kütüphânesi'nde 76 numaralarda bulunmaktadır⁴.

B- Nüshaları Mevcut Olmayanlar:

1- Dahnâma: Bu eser, hicri IX. asır meşhur şair ve yazarlarından Şahrûh'un muasırı Mevlânâ Yahyâ Sîbak Fettâhî-yi Nişâbûrî'(ölm.852/1448) nin Mesnevî'sidir⁵.

2- Dahnâma: Bu da Şahrûh b. Timur dönemi meşhur şairlerinden olan ve şairlik gücünden dolayı Selmân-ı Sâni diye isim yapan Mevlânâ Maḥmûd Ârif-i Haravî'(792-853/1389-1449) nin eseridir. Şair, bu mesnevîsini, Hâce Pîr Aḥmad b. İshâk adına yazmıştır⁶.

3- İşrâtnâme: Bu eser ise, hicri IX. asrın sonu ve X. asrın ilk dönemi şairlerinden olan İşî Şirâzî'nin eseridir. Hezec bahrindeki bu dahnâma, Sultan Ḥalîl b. Miratşâh b. Timur adına yazılmıştır⁷.

Araştırmalarımıza rağmen bu üç dahnâmanın bir nüshasına rastlayamadık.

1 "Bu gönül alıcı beyitlerin söyleniş gayesi, bana gönül sahibininin dua etmesidir. Hak benim bu yanık gönlümü bağışlar ve ola ki o ay bir gün bana döner. Gönlü aydın şairler, ben divâneyi mazur görürler" (Kulliyât-ı Ubayd-i Zâkânî, s.148).

2 Kulliyât-ı Ubayd-i Zâkânî, s.148.

3 Hânâbâ, III, 3514.

4 Aynı eser, III, 3514; Ateş, s.272; Munzavî, IV, 3002.

5 Şafâ, IV, 459; Ateş, s.352.

6 Şafâ, IV, 457; Ateş, s.352.

7 Şafâ, IV, 461.

İKİNCİ BÖLÜM

K Â T İ B İ

ADI, MAHLASI
ve NİSBESİ

Timurlular devrinin tanınmış şâirlerinden biri olan ve doğum tarihi bilinmeyen Kâtibî'nin adı bütün kaynaklarda Muhammed olarak geçmektedir. Babasının adı ise 'Abdullâh'dır. Şairimizi kaynakların bazısı Mevlânâ¹ lâkabıyla zikrederken, diğer bir kısmı da onu Şems ad-dîn² unvanı ile anmaktadır. Davlatşâh, Tazkirat aş-Şu^carâ'sında Kâtibî'nin şair Badr-i Şirvânî'ye hitaben söylediği ve kendi mahlâsının da içinde yer aldığı şu beyitini nakletmektedir:

لقب کاتبی دارم بدر اما محمد رسید اسم از آسمان
مرا نام باشد محمد تو بدری بانگشت سیابہ ات بر درانم³

Bu beyitlerde ve diğer şiirlerinde görülen "Kâtibî" mahlâsı, kaynaklarda hayatının ilk dönemlerinde güzel yazı yazmayı öğrenmesi ve çok iyi bir hattat olması sebebiyle ona verildiği belirtilmektedir⁴. Turşîzî nisbesi ise, büyük bir ihtimalle Turşîz'e bağlı Tarak-ı Veraveş adlı köyde dünyaya gelmiş olması nedeniyle ona verilmiştir. Nişâbûrî nisbesine gelince, şairimiz, Nişâbûr ile Turşîz arasında bulunan mezkûr köyünden Nişâbûr'a gelerek orada tahsil görmesi sebebiyle ona verilmiş olmalıdır. Kendisi de'gûl'redifli kasidesinde Nişâbur'la ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

1 Macâlis an-Nafâis, s.10; Hâbîb as-Siyar, IV, 18; Davlatşâh , s.381; Haft İklîm, II, 259; Macâlis al-Mu'minîn, s.501.

2 Ete, s.80; Lûgatnâma, s.60; Huart, İA VI, 439; Şafâ IV, 233.

3 "Kâtibî lakâbım (mahlâsım) vardır, fakat gökten bana Muhammad ismi geldi. Benim adım Muhammad'dir, sen ise Badr'(ay) sın. Seni şehâdet parmağıyla parça parça ederim" (Davlatşâh, s.424; Brawne, III, 491.

4 Davlatşâh, s.327; Natâyic al-Afkâr, s.596; Ânandarâc, s.3319; Lûgatnâma, s.60.

همچو عطار از گلستان نشابورم ولی خار صحرای نشابورم من و عطار گل¹

GENÇLİĞİ Şâirimiz, Turşîz'e bağlı doğum yerinden hayatının ve TAHSİLİ ilk dönemlerinde, tahsil görmek amacıyla Nişâbûr'a gitmiştir. Burada birçok dalda geniş bilgiye sahip olan , Mavlâna Sîmî'(ölm.863/1458)den istifade etmiş ve özellikle bu şahıs - tan hüsnühat sanatına öğrenmiştir. Daha sonra tahsiline Herat'da devam eden Kâtibî, özellikle edebî ilimlerde başarılı olmuş ve bu sahada kendisini ispatlamıştır. Hattâ, bu husustaki başarısı kaynaklarda biraz da mübalâğalı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu ifadelere göre etrafındakiler onun bu başarısını kıskanmış ve hatta bundan dolayı Nişabur'da iken hocası Sîmî ile bile arası açılmıştır². Herat'daki ikameti sırasında Timurlu Şahzâda Baysungur (ölm.837/1443) için medhiyeler söyleyen şair, bu şehzâde ile görüşmüş ve rivayetlere göre Baysungur Kemâl ad-Dîn İsmâ'îl'in matla^c beyti şu

سزد که تا جور آید ببوستان نرگس که هست در چمن و باغ مرزبان نرگس³
olan "nargis" redifli kasidesine nazîr yazmasını Kâtibî'den istemiştir. Şair Kâtibî bunun üzerine, aşağıdaki beyitle başlayan aynı redifli kasidesini söylemiştir:

بتخت باغ ز جم می نهد نشان نرگس که جام دارد و دست درم نشان نرگس⁴

Bu kaside çok beğenilmiş, hattâ nakledilenlere göre bazı kimselerin kıskançlık duygularının kabarmasına vesîle olmuştur. Bu durum şâirin Herat'dan ayrılmasına sebep gösterilmekte⁵ ise de, bazı kaynaklarda Şahzâda Baysungur'un ona ilgi ve alâka göstermeyişi bu ayrılışa neden olarak gösterilmektedir⁶. Fakat İranlı Edebiyat tarihçisi Zabîh Allâh Şafâ, bu nedenleri doğru bulmayarak, Kâtibî'nin Baysungur'la olan ilgisinin daha iyi seviyede olduğunu ve onun Herat'dan ayrılışına ilgisizliğin sebep olamayacağını, bunun başka bir sebebi olması gerektiğini ileri sürmektedir⁷.

1 "Ben de Attâr gibi Nişâbûr gülistânındanım, fakat ben Nişâbur sahrâsının dikenini, Attâr ise gülüdür" (Macâlis al-Mu'minîn, s.501; Brawne, III, 491).

2 Macâlis al-Mu'minîn, s.501; Safâ, IV, 234; Ânandarâc, s.3319.

3 "Nergis bostana başı taçlı olarak gelse, değer. Çünkü o çimen ve bağda hâkimdir" (Şafâ, IV, 235).

4 "Bağın tahtında nergis Cem'den haber verir. O nergis ki elinde kadeh vardır ve akçe dağıtır" (Şafâ, IV, 235).

5 Davlatgâh, s.382; Haft İqlîm, s.259; Kâmûs al-A'lâm, V, 3807.

6 Macâlis al-Mu'minîn, s.501; Nata'ic al-Afkâr, s.596.

7 Şafâ, IV, 235.

Herat'dan ayrılan şair, önce Astarabad'a ve oradan da sırasıyla Mazandarân , Giylân ve Şirvân'a gitti. Burada Şirvânşâh Minûçihri için birkaç medhiye söylemiş olan Kâtibî, Amîr Şeyh İbrâhîm-i Şirvânî'(ölm. 820/1417)nin himayesinde uzun müddet kaldı. Kaynaklar onun bu zattan önemli miktarda ihsan ve mükâfatlar aldığını ifade etmektedir. Meselâ aşağıdaki matla beyti ile başlayan "gül" redifli kasidesi için saire 10000 Şirvân dinarı vermiştir:

باز با صد برگ آمد جانب گلزار گل همجو نرگس گشت منظور او لوالا بمار گل¹

Bilinmeyen bir nedenle Kâtibî buradan da ayrılarak Azerbaycan bölgesinde Tabriz'e gitti ve orada İskandar b. Karayûsuf' (823-841/1420-1437)u övmek üzere güzel bir kaside söylediye de İskandar ve Türkmenler onu hoş karşılamadılar ve gereken itibarı göstermediler. Buna üzülen şair, Türkman İskandar b. Karayûsuf hakkında aşağıdaki hiciv konulu kıtayı söylediği Tazkirat aş-Şu^carâ'da kayıtlıdır:

زن و فرزند ترکمان را گاد همجو مادر سکندر بدرای
آنچه نا گاه مانده بود از وی داد گادن بلشکر چنتای²

Bunun üzerine Tabriz'den ayrılarak İsfahan'a gitti. Ahmet Ateş, bu hükümdarın şairin serseri hayatını beğenmediğinden dolayı , Kâtibî'nin oradan ayrılıp İsfahan'a gittiğini kaydeder.³ Bu şehirde devrin tanınmış sûfi ve bilgini Hıvâce Şâin ad-Dîn Ali b. Muhammed Turka (ölm.835/1431)nın sohbetlerine iştirak etti. Ondan tasavvuf hakkında gerekli bilgileri öğrendi. Onun terbiyesine girdi ve onun tesiriyle medhiyeciliğe tövbe edip kendisini tamamen inzivâyâ ve sûfiyâne bir hayata verdi. Daha sonra onun izniyle Tâberistan ve Gurgan tarafına gitti ve Astarâbâd'da ikamet etti. Buranın ileri gelenleri ve yetkili kişileri onun oraya gelişinden memnuniyetlerini izhar ettiler. Bir müddet sonra Raşd'e geçen şair, buradan da tekrar Astarâbad'a döndü. Buradaki inzi-va döneminde Nizâmî'nin Hamse'sine bir nazîre yazmak istedi ve söylediğine göre Mağzan al-Asrâr'a bir nazire yazdı. Ve bazı kaynaklara göre

1 "Gül yine bezenmiş bir halde gülistana geldi. Nergis gibi basiret sahiplerine gözükdü", (Davlatşâh,s.383; Macâlis al-Mu'minin, s. 501; Natâic al-Afkâr, s.596.

2 "Türkmen'in çoluk çocuğu ahlâksızdır, İskandar'in annesi gibi kötü düşüncelidir. Onlardan namuslu olarak geri kalanlar, Çağatay ordusuyla düşüp kalkmışlardır", (Davlatşâh, s.384).

3 Ateş, s.340.

838/1434¹, bazı kaynaklara göre ise 839/1435² yılındaki veba salgınında vefat etti. Mezarı Astarabat'da İmam Zâda-i Mâ^cşûm'un kabrinin yakınında bulunmaktadır.³

AİLESİ Kaynaklarda babasının adı dışında ailesinden söz edilmemektedir. Çalışmamızda tenkidli metnini sunduğumuz "Dahbâb" isimli eserini oğlu İnâyat için kaleme aldığını biliyoruz. Ailesi ve evlâdı olduğunu bize anlatan ifadelerine de bu eserinin "Dar naşihat-i farzand-i hod gûyed" alt başlıklı bölümünde yer vermiştir.

هست با تو خود بجان بیوند من	ای تو فرزند بجان بیوند من
خویش را چون ضایع مانع مدان	ای برادر یار جز مانع مدان
ز آسمان است عنایت آمده 4	طبع تو عین عنایت آمده

İNANCI, DÜŞÜNCESİ
ve **AHLÂKI**

Kâtibî, Hz. Ali'yi övmek maksadıyla söylediği bir kasidesindeki şu beyitlere bakarak, Rayhanât al-Adab müellifi şâirin şif olduğunu belirtmektedir.

آباد ساز کعبه و خیبر خراب کن	ای دل سخن ز دست و دل بو تراب کن
از ذکر تیغ او جگر خصم آب کن	خالک عدو و بباد ده از گرد دلد کن
وز هر که اجتناب نمود اجتناب کن	با هر که آن جناب گرفت انرا نس گیر
در گردن سگان جهنم طاب کین	تسبیح خارجی که نه در ذکر حیدرست
5 بشکن سبوی جسم و سفال گلاب کن	سر چشمه گر بجز اسد الله باشدت

Kanâatimize göre bu doğru değildir. Çünkü Dahbâb'ının Hz. Feygamber'i öven bölümünde ilk dört halifeyi ard arda sıralayarak övmektedir.

1 Macma^cal-Fuşahâ, IV, 55; Riyâz al-^cArifîn, s.204; Türk Edebiyatı Tarihi, I, 227.

2 Davlatşâh, s.389; Habîb as-Siyar, IV, 18; Macâlis al-Mu'minin, s. 501; Târîh-i Nazm u Naşr dar İrân, I, 298; EI², IV, 762.

3 Davlatşâh, s.391; Şafâ, IV, 237.

4 "Ey bana candan bağlılığı olan oğlum! Seninle aramızda candan bir bağlılık vardır. Ey kardeş! Sanatkârdan başkasını dost bilme! Kendini zayi edenler gibi mahvetme! Senin mizacın inâyetin kaynağıdır. İsmi de gökten İnâyat takdîr edilmiştir" (Metin, s.73/16-17, 74/1).

5 "Ey gönül! Hz. Ali'nin elinden ve gönlünden söz et. Kabe'yi ma'mûr et, Hayber'i yık.Onun Dûldül'ünün tozundan düşmanının toprağını yele ver. Onun kılıcının zikriyle hasmın ciğerini erit. O hazretle ün-siyet edenlerle arkadaşlık et, ondan kaçınandan uzak dur. Haydar'ın zikrinin olmadığı Haricî'nin tesbihini Cehenmem köpeklerine ip yap. Sana Allah'ın aslanından başkası kaynak dursa, cisim testisini kır ve gül testisini yap!"(Rayhanât al-Adab, III, 335.

<p>زانکه بوندت ز جان هر چار یار آنکه کرد از کفر صدقش پاک دین کو برغم ظلم داد عدل داد داشت او هر چیز کان حلم بود 1 کو ستاندی روز رزم شیر دل</p>	<p>رخت حق بر تو و بر چار یار اولا صدیق امیر پاک دین دیگر، فاروق آن با عدل و داد دیگر آن میری که کان حلم بود دیگر آن حیدر امیر شیر دل</p>
--	--

Bu hususta doğru kanaati belirleyebilmek için onun bütün şiirlerini gözden geçirmek gerekmektedir. Tezkire müelliflerinden Rızâ Kuliḥân Hidâyat ve Âzar'ın Kâtibî'nin Seyyid Nasîmî ile görüşerek ona bağlandığını ifade etmekte² iseler de, diğer bazı kaynaklar onun tasavvufla ilgisinden bahsederken, Nasîmî'ya hiç değinmemektedirler. Aksine onun İsfahan'a gittiğinde yukarıda belirtildiği gibi Ḥvâcə Şayin ad-Dîn Turka ile görüştüğünü ve sohbetlerine iştirak ettiğini, tasavvufî bilimleri ondan öğrendiğini ve manevî terbiyeyi de ondan aldığını nakletmektedirler³. Yine bazı kaynaklarda zikredilen şairle ilgili buna benzer birkaç olay onun mizacının çeşitli yönlerini ortaya koymaktadır. Tazkirat aş-Şu^carâ'da genişçe anlatıldığına göre, "gül" redifli kasidesine karşılık şaire Amîr Şayḥ İbrâhîm'in verdiği 10000 dinarı bir ay içinde şairlerle, zarıflarla, fakirlerle ve sâlih kişilere vermek suretiyle harcadığı ve etrafındakilere dağıttığı ifade edilerek onun bir taraftan müsrif ve eğlenceye düşkün bir kişi olduğunu, diğer taraftan da dünya malına ehemmiyet vermediğini anlatmaktadır⁴. Tazkirat aş-Şu^carâ ve Haft İklîm gibi kaynaklarda şâirin gittiği yerlerde şairlik sanatındaki başarısından dolayı bir kıskançlık halkası oluştuğunu ifade etmektedirler. Fakat bu halkanın oluşmasında Kâtibî'nin söz ve hareketleriyle ne derecede etkili olduğunu tesbit etmek güçtür. Ancak hocası ve şeyhi olan Mevlâna Sîmî'yi aşağıdaki kıt'a-sıyla kendi şiirlerini çalmakla suçlaması ve hicvetmesi, geçimsizliğini ortaya koymaktadır.

1 "Allah'ın rahmeti senin ve Çâriyâr'ın üzerine olsun, çünkü onların dördü de sana candan yâr oldular. Birincisi doğruluğunun dini küfürden arındırdığı, temiz itikatlı, Emir Sıddîk'dır. İkincisi zulme karşı adâleti yerleştiren Adaletli Fâruk'dur. Üçüncüsü Hilim adına herşeye sahip olan hilmin kaynağı Emir'dir. Dördüncüsü ise savaş zamanı aslandan gönül alan aslan yürekli Haydar'dır" (Metin, s.3/8-14).

2 Macma^cal-Fuṣahâ, IV, 55; Riyâz al-^cÂrifîn, s.204; Âzar, s.72.

3 Davlatşâh, s.384; Macâlis al-Mu'minîn, s.501; Natâyic al-Afkâr, s.597.

4 Davlatşâh, s.383; Macâlis al-Mu'minîn, s.501; Natâyic al-Afkâr, s.596.

میان شهر نیشابور سیمی
چو اشعار ملیح کاتبی دید
بمشهد رفت و بر نام خویش بست
نمک خورد و نمکدان را بدزدید¹

Zebîh Allâh Şafâ, şâirin bu kıtadaki ifadesine bakıldığında, aralarında hocalık ve talebelik münasebetinin uzak olduğu ve Kâtibî'nin, Sîmî'ye nisbet ettiği nankörlüğün kendisine ait olduğunu yazmaktadır. Tezkirelerde yazılan, şairin hat ve şiir sanatlarında hızla ilerlemesi neticesinde hocasının onu kıskanmasından dolayı Herat'a gitmesi olayı hakkında da, bu olayın gerçeğinin karanlık olduğunu, gerçek olanın, Kâtibî ile Sîmî arasındaki münasebetin kine dönüştüğünü ve şairin Nişâbûr'dan ayrılıp Herat'a gidişinin muhtemelen tahsilini tekml için olduğunu yazmaktadır.

ÖRNEK ALDIĞI

ŞAİRLER

Bir şairin, daha önce yaşamış olan şairlerin şiirlerini okuması, ezberlemesi, onlara benzer şiirler söylemeye çalışması umumiyetle bir şairlik geleneğidir. Eserleri okunan veya ezberlenen şairler, elbette yeni yetişen şairler üzerinde etkili olmaktadır. Kâtibî'nin de bir şair olarak geleneğe uymuş olması çok tabiidir. Nitekim o, eserlerinden bir kısmını bazı eski şiir ustalarının eserlerine nazîre olarak kaleme almıştır. Meselâ, Gülşan-i Abrâr mesnevîsini Niẓâmî'nin Maḥzan al-Asrâr'ına ve Kamâl ad-Dîn İsmâ'îl'in "nergis" redifli kasidesine aynı redif ve aynı isimle nazîre yazmıştır. Salmân-ı Sâvacî'nin Ḥurşîd u Camşîd, Ḥâcû-yi Kirmânî'nin Humâ-yi Humâyûn isimli eserlerini Macma^cal-Baḥrayn adlı eserinde ve Sa^cdî'nin Bûstân'ını da Dahnâma'sinde taklîd etmiştir.

KENDİSİNİ TAKLİD

EDEN ŞAİRLER

Kâtibî, taşıdığı bir kısım özellikler sebebiyle kendi eserlerine de bazıları tarafından nazîre yazılmıştır. Bu konuda çeşitli kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaktadır. Onu taklîd eden ve şiirlerine nazîre yazan şairlerden birkaçı şunlardır:

Mavlânâ Zâhidî, Kâtibî'nin Dahbâb'ına, Şavki-i Yazdî ve Mavlânâ Abdal onun "gül" redifli kasidesine, Mavlânâ Ahmâdî ve Vâşîfî, şâirin şudur

1 "Nişabur'da Sîmî Kâtibî'nin güzel şiirlerini görünce Maşhad'a gitti ve kendi adına söyledi. Tuz yedi ve tuzluğu çaldı"(Şafâ, IV, 234-235; Krş. Brawne, s.493).

hucra iltizamlı kasidesine nazîre yazmışlardır. Ayrıca Mavlâna Tûtî ve Ahlî-yi Şîrâzî şiirlerinde Kâtibî'yi taklid etmiştir¹.

ESERLERİ Kâtibî şiire küçük yaşlarda başlamış ve hayatının son yıllarına kadar devam ettirmiştir. Şiirle kaynaşan mizacı sayesinde büyük miktarda eser vermiştir. Eserlerinin sayı ve muhtevasından anlaşıldığına göre, hür tabiatlı ve şair ruhlu bu zat, zamanın çoğunu şiir söylemekle ve eserlerinin bazısını bizzat telif etmekle meşgul olmuş ve bazısını da eski üstadların eserlerini taklid edip nazire yazmakla geçirmiştir².

Hiçbiri basılmamış olan eserleri şunlardan ibarettir:

1- Dîvân: Bu eser, Allah'a hamd, Na^ct-ı Peygamber, hocası Sâin ad-Dîn-i Sitayiş, Timur, Şâhrûh Mîrzâ Baysungur, Mîrzâ Sultan İbrâhîm Halîl, Şîrvanşâh ile emirlerinden bazısının ve kendi devrinin meşhurlarından bir kısmının medhi hakkındaki kasidelerini ihtiva eder. Şairin söylemiş olduğu kasidelerinin muhtevası, umumiyetle ya sultanları, devrin ileri gelenlerini medhetmek, ya da menkıbe ve Kerbelâ şehîdlerinin gectikleri musîbetlerdir. Bir kısmının konusu ise va'azlardır³. Beyit sayısı kaynaklarda çeşitli miktarlarda 1000 ile 10000 arasında belirtilmektedir.

Eserin yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi (İstanbul), FY.1154, 916 ve 451; Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya'da 03946, Hacı Mahmud Efendi'de 3594, Bağdatlı Vehbi Efendi'de 1684 ve Lâleli'de 1759; Tahran, Malik Kütüphanesi'nde 5574 numaralarda yer almaktadır⁴.

2- Hamsa: I) Gulşan-ı Abrâr, II) Macma^cal-Bahrayn, III) Dahbâb , IV) Sînâma, V) Dilrubâ mesnevîlerini ihtiva eder.

Gulşan-ı Abrâr: Şair bu eserini Nizâmî'nin Mağzan al-Asrâr'ına nazîre olarak yazmıştır. Dînî ve ahlâkî küçük bir mesnevîdir⁵.

Eserin yazma nüshaları; Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya'da 04220; Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde R.990 ve 991; Britanya Müzesi'nde 7767 numaralarda bulunmaktadır⁶.

1 Macâlis an-Nafâ'is, s.23,42;Badâyi^cal-Vakâyi^c, I, 95, 186; Tuhafa-i Sâmi, s.193, 216.

2 Şafâ, IV, 237.

3 Daha fazla bilgi için bkz. Safâ, IV , 238-240.

4 Ateş, s.344; Ete, s.184; Munzavî,III,2488;Karatay,s.226-227.

5 Şafâ,IV, 238; Ateş, s.342.

6 Ateş, s.342; Munzavî, IV, 3071; Karatay, s.627.

Macma^cal-Bahrayn: Nesir bir mukaddime ile başlayan ve Nâzir'in Manzûr'a olan tasavvufî aşkını konu edinen bir mesnevîdir. Bu sebepten dolayı buna Nâzir u Manzûr da denir. Ayrıca Nâsir u Manşûr ya da Zu'l-Bahrayn ve Zu'l-Kâfiyatayn de denilmektedir. Kâtibî bunu, Salmân-ı Sâvâcî'nin Hürşîd u Camşîd'ini ve kendisine "Bahr" denilen Hvacû-yi Kirmânî'nin Humâ-yı Humâyûn'unu taklîden yazmıştır¹.

Eserin yazma nüshaları; Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya'da 04220; Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde R.989; Üniversite Kütüphanesi'nde (İstanbul) FY.504; Britanya Müzesi'nde 7768 numaralarda yer almaktadır².

Dahbâb: Bu eser hakkında Üçüncü Bölüm'de genişçe bilgi verilecektir.

Sî nâma (30 Mektup): Muhib ve Maḥbûb adlı iki kahramanın birbirlerine yazdığı mektuplardan oluşan bir tasavvufî aşk mesnevisidir. Kahramanlarından dolayı Muhib u Maḥbûb da denilir. Ayrıca Dilgûşa nâma da denilmektedir. Şâir, bu mesnevîsinde on mektupla yetinmeyip, onların sayısını otuza çıkarmıştır³. Jan Rypka, History of Iran Literature adlı eserinde şairin bu eserini Ovid'in Heroides adlı eserini takliden yazdığını ileri sürerek, okuyucu bu eserde sürekli olarak kelime ve fikir oyunlarıyla karşılaşır, der⁴.

Eserin yazma nüshaları; Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya'da 04220; Üniversite Kütüphanesi'nde (İstanbul) FY.504 ve 1322; Tahran, Maclis Kütüphanesi'nde 1164 numaralarda bulunmaktadır⁵.

Dilrubâ: Şairin bu eseri de, irfânî bir mesnevîdir. Eser, 830/1426'dan sonra yazılmıştır ve Yemen hükümdarı Kubâd ile veziri arasındaki mâcerâyı anlatmaktadır⁶.

Eserin yazma nüshaları; Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya'da 04220; Üniversite Kütüphanesi'nde (İstanbul) FY.504 ve 1322; Tahran Üniversite Kütüphanesi'nde 4/3683 numaralarda bulunmaktadır⁷.

1 Fazla bilgi için bkz. Şafâ, IV,238; Ateş, s.342.

2 Ateş, s.342; Munzavî,IV,3259; Karatay,s.227.

3 Fazla bilgi için bkz. Şafâ, IV,238;

4 Rypka,s.284.

5 Fazla bilgi için bkz. Munzavî,IV,2932;Ateş, s.342.

6 Şafâ,IV,238; Ateş, s.342-343.

7 Fazla bilgi için bkz. Munzavî, IV, 2813.

3- Bahrâm u Gulandâm: Kâtibî'nin manzum bir mesnevîsidir. Buna Bahramnâma ya da Gulârâm da denilmektedir¹.

Eserin yazma nüshaları; Tahran Sina Kütüphanesi'nde 2/304, Mec-
lis Kütüphanesi'nde 2618 numaralarda mevcuttur².

4- Husn u ^CAşk: Şairin, latîf bir mesnevîsidir³. Brawne, A Lit-
terary History of Persia adlı eserinde bu mesnevînin çeşitli kelime o-
yunlarıyla süslenmiş olduğunu yazmaktadır⁴.

5- Laylâ u Macnûn: Bu eserden eski kaynaklarda söz edilmemekte-
dir. Ağâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde Kâtibî'nin
bu Leylâ u Mecnûn mesnevîsinin tek nüshasının Petersburg'da (St. Peters-
burg Catalogue p.336) olduğunu yazmaktadır⁵.

6- Târîh-i Yamînî: Kâtibî'nin bu eseri hakkında Herman Ete, Târîh-i
Adabiyât-ı Fârsî adlı eserinde şunları yazmaktadır."Kâtibî'nin şiirlerin-
den başka Sultan Mahmud dönemini anlatan Târîh-i Yamînî adıyla bir eseri
de vardır. Bunu ^CUtbi'nin Arapça telif ettiği Târîh-i Yâmînî ile karış-
tırmamak gerekir"⁶.

Bu eserlerden başka Divân, Gulşan-ı Abrâr, Macma^Cal-Bahrayn, Ki-
tâb-ı Dahbâb, Kitâb-ı Sînâma, Kitâb-ı Dilrubâ eserleri, Kulliyât-ı Kâ-
tibî ismi altında bir araya toplanmıştır ve bu Külliyyat da tüm eserleri
gibi henüz basılmamıştır.

Eserin yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi'nde (İstanbul)
NO.990,991; Süleymaniye Kütüphanesi Fatih'de 3863, Ayasofya'da 04220;
Britanya Müzesi'nde Or .1092 numaralarda bulunmaktadır⁷.

EDEBİ Kâtibî, Timurular devrinde yaşadığı ve bu devrin
KİŞİLİĞİ şairleri arasında yer aldığı için, bu dönem şiirinin özel-
likleri aynen onun eserlerinde de görülmektedir. Timurular
devri şiirinin özelliklerinden olan çok çok sanat kullanma ve ağır
bir dille şiir söyleme tarzı, Kâtibî'nin şiirlerinde de umumiyetle gö-
rülmemektedir. Metnini sunduğumuz Dahbâb, bu özellikleri hâvî en güzel
bir örnektir. Sanatlı şiir söylemenin üstün bir özellik olduğunu kabul

1 Habîb as-Siyar, IV, 18; Kâmûs al-a^Clâm, s.3807; Brawne, III, 487.

2 Munzavî, IV, 2672.

3 Habîb as-Siyar, IV, 18; Kâmûs al-a^Clâm, s.3807.

4 Brawne, III, 487.

5 Karatay, s.227; Huart, IA, Kâtibî mad., VI, 439; Rypka, s.286;
Ete, s.80.

6 Ete, s.38.

7 Ateş, s.342; Munzavî, III, 1890; Karatay, s.276-277.

edenlere göre Kâtibî çok güçlü bir şairdir. Bu nedenle olsa gerek ki , bazı tezkirelerde onun için "zamanın emsâlsizi", "şairlerin önderi", "fesâhat denizinin timsahı" gibi tanımlamalara yer verilmiştir¹. Burada ifade edilen şiir anlayışı farklılaştığında, yani manaya sanattan daha çok önem veren ediplerde Kâtibî'nin şairliği tenkit edilmektedir. Nevâî ve Davlatşâh'ın aksine, Câmî'nin Kâtibî'den bahsederken onu tenkit etmesi dikkate değerdir. Câmî, şairimiz hakkında şöyle demektedir: "Bu şairde kendine mahsus nükte ve manalar çoktur. Fakat şiirinde düzgünlük ve tenasüp yoktur. Onda bozuk düzen ve güzellikle çirkinlik karışık bir haldedir"². Günümüze kadar eserlerinden hiçbirinin basılmamış olması kanaatimizce Câmî'yi haklı çıkarmaktadır. Şairimizin şiirinde kullandığı şutur hucra gibi zor iltizamlar ve gül, nergis, benefşe, şikufe, rîhte ve benzeri redifler kullanması ve zu'l-bahrayn, zu'l-kafiyeteyn tarzında manzumeler yazması, onun sanatlı şiir söyleme özelliğini ortaya koymaktadır.

Kasidelerinde ve Husn u ^CAşk, Nâzîr u Manzûr, Sahrâm u Gul Andâm ile metnini sunduğumuz Tecnisât'(Dahbâb) mesnevîlerinde az önce zikredilen özellikler ve sanatlar yanında, diğer lafzî sanatlar da çok fazla miktarda görülmektedir. Yukarıda işaret edildiği gibi, bu özellikleriyle Kâtibî, devre özellikleri de göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, Timurular dönemi şairleri arasında ilk sırada yer alabilecek bir şair olarak gözükmektedir. Fakat genel olarak İran edebiyatı şairleri arasında bir değerlendirilmeye tâbi tutulduğunda ikinci ve hatta üçüncü derecede bir şairdir. Kasîde ve gazelleri diğer nazım şekillerine nazaran daha çok beğenilmiştir³.

Kâtibî'nin şairlik gücü hakkında kaynaklarda bazı hikâyeler nakledilmektedir. Bunlardan Badâyi^Cal-Vakâyi^C'de anlatılan bir olayın özeti örnek olması bakımından burada vererek konuya son vereceğiz.

Olaya göre Kâtibî, Nişâbur'dan Herat'a geldiğinde, Mirza Baysungur'un sarayına gider. Mirza Baysungur onu kendi saray şairleri arasına alır. Bu hükümdar, şairlerinden Sûzenî'nin

تا کی ز گردش فلک آبیگینه رنگ بر آبگینه خانه طاعت ز نیم سنگ

1 Macâlis an-Nafâ'is, s.11; Davlatşâh, s.381; Natâyic al-Afkâr, s.596.

2 Câmî, s.91.

3 Macâlis an-Nafâ'is, s.11.

matla'ı ile başlayan kasidesine vevap söylemelerini emreder. Sarayın Me-likü's-Şu^carâ'sı olan Baba Savdâyi endişeye düşer ve kendi kendine şöyle der. "Kâtibî âlemin meşhurlarındandır. Bizim onunla yarışmaya gücümüz yok. Tilkinin aslanın pençesi karşısında gücü nedir?". O bu düşüncedeyken kendisini seven bir grup genç onun düşüncesini sorar. O da, "Dostlarım, bugüne kadar hiç mağlûp ve zelîl olmadım. Bugün bir galibiyet nimeti ortaya çıktı. Padişah onu benimle muâraza ve mukabele makamına getiriyor", der. Gençler, Baba sen üzülme, biz Mevlânâ Kâtibî'yi öyle oyalarsınız ki, kasıdeyi düşünemez bile! Sen de tam bir arzu ile kasıdeyi tamamlarsın. Gençler, Kâtibî'nin evine geldiklerinde o, yazdığı şiirin 4 beytini yazmıştı. Sabaha kadar şairi oyaladılar. Sabah padişah şairleri istediğinde Kâtibî ve Baba Savdâyi meclise giderler. Padişah önce Kâtibî'nin şiirini okumasını ister. Şair üzerinde 4 beyit yazılı olan kâğıttan otuz beyite kadar okuyunca, önündekiler şaşkınlıklarını açığa vururlar. Padişah durumu sorduğunda, bu kâğıtta 4 beyit var, fakat bu şahıs yaklaşık otuz beyit okudu, hâlâ da devam ediyor. Bu ne biçim şairdir, derler. Padişah Kâtibî'den durumu sorunca, o da, 4 beyit yazmıştım ki dostlarımdan bir grup misafir geldi ve sabah siz çağırılıncaya kadar şiire bakmaya zamanım olmadı. Özür dilemeye de gücüm yok. İrticalen bu şiiri okumaya çalıştım, der.

Baba Savdâyi kendi yakasını tutarak insafla şu şiirleri terennüm eder:

مصراع
انصاف گفته اند بالای طاعت است

بیت

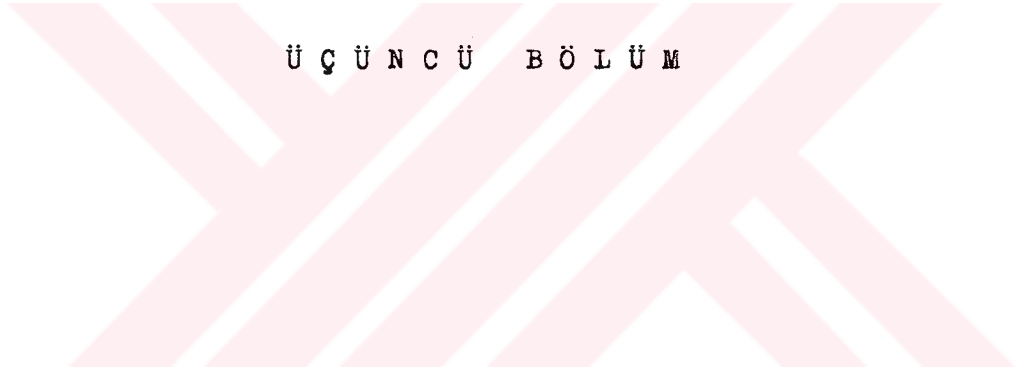
گر ز تو انصاف آید در وجود به که عمری در رکوع و در سجود

فرد

می شنیدم که بهتر از جانی چو بدیدم هزار چندان¹

Görüldüğüne göre, eğer nakledilen bu hikâye doğruysa, Kâtibî'nin gerçekten de bedihî şiir söyleyecek derecede güçlü bir şair olduğu ortaya çıkar.

¹ "İnsafın tâattan üstün olduğunu söylerler", "Şâyet insaflı davranırsan bu, rükû ve sücûdla geçen bir ömürden daha iyidir", "Bir candan daha iyi olduğunu duyuyordum, seni görünce binlerce can olduğunu anladım" (Badâyi^c al-Vakâyi^c, II, 305-309).

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

KÂTİBÎ'NİN DAHBÂBİ

Metninden de anlaşılacağı üzere, edisyon kritiğini yaptığımız bu dahbâb, diğer adıyla tacnisât, birinci bölümde arzına çalıştığımız dahnâma ve dahbâblardan farklılık arz etmektedir. Bu eserde mezkûr bölümde takdim edilenlerin aksine, tavhîd, na^ct'dan sonra "goftâr dar mav^cîza ve naşâyih" başlığı altında bir konuya yer verilmiş, bunu müteâkip dahbâbın yazılış sebebine geçilmiştir. Burada genişçe bilgi verildikten sonra "Dar Madh gûyad" başlığı ile yeni bir kısım ihdas edilmiş, daha sonra "Goftâr dar şîfat-ı martaba-i suhan" başlığı altında ileride de belirtileceği gibi sözün mahiyeti, değer ve önemi ve söz çeşitleri üzerinde durulmuş ve bundan önce anılan bölümdeki dahnâmelerde yer alan on mektup yerine, on bâb ikâme edilmiş ve her bâb beşer hikâye ile takviye edilmiştir. En sonunda da yine dahnâmelerin aksine, onuncu bâbda, üç hikâyeden sonra, oğlu İnâyet'e öğüt ve nasihat kasdıyla bir kısma, bunu müteakip de meşhur şâirleri genellikle birer beyit içinde izah edecek hacimde ele aldığı bir diğer kısma yer verilmiştir.

Eserin bir başka özelliği de, baştan sona kadar tecnis sanatına yer vermesinden dolayı bir adının da tacnisât olarak takdim edilmesidir. Diğer bir konu ise, dahbâb metninin 12. sayfasında sunulan bâb adlarına metin içinde titizlikle riâyet edilmediği ve bazı bâbların adında değişiklik yapıldığıdır¹.

Denilebilir ki Kâtibî'nin Dahbâb'ında sadece aşk, âşıklık, âşık ile maşuk konuları üzerinde durulmamış, tasavvuf ve tasavvufî fikirlerle, hatta ahlâk ve ahlâkı oluşturan iyi ve kötü huylara da yer verilmiştir. Ayrıca, Kâtibî'nin örnek aldığı şairler bölümünde de belirtil-

1 Meselâ, 8. bâb, bkz, s. 12. Krş. s.53,19.

diđi gibi, Dahbâb'ının muhtevasında ondan önce yaşıyan büyükleri ve özellikle Sa^cdi-yi Şirâzî'nin "Bûstân"ını taklit etmiştir.

22 beyitten oluşan tavhîd kısmında şâir Kâtibî, Allâh'ın büyüklüğünü ve kudretini dile getirerek özellikle kendisi için bağışlanma dileğinde bulunur.

Hız. Peygamber'e na^ct olarak söylediđi 19 beyitlik kısımda ise , Peygamberimizin diđer peygamber ve insanlara karşı olan üstünlüğünü ve büyüklüğünü anlatır. Hız. Ebûbekir'i doğruluk (sıdk) ile, Hız. Ömer'i adaletiyle, Hız. Osman'ı şefkatiyle(hilmî ile), Hız. Ali'yi de şecaatiyle tavsif eder. Peygamberimizi ve onun halefleri olan bu dört arkadaşı için Allah'dan rahmet niyaz eder.

Bu bölümü müteakip öğüt ve nasihat için söylediđi 26 beyitte şair, ölüm anında malın, makamın bir fayda vermeyeceđini, Büyük İskender'in durumunu delil getirerek anlatır. Dünyanın bir sıkıntı ve ızdırap yeri olduđunu, bundan dolayı hak âşıklarıyla beraber olmanın gerektiđini öğütler. Sonunda da hak yolu bulmak için bu yolun yolcularıyla sabırja yürümek gerektiđini öğütler.

Dahbâb'ını yazma sebebini açıklamak için söylediđi 67 beyitlik bölümde Kâtibî, aydınlık dünyada kendisinin dertli ve üzüntülü olduđunu söyler. Daha sonra, ansızın çıkageldiđi ve ismini vermediđi bir dostla dertleşirken, manevi aşk şarabından içmek ve zâhirden sıyrılıp manaya yönelmenin gerektiđine işaret eder. Rehbersiz yol alınamayacağını ve hak yolu yolcularınının rehberinin de aşk olduđunu söyler. Daha sonra önemli olan insanın işini iyi bilmesi ve ona göre davranması gerektiđini ifade eder. Güzel şiirin aşkla uyum içinde olduđunu ve olması gerektiđini, nefis ve arzuya bađlı şiirin sadece şâire yük olduđunu anlatarak, benzerinin çok az bulunduđunu ifade ettiđi eserini yazmaya başladığını söyler.

Övme konusunda söylediđi 39 beyitlik bölümde de şairimiz, ismini tesbit edemediđimiz bir şahsı över. Bu şahsın deđerli, her zaman lûtuflâr, doğru görüşlü ve iyi hasletli olduđundan bahseder. Kâtibî, makam mumunun gündüzleri aydınlatan güneş gibi olduđunu söylediđi bu zâtın yanından uzak düşmemesi konusunda dua eder. Bu kişinin cömertliđinin derecesini ifade etmek için de, her sabah ışık sađan güneş dođduđunda

ondan kendisine altın saçılmasını, yani güneş nasıl ışın saçıyorsa o-
nunda öylece altın saçtığını ifade etmek ister. Onun lûtf rûzgârıyla
nebâtâtın çok daha verimli, hizmetçilerinin ise devlet sahibi olduğunu,
bundan dolayı ins ve cinnin ona dua etmekte olduğunu dile getirir.

Sözün mertebesi hakkında söylediği 39 beyitte de Kâtibî, yeniden
meyhâneye düştüğünü ve sâkiye, kendi gönlünün meysiz bir beden isteme-
diğini, çehresini gül gibi kızartıncaya kadar meyle doyurmasını ister.
Âşıkların dünyada sarhoş olmasının daha iyi olduğunu savunur. Daha son-
ra her şairin söz üslûbunun değişik olduğunu, ancak sözünde "tur" şivesi
olanı tebrik eder. Sözün manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrıldığını
ve nazmın nesirden daha etkili ve hikâyede daha geniş bir sahaya sahip
olduğunu belirtir. En sonunda da, kitâbının muhtevasını teşkil eden on
bâbı sıralar.

Aşk ve âşıklık hakkındaki birinci bâbda Kâtibî, gönüle, gücü yet-
tiğince aşk peşinde olmasını, gönül âşık olduğu zaman bahtiyar olacağını
söyler. Âşık olmanın faydalarının çok olduğunu belirtir. Aşkın âşıklara
bir murâkib olduğunu, ayrıca Kızıl Denizi gibi bir denize benzediğini,
aşkla yanmak için bu denizden içilmesi gerektiğini belirttikten sonra,
konuyla ilgili hikâyelerine geçer.

Âşıklık hakkındaki beş hikâyede Kâtibî, amber kokulu, ay yüzlü,
âhû gözlü ve peri kadar güzel sevgililerden ve onlara vurulmuş olan âşık-
lardan bahsederek, konuyu daha müşahhas hale getirir.

Sohbet hakkındaki ikinci bâbda şâirimiz, avâre gönüle seslenerek,
ey gönül, sohbeti sev ve gece gündüz sohbet ehliyle beraber ol; bilgin-
lerin sohbeti faydalıdır, onların sohbetlerinden istifade et, der. Daha
sonra sohbetin kimya gibi değerli olduğunu, âlimin sohbetinin misk kokusu
saçtığını söyler.

Bu konuyla ilgili beş hikâyesinde ise güçlü, iyi talihli ve temiz
itikatlı sultanlardan, onların durumlarından ve kenâtileriyle reâyâlarının
hallerinden bahseder.

Kibir ve gururluluk hakkındaki üçüncü bâbda şâir, gurur ve kibir-
den kaçmak gerektiğini, kibir ve gururu olanın düşmanın dostu olduğunu,
eğer bir kimsede kibirlilik varsa ona Âd ve Semûd kavmi ibret olması ba-
kımından yeterli olacağını söyler.

Bu bâbı takviye için getirdiği beş hikâyesinin ilk üç tanesinde güçlü ve zengin padişahlardan bahseder. Bunların sahip oldukları mal, mülk ve kahramanlıklarından dolayı kibirlendiklerini ve neticede sahip oldukları herşeyi kaybettiklerini izah eder. Son iki hikâyede ise güzellikleri ile meşhur güzelleri ve onların durumlarını dile getirir.

İzzet (şeref ve üstünlük) hakkındaki dördüncü bâbda Kâtibî, yine gönüle seslenerek, ey gönül, şeref sahibi olan ayakta kalır; izzete sahip olursan yücelirsin. Dostluğun adet ve yolunu şerefli olmakta ara, kendisinde izzet bulunan bir meclis etrafa mutluluk saçar, diyerek ögütte bulunur.

Bu konuyla ilgili hikâyelerinde de, iyi talihli padişah, iyi huylu derviş ve güzel sevgililerin hal ve hareketlerini dile getirir. Herkesle iyi geçinme hakkındaki beşinci bâbda şâir, eserinin bu kısmında yer alan ilk beyitlerinde yine gönüle seslenir: Ey gönül, iyi adam olman için gayret et, iyilik yapmanın adını felek iyiye çıkarır, diye nasihat eder. Kötülüğü terkedene kimsenin iyilik yaptığını, ister iyi, ister kötü olsun insanların tümüne iyi davranmak gerektiğini ve kötülük yapmaktan daha kötü bir şeyin olmadığını izah eder. Kötü kişilerle oturan kimsenin onların kötülüklerinden etkilenip pay alacağını, bu sebepten dolayı iyilerle oturup kalkmayı tavsiye eder.

Daha sonra konuyla ilgili beş hikâyesinde bir padişah, İskender-i Zü'l-Karneyn, bir derviş v.b. şahısların hayatlarından söz eder.

Kötülüğü terketmek konusundaki altıncı bâbda şâirimiz, kendi gönlüne seslenir. "Ey gönül, daima iyi düşün, kötülükten uzak durmadıkça iyilik olmaz! İyi kimselerin daima kötülük yapmaktan uzak durduklarını söyleyerek "sen de her zaman iyilik yap ve gözlerini kötülüğe kapa" der. Kötülüğe hiçbir yönden yaklaşma ki sana dört taraftan iyilik ulaşsın, diyerek, konuyla ilgili hikâyelerine geçer.

Şair yine bu beş hikâyesinde, iyi huylu padişah, vezir ve Yûsuf Aleyhisselâm gibi şahısları konu alarak işler.

Kanâat ve dostluk mevzûundaki yedinci bâbda Kâtibî, yine gönülü kargısına alarak, "ey miskin gönül, kanâat etmeyi kendine meslek edin, de Kanâatkâr kimsenin gözünün tok olduğunu ve kanâatın azlığıyla gözün doymayacağını bälirtir. Kanâatkârın açılmış güle benzediğini söyler ve "sen de açılmış gül gibi ol" diye öğüt eder. Daha sonra nefsi arzular peşinde

harcanan ömre yazıklar olsun diyerek, kanâatten yol azığı hazırlamanın gerektiğini dile getirir.

Bu konuyu pekiştiren beş hikâyesinde ise hükümdar, emir, vezir ve Gülbahar isimli sevgili gibi isimler altında onların hayatlarını ve yaptıklarının neticesinde meydana gelen olaylardan söz eder.

Hayat tarzı, yani nasıl yaşamak gerektiği hakkındaki Sekizinci Bâb'da Kâtibî, yine gönüle seslenerek, ey gönül, beş vakit veya daha fazla namaz kıl, namazla beraber Peygamber'e salât ve selâm gönder, malının zekâtını ver, Ramazan ayı gelince oruç tut ki, onun ecrini alasın, sâlikler gibi Ka'be'yi ziyârete git. Bunların gerçek olduğuna inanmak imdandır, ve hepsine inanmak gerekir. Allah'a kulluk et ve herşeyden kurtul, dedikten sonra, fikirlerini nakzedecek ve aynı zamanda İslâm'ın bazı prensiplerine ters düşecek şekilde sözlere de yer verir. Meselâ , işret meclisi akd et, sarhoş ol, kadehle sazı birleştir, gibi sözleri de söylemekten çekinmez. İyi ve latîf kimselerle sohbet ara ki sohbet seni iyi ve latîf biri yapsın; büyük ve küçükle dil oyunu yapma, dudagını kapa; Sultanlara daima dua et, işleri emirsiz yapma, şayet padişahlık bağışlasalar tedbiri elden bırakma, söz bilenle her zaman sohbet et, çünkü söze arkadaş sözden daha iyi birşey yoktur, der. Daha sonra, "insanlara iyilik yap, çünkü bunların tümü Allah'ın yaratıklarıdır. Yol ehliyle hemrâh olan ehliyetsizliğine rağmen yol ehli olur. Sâlikin bu yolda yürümesi gerekir. Bu yolda tembellik âdeti yoktur. Ev bark sana fayda vermeyecek olursa kesinlikle onlara gönül bağlama" diye öğütlerini yapar.

Şairimiz konuyla ilgili beş hikâyesinde güçlü padişahlardan, Nûşirevân'dan, İskender'den bahsederek, onların hayatlarından, sahip oldukları mal, mülk, makam ve şöhretlerinden, hal ve hareketlerinden söz ederek konuya canlılık getirir.

Herşeyden el çekme mevzuundaki dokuzuncu bâbda Kâtibî, sözlerinde "ey gönül, sana gayret ve çaba gerekir, servi ve sedir ağaçları gibi doğru ol, vahdeti seç ve kesreti terket," diyerek nasihatte bulunur. Hayır konusunda gayretkeş ol, bu sahrada ister keçi, ister eşek ol, neticede mezardan başka birşey göremezsin". Bu köhne âlemde şerli ve hilékâr insanlar vardır. Onlardan uzak ol. Sana yokluk âleminde baş vermek gerek, belki herşeyin varlığı yok olmaktadır" der. Daha sonra fani dünyaya gönül

bağlamanın, benlikten vaz geçip hakkı kucaklamanın ve nefis ordusuyla ona şah olmanın gereğinden söz eder.

Bu bölümdeki hikâyelerin konusunu da Peygamber Efendimiz, İbrahim Aleyhisselâm ve Gazneli Mahmud gibi zâtlar teşkil eder.

Kendini küll'e yani mutlak varlığa terketme konusundaki onuncu bâb'da şâir, yine gönülle dertleşerek "ey gönül, cânânsız olma! İrfan yoluna koyul ve bu yolda yolcu ol. Cân u gönülden irfan gülünü kokla, Allah'dan başkasını da arama. Canı Allah'ı isteyen kimsenin viridi 'ya men hû' ya da 'iyyâ hû' olur" der. Mana bağının meyvelerle ve faydalı şeylerle dolu olduğunu, bahçıvanlarının da cömert olduklarını, aşkın peşinden gidip aşk âlemine girmenin iyi olacağını terennüm eder. Daha sonra mevzuu daha anlaşılır hale getirmek için hikâyelerine geçer.

Şâir bu hikâyelerinde Musâ Aleyhisselâm, Hallâc-ı Mansûr, Aşık Şîrâzî (Hâfız) gibi zâtlardan bahseder.

Bu bâblardan sonra Kâtibî, kendi oğlu İnâyet'e nasihat etmek maksadıyla bir bölüm getirerek orada, "Ey bana candan bağlılığı olan oğlum! Seninle aramızda candan bir bağ vardır. Ey kardeş, sanatkârdan başkasını dost bilme, kendini zâyî edenler gibi mahvetme! Senin mizacın inâyetin kaynağıdır. Bu nedenle de ismin gökten İnâyet olarak takdîr edilmiştir" diyerek söze başlar. "Şâirler daima mesrûr olur. Sen de sevinçli olmak istersen her zaman söz, yani şiir söyle. Allah'dan başka medhedilecek daha iyisi yoktur ve Allahdan başka himmet aranılacak biri de yoktur. Ahmed-i Muhtâr Aleyhisselâm'ın Şerîat yolunu tanı ve onun kanunlarını her şeyin üstünde tut. Hakk'ı ara, Bâtıl ordusunu harekete geçirirse oradan uzaklaş. Daima iyi ahlâklılarla bebaber ol ki kötülüğe karşı iyi davranışlı olasın!" der. Ve son beytinde "Ey Kâtibî! Senin her öğüdün bir inci tanesidir. Belki değer bakımından inciden daha değerlidir" diyerek, kendisini över.

Kâtibî, Mesnevî'sinin sonunda ise hâtîme mahiyetinde bir kısım daha getirir ve orada geçmiş şâirlerden, ^CAttaşâr, ^CMavlânâ, ^CUnşûrî, ^CFirdavsî, ^CAzrakî, ^CAnvarî, ^CHâkânî, ^CNizâmî, ^CZahîr-i Fâryâbî, ^CMucîr ad-Dîn-i Baylakânî, ^CSayf-i Asfârang, ^CAşîr-i Ahsigetî, ^CDakîkî, ^CMacd-ı Hamgar, ^CSîrâc-ı Mumrî, ^CAscadî, ^CKamâl ad-Dîn İsmâîl, ^CKaşîrân-ı Tabrîzî, ^CSa'dî-yi Şîrâzî, ^CLuţf Allâh Nişâbûrî, ^Cİmâm-ı Haravî, ^CNizârî, ^CHusrav-ı Dihlavî, ^Cİmâd Fakîh-i Kirmânî, ^CHâcû-yi Kirmânî, ^CKamâl-i Hucandî ve ^CHâfız gibi şâirlerin isimlerini ve en bâriz özelliklerini dile getirir.

Eserin yazma nüshaları; Üniversite Kütüphanesi'nde (İstanbul) FY. 504; Süleymaniye Kütüphanesi'(Fatih Bölümü) nde 3863; Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde R. 990, 991 ; Britanya Müzesi'nde 7769; Tahran Meclis Kütüphanesi'nde 2615 ; Bodleyn'de I, 639 numaralarda bulunmaktadır¹.

Biz Dahbâb'ın metninin kurulmasında Üniversite Kütüphanesi (İstanbul) FY.504 numarada bulunan Külliyyât'ın 212^b-242^a varakları; Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 3863 numaradaki Külliyyat'ın 268^b-306^a ve Bodleyn I,639 numaradaki mecmuanın 101^b-155^a varakları arasında yer alan nüshalardan yararlandık.

Tahkîke esas alınan yazma nüshaların tavsîfi:

Ü Nüshası, Üniversite Kütüphanesi (İstanbul) FY.504 numarada bulunmaktadır. Basma yaldızlı, iri şemseli ve köşebendli, iç tarafı kırmızı kaplı kahverengi güzel bir cild içindedir. Eser 291 yaprak olup, 12,8x20,4 (8x13,6) cm. ebadında, siyah ve yaldız cedvel içinde, ortada 17, kenarda ise 10 satır bulunmaktadır. Nüsha muntazam hattat nesta'likî yazı ile yazılmıştır. Söz başları kırmızı ve mavidir. İstinsah tarihi ise 3 Safer 867 h. yılında Sultan Ali tarafından yapılmıştır.

F Nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde 3863 numarada yer alan bu eser, 13,9x28,2 (8,2x20) cm. ebadında ve 348 yapraktır. Siyah cedvel içerisinde 16 satır olup, güzel bir nesta'lik yazı ile yazılmıştır. Tamir görmüş olan meşin cildi şemseli, zincirekli, salbek ve köşebendlidir. Şirazesı kopmuş ve miklâbsızdır. Eser 859 h. yılında Abdullah Kâtibî tarafından yazılmıştır.

B Nüshası, Bodleyn'de 1,639 (Mecmua nu.982) numarada mevcuttur. Mecmua 172 yapraktır. Eser nesta'lik yazıyla yazılmış olup, her sayfada 11 satır vardır. İstinsah tarihi 991 h. yılı olan eserin müstensihi belli değildir.

1 Ateş, s.342; Munzavî, IV, 3071; Karatay, s.627.

Tahkika esas alınan yazma nüshaların imlâ özellikleri:

Tenkîdli metnini hazırladığımız eserin yazma nüshalarının bazı imlâ özellikleri bulunmaktadır. Bunların belli başlıları şu şekilde sıralanabilir:

1- Nüshalarda noktalama işaretlerine ve izafet hemzesini koyma hususuna pek riâyet edilmemiştir. Bu durum F nüshasında daha fazla göze çarpar.

2- آنکه kelimesi F nüshasında آنک şeklinde yazılmıştır .
آنکه (Ü, v.312^a/20; B, v.104^b/7; F, 273^b/15)

3- حذ harfi F'de bazan ج şeklinde yazılmıştır (v.269^a/12).
نله Muhatab ve yâ-yı vahdetler bazan (ه) şeklinde de yazılmıştır.
(Ü, v.314^b/20 دل بسته ; F, v.271^b/6).

4- Nüshalarda گ harfi belirtilmemiştir. گم (Ü, v.311^b/2 ; B, v.105^b/6; F, v.268^b/2).

5- Ü nüshasında konu başlıklarında kısa sesliler kullanılmıştır.

6- Fiillerin başına gelen می edatı Ü ve B nüshalarında bitişik, F'de ise bazan ayrı yazılmıştır. میکنی (B, v.103^a/7; Ü, v.314^b/21, F, v.273^b/1).

7- Ek fiil olan است bazan elifli, bazan da elifsiz olarak yazılmıştır. بالائراست (Ü, v.316^b/19, v.316^b/16; B, v.108^b/1).

8- İsm-i mef'ul alâmeti olan (ه) bazan kullanılmış, bazan da kullanılmamıştır. آمده است (F, v.273^b/6, Ü, v.316^a/15; B, v.106^a/7).

9- ابرو kelimesi bitişik şahıs zamiri ش ile Ü ve B nüshalarında ابروش şeklinde, F'de ise ابروش şeklinde birleşmiştir. F, v.276^b/6; Ü, v.318^b/4.

10- ز harfi üç nüshada da ر üzerine üç nokta ile yazılmış, س harfi ise altına konulan üç nokta ile belirtilmiştir.

11- سائل kelimesi de سائل şeklinde hemze ile değil, ی ile yazılmıştır. سائل (Ü, v.331^b/13, F, v.279^a/12).

12- به ön edatı isim ve isim sonunda yer alan kelimelere bazan bitişik bazan da ayrı yazılmıştır. به تیفغ (Ü, v.237^a/15, v.229^b/19), بفوردين F, v.294^b/15).

NETİCE

"İran Edebiyatı'nda dahnâmaler ve Kâtibî'nin Dahbâb'ı adını taşıyan bu çalışma ile Fars Edebiyatı'ndaki dahnâmaler hususunda umûmî bilgiler sunulmuş ve birçok araştırma sonucu elde edebildiğimiz veya adına rastladığımız 20 eserden ancak 17 tanesinin yazma nüshaları ve yerleri tesbit edilerek, özellikle Türk okuyucularına önemli bir kaynak sağlanmasına çalışılmıştır. Dahnâmaler içerisinde mühim bir yeri olan Kâtibî'nin Dahbâb'ının hem tahkîkî yapılarak neşre hazır hale getirilmiş, hem de özel bir bölümde incelenmiştir. Ayrıca Kâtibî hakkında kaynaklardaki mevcut malumat değerlendirilerek şairin hayatı kaleme alınmıştır.

Yapılan bu çalışma, kanâatimize göre, Fars Edebiyatı'ndaki Dahnâmeler ile Kâtibî'nin hayatı ve Dahbâb isimli eseri hususunda gerekli ve yeterli bilgileri ihtiva etmektedir.

فهرست مطالب

۱ - ۲	کتاب ده باب
۲ - ۲	گفتار در نعت رسول علیه السلام
۳ - ۵	گفتار در موعظه و نصایح
۵ - ۸	گفتار در سبب نظم ده باب
۸ - ۱۰	در مدح گوید
۱۰ - ۱۳	گفتار در صفت مرتبه سخن
۱۲ - ۱۳	باب اول در بیان عاشقیست
۱۳ - ۱۴	حکایت آفتاب خاوری
۱۴ - ۱۵	حکایت آهو چشم خطایی
۱۵ - ۱۶	حکایت مشبوی چینی
۱۶ - ۱۷	حکایت شکر لب مصری
۱۷ - ۱۹	حکایت مه رخسار کشمیری
۱۹	باب ثانی در طریق صحبت است
۱۹ - ۲۰	حکایت حاجب جمشید
۲۰ - ۲۱	حکایت پادشاه شام
۲۱ - ۲۲	حکایت شاه اسد
۲۲ - ۲۳	حکایت پادشاه زنگبار
۲۳ - ۲۴	حکایت
۲۴	باب ثالث بهر عجب و عجیب
۲۴ - ۲۶	حکایت امیر مفر بی
۲۶ - ۲۷	حکایت ایران شاه
۲۷	حکایت شاه حبش
۲۷ - ۲۹	حکایت رعنا صورت بغدادی
۲۹ - ۳۰	حکایت گل رخساری
۳۰	باب رابع در بیان عزت است
۳۰ - ۳۲	حکایت فرخ بخت
۳۲	حکایت زنده پیل حضرت احمد جام

۳۵-۳۲	حکایت نیک‌العتی تبریزی
۳۶-۳۵	حکایت سنبل موی ختنی
۳۶	باب خامس در نکویی با همه
۳۸-۳۷	حکایت پیر فرخاری
۳۹-۳۸	حکایت اسکندر ذوالقرنین
۳۹	حکایت نامنا داشتی
۴۰-۳۹	حکایت دل‌دار حبشی
۴۱-۴۰	حکایت پیر لوان‌طایفی
۴۲-۴۱	باب ساس در گذشتن از بدی
۴۳-۴۲	حکایت شاه شاپور
۴۴-۴۳	حکایت شاه فرخ
۴۶-۴۵	حکایت افتاده مغربی
۴۷-۴۶	حکایت نوخاسته زابلی
۴۷	حکایت
۴۸-۴۷	باب سابع در قناعت و دوستی
۴۹-۴۸	حکایت عمان کف‌عدنی
۵۰	حکایت چایک‌سوار عربی
۵۱-۵۰	حکایت خواجه سرخاب
۵۲-۵۱	حکایت گلپهار
۵۲-۵۲	حکایت شیخ اصفهانی
۵۵-۵۴	باب ثامن هست در طور معاش
۵۶-۵۵	حکایت
۵۷-۵۶	حکایت شاه داراب
۵۸-۵۷	حکایت اسکندر
۵۹-۵۸	حکایت نوشیروان
۶۰-۵۹	حکایت مجنون عافری
۶۳-۶۰	باب ناسع بهر قطع از جملگیست
۶۳-۶۲	حکایت خاتم الرسول علیه السلام
۶۴-۶۳	حکایت ابراهیم علیه السلام

٦٥_٦٤	حکایت
٦٦_٦٥	حکایت
٦٧	حکایت آهو و آهو بره
٧٠_٦٧	باب عاشر ترك خود کردن به کل
٧٠	حکایت موسی علیه السلام
٧١	حکایت منصور حلاج
٧٢	حکایت عاشق شیرازی
٧٤_٧٣	در نصیحت فرزند خود گوید
٧٨_٧٥	گفتار در خاتمه ده باب و تسمیه شعراء ماضی

کتاب ده باب

3	جمله عالم را برحمت کار ساز کرده ام ره گم بلطفم ره نمای خط عفوی کش بجرم کساتی هست از تو جمله را حاجت روا نیست حاجت گفتنت روزی رسان	ای برحمت در دو عالم کار ساز ای که هستی گمراهانرا رهنمای دفتر لوح و قلم را کساتی نیست جز تو قبله حاجت روا قاضی الحاجاتی و روزی رسان
6	رحمتی فرمای و مارا دلنواز لطف کن با جمله و مشکل گشای غیر تو کسرا نزیبید قادری عاشقان خشک لب را کام بخش او نباشد مؤمن و کفر آن بود	رحمت تست آنکه باشد دلنواز نیست غیر از لطف تو مشکل گشای پادشاهی و بقدرت قادری در دو عالم نیست جز تو کام بخش هر کرا در نعمت کفران بود آنچه ویران نیست آبادان تست هر که در راهت نباشد سینه کوب
9	مک ویران نیز آبادان تست گو بسنگ نا امیدی سینه کوب	

1 کتاب ده باب تا: ده باب 2 // در دو عالم تا: عالمی را 5 // جمله را تا: جمله 7 // رحمت دلنواز 8 // نیست غیر از لطف تو 9 // غیر تو نبود دگر تا // لطف کن 9 // لطف تو تا // پادشاهی قادری تا: 10 // جز تا: چون 12 // ویران نیست 13 // نباشد تا: نیامد 13 //

<p>چون صف عشاق بینی در صف آ دست از ناموس خویش و نام دار در بساطش شد هزاران شاه مات چون اجل آید نمانی نیم روز گفت ذوالقرنین سلطان اجل کاشکی اول گیا هی رستی خلق حق را گر کم آزاری بهست رغم بد تخم از نکوکاری نکوست هم جفا و هم ستم کتر از فلک بر دل آن تیر جفاکاری زند گرهی خواهی ز غم آسوده دل غم رفیق خویش سا زوراه رو شادتی گردیده از غم دید ماست بگذر از جسم و بجایان جان سپار آبروی خود چه جویی خانم سوز زانکه بسیارست در ره راه دار تا ز پستی سازدت همت بلند هر طرف دروی ز محنت خانمایست</p>	<p>راستی گر هست میل در صفا چند داری خویشتن را نام دار نیست شطرنج جهان بی شاه مات گر شه شامی و میر نیم روز آن شنودستی که در وقت اجل با وجود آنکه هستم رستی چون زآزردن کم آزاری بهست چون درین مزرع نکوکاری نکوست مهرناید ای ستمکش از فلک چرخ چون تیر جفاکاری زند گفت یک شوریده آسوده دل غم بود در ره رفیق راه رو جان هر کو عاشقی غم دید ماست بر مثال عاشقان جان سپار آتش این راه باشد خانه سوز چشم خود چون ره روان بر راه دار پست شو چون مردم همت بلند این سرای کهنه محنت خانمایست</p>
---	--

214^a

4 آید : F آمد تا // 5 شنودستی : F لآ : شنیدستی B // 6 آنکه : لآ :
آنک F // 7 حق را گر کم : F را گر تو کم B تا // 8 مزرع : F لآ : ذرع B //
10 جفاکاری B تا : ستمکاری F // 13 کو عاشقی تا : کو عاشق B : جا عاشقی F // 15 این
F تا : آن B .

۴ نیمروز: نام قدیم سیستان .
۵ ذوالقرنین : لقب اسکندر مقدونی است . رک به معین ، ماده ذوالقرنین .
۶ رستم : از پهلوانان معروف شاهنامه و پسر زال و رودابه و نواده
سام و مهرباب کابلی است . رجوع کنید به کیا ، ص . ۲۳۰ .

چون تو هستی مرغ آن بستان سرا
 آشنا دل باش با دریا کشان
 این نمیداند مگر دریا دلی
 چون درین دریای کشتی شکست
 با تو میگویم نشان از شاه راه

چيست عالم بهر آن بستان سرا
 تا برد سوی خودت دریا کشان
 کثر بود موج چون دریا دلی 3
 جهد کن تا ناردت کشتی شکست
 اینچنین رفتند امیر و شاه راه

گفتار در سبب نظم ده باب

صبحدم چون شاه چرخ نیل رنگ
 چون کهن مشاطه چرخ زرنگار
 مهر را گفتا مه عالم فروز
 شمع خاور را زرافشان ساخته
 بنده بودی جان فگار و دل اسیر
 چون کهن شب رفت و ز نوروز شد
 غیر افغانم هم آوازی نبود
 درد چون آید بهم دردی خوشست
 ناگهان یاری درون آمد ز در
 یک نفس بی ناله و افغان نیی
 ناله ای میداری و دل بسته ای
 گفتمش دلیندم آمد پند تو

6 کرد عالم را بعکس نیل رنگ
 بست بر دست جهان از زرنگار
 9 کای چراغ چشم من عالم فروز
 صفحه خاک از زر افشان ساخته
 هیچ جانی را مبادا دل اسیر
 12 وز خوشی آفاق چون نوروز شد
 گرچه از ضعفم هم آوازی نبود
 گر نه هم دردیست هم دردی خوشست
 15 گفت کز بهر چه باشی جامه در
 گویند در ناله و افغان نیی
 بر فغان زینسان چرا دل یستهای
 18 لیک بردل بند آمد پند تو

1 سرا F: سرای B // 2 باش F: با دل B // برد B: برو F // 6
 گفتار ده باب F: در سبب نظم کتاب T: در سبب نظم کتاب گوید B //
 8 مشاطه چرخ زر B: مشاطه چرخ از F // 9 کای F: ای B // من عالم F:
 عالم را B // 10 ساخته B: ساختند F // 11 جان F: - B // 12 چون . . .
 شد F: - B // 14 دردیست F: در دست B // 15 کز B: از F // 16
 نه ای B: نیی F // 17 در B: بر F // 18 بند آمد پند تو B: پند
 آمدم پند تو F.

- مهر چون جویم که چرخ پرستیز
گرد را بودی ازین به داشتی
گفت کز گردون چه نالی چون درای
این فلک همچون تو یک سرگشته است
صبر در هر کار کار نیک خوست
تشنه لب تا چند جویی آب خور
هر که در این آستان جانباز شد
از می مستان غم چو سر خوشی
میکنی دعوی که هستم باده نوش
هر دلی کور و درین می خانه کرد
از صفا گفت این عجب خمخانایست
باش مانند پیاله باده خوار
هر که گشت از جامین می شیرگیر
وانکه نوشد زین شراب لاله رنگ
باده نوش و روی گلروئی نگر
گفتم ای یار ظریف نیک نام
آنکه با اهل صفا همراز نیست
وانکه با مستان غم هم کاسه شد
هر کسی از بهر کاری آمدست
- 3 با من سرگشته دارد پرستیز
نا توانانرا ازین به داشتی
یک نفس با من بمهر دل در آئی
زو همی نالی چرا سرگشته است
عاقبت خود صبر کن کین نیک خوست
6 رو ز کأس اهل مشرب آب خور
صد درش بر روی از جان باز شد
زانکه بی این می ندارد سرخوشی
9 مست شو و ز جام معنی باده نوش
در درونش مهر این می خانه کرد
کثر مثال کعبه هر خم خانایست
12 تا نیفتی بر زمین چون جرعه خوار
گر کم از سنگ باشد او را شیرگیر
از یکی جامش شود چون لاله رنگ
15 گل چه باشد به ز گل روئی نگر
بار تا حشرت چو نیکان نیک نام
هم صفای باطنش هم راز نیست
18 هم شراب وی نکو هم کاسه شد
آری آری کار کاری آمدست

1 پر ف: ب // 2 نا توانانرا ف: ناتوان را ب // 3 کز ف: از ب //
4 همی نالی چرا ن: همی نالی ترا ف: چرا نالی همی ب // 5 عاقبت ن: عادت
فب // صبر کن ف: صبر کن ب // 6 روز کأس ف: روز کار ب //
7 روی ف: بر دل هم ب ن // 8 چو ن: چون فب // بی ب: جز ف // ندارد ب: نیاید
ف // 9 هستم ب: هستی ف // 10 این ف: آن ب // 13 گشت ف: شد ب //
// این می ف: می این ب // 14 شود ف: بود ب // 17 آنکه ف: وانکه ب //
همراز ف: همراه ب // 19 آمدست ف: آمده است ب .

- هست گفتار تو یکسر روح بخش
 لیک تا نام کسی باشد بشر
 ترک صورت تا نگیرد مرد راه 215^a
 گفت تا میل تو با صورت بود
 هیچ شاهی به زدرویشی مدان
 فقر جستن درد درویشان بود
 وانکه او زین می نباشد سرخ روی
 سوی معنی گرفتند او را گذر
 نیست جز باطن بعالم ظاهرا
 مرد بی صورت بود معنی طلب
 گر همه بحری بجویی رهبری
 آنکه بی رهبر شود در ره روان
 عشق باشد رهبر مردان حق
 عشق باشد ره روانرا پای مرد
 حاجیان تشنه را نبود حجاب
 عشق باشد عاشقانرا نو بهار
 نیست عاقل آنکه عاشق پیشه نیست
 بر تر از چرخست فرق مهر و رز
 عشق آمد از دو عالم بی نیاز
 عشق دریا بیست ژرف و در فشان
 هست مشهور این که مرد شاعری
 گفت پیغمبر بما کای آستان
- 3 میل از خیرش فزون باشد بشر
 6 آنکه جوید فقر درویشی آن بود
 9 باطن ارخواهی برون از ظاهراً
 12 در طریقت کی بود از ره روان
 15 زمزم عشق از دهد شان در حج آب
 18 تا ز چرخت بگذرد سر مهر و رز
 21 تا یکی از فکر شعرو شاعری
 کس نپرسد حال باب وامّ تان

5 داند: فآ: دانی B // 8 گذر B: کدر فآ // و برون از فآ: برون
 T B // 10 صورت و معنی فآ: صورت معنی B // 15 شان در حج آب فآ: بستان
 حجاب B // 16 کو فآ: گر B // 20 ژرف فآ: زرق B .
 ۲۲ پیغمبر: مقصود از این پیغامبر السلام است.

- چون نباشد هیچ از پیش برد
 هست از هر کار نیکوتر شناخت
 عمر بگذشت و بدینسان غافل
 خویش را نیکو سخن دانسته ای
 شعر نیکو نیست نامیزان بعشق
 شعر کاید از سر نفس و هوا
 باری اکنون نیست چون تو نسخه ساز
 از گل تحقیق و گلشن یاد کن
 در مجازت شعرها نیکوتر است
 چون شنیدم این سخن زان پاک دین
 کردم آغاز آنکه این زیبا کتاب
 گفتم آخر با خردکای نیک رای
 از بزرگان بر یکی کن نام زد
 وان نبود الا جناب اعظمی
- 3
6
9
12
15
- در مدح گوید
- کوست بحر و آمدش و الا گهر
 با عدو صبح و مساکین دارد او
 کم بود چون رای او پاکیزه رای
 هست چون روی خودش نیکو خصال
 باد دشمن را همیشه تیره روز
 هست شمع جاه آن خورشید عکس
- 18
21

215^b

1 کارش تا: کاری BF // 2 هر کس B: - BF تا // او B تا: آن F // 3 زمین F تا:
 ازین B // 5 نیست BF // هست تا // 8 گلشن تا: گلین BF // 9 شعرها B تا:
 شعر F // است B تا: بود F // 10 پاک دین BF: پاک دهن تا // 11 کردم
 آغاز F: گشت واقع تا // بود F: فتد تا // 12 گفتم . . . نیک رای F: - B تا //
 14 وان B تا: آن F // آنکه B تا: آنک F // 15 در مدح گوید تا: - BF // 16 سرور
 F تا: بر در B // 17 لطف . . . دارد او B تا: - F // 20 گشته B تا: هست F //
 21 آن B تا: او F // کو F تا // او B .

از صفای دل زند چون صبح دم
گفت رایش را ز من بالا نشین
3 کای ترا پیوسته عالی مر چشمه
تا نداری از سر من دور دست
باد بسیار منت بسیار عمر
6 خود که مهرش را نباشد مشتری
صید جاهش بنده بهرام آمده
بر سر اعدای خود خنجر گزار
9 پشت گرمی دیده تیر از شمع مهر
گفته با جودش که بر من زرفشان
خوش برایم گر بمن ساغر گشی
12 گرچه ارباب قلم را زوست تیر
کرد کسب از شمع رایش پر هنر
برده فیض از شمع رایش سال و ماه
15 گفته با رایش که بر من نور پاش
میکند از تاب مهرش پشت گرم
گفته با لطفش که رحمت بر تو باد
18 هست کمتر پیش لطفش از سراب
لیک نزد حلقش آمد با سکون
گفته در بندش که ما را سیم بخش

شب بمهرش گرزند چون صبح دم
عقل کز دانش بود بالا نشین
خوانده بودی چرخ عالی مرتبه
216^{هـ} من دعا خوان توام از دور دست
گفته کیوانش که ای بسیار عمر
مهر او را بنده از جان مشتری
خنجرش را بنده بهرام آمده
گفته بهرامش که ای خنجر گزار
تا مهرش را مشتری گردید مهر
هر سهر که آفتاب زر فشان
زهره با او گفت در ساغر گشی
پیش رای مهر او آید تیر
هست در دانش عطار پر هنر
بر فلک بهرام و مهر و تیر و ماه
هر نماز شام ماه نور پاش
این که دایم هست آتش پشت گرم
گرچه در لطف الطغست از آب و باد
و در بلطف از خاک آمد بر سر آب
عکس گردون خاک آمد با سکون
بارها ارکان کان سیم بخش

1 زند: ۴: شود: ۲ // ۳ گفت رایش: ۴: گفته رویش: ۴ // 3 خوانده بودی: ۴: گفته با او: ۴ // 5 گفته: ۴: گفت: ۳ // 6 بسیار: ۴: بسیار از منت: 8: مانند منت: ۴ // 7 خنجرش: ۴: آمده: ۴: 8 // 8 گفته: ۴: گزار: ۴: 9 تا مهرش: ۴: مهر: ۴: 10 هر سحر که: ۴: 11 زرفشان: ۴: 12 گفت: ۴: گفته: ۴ // 12 پیش رای مهر او: ۴: تیر: ۴: 13 هست: ۴: 14 پر هنر: ۴: 15 بر فلک: ۴: 16 ماه: ۴: 17 مهر و تیر: ۴: تیر و مهر: ۴: 18 سال و ماه: ۴: مهر و ماه: ۴ // 15 هر نماز: ۴: نور پاش: ۴: 16 این که: ۴: اینک: ۴ // 17 مهرش: ۴: قهرش: ۴ // 18 در: ۴: از: ۴ // 18 و: ۴: 18 // 18 در بلطف: ۴: از سراب: ۴: ۴ .

۲ بهرام: نام چند تن از شاهان ساسانی است. رک. به معین، ماده

- از نسیم لطف او شاخ نبات
 خاک راهش آب حیوان آمد دست
 چون ملک زیر فلک خوش خلق بیعت
 جنّ و انسانش دعا گویان همه
 هم ز لطف او چون نسیان تیر ماه
 با خلاق مهر بانی دارد او
 از سخاوت دشمن زر دوستست
 بنده اثر را همچو صاحب دولتست
 گاه بخشش هست چون کان بخشش
 مهر هم فیاض و هم تابنده است
 وصفش آمد روح پرور کا تبسی
 چون دعای جاهش آمد جان فزا
 مسکن جاهست دولت خانه اش
- 3
 6
 9
 12

216b

گفتار در صفت مرتبه سخن

- باز ساقی در خمار افتاده ام
 تشنه ام از می مرا سیراب ساز
 جان من بی می نمی خواهد بدن
 مرد عاشق در جهان سرمست به
 صاف دل شد هر که آمد درد کثر
- 15
 18

1 شیرین B: شیرینی F // 2 آمد F: آمده B // 3 ملک B: فلک F //
 4 گوی B: گوی F // 5 او چون نسیان تیر B: او ست ز نسیان تیره F // روی
 B: رای F // 9 گاه بخشش F: - B // 10 مهر B: مر F // و: و
 - B: است B: هست F // ماند B: نامد F // // گوی و F: گوی
 ای B // 12 فزا B: فزای F // 13 و F: - B // 14 گفتار . . . سخن
 F: در آغاز کتاب گوید B // 15 نالی در: نالی از B: مانی در F // 16 این
 مصراع در نسخه F مؤخر آمده است // چون F: چو B // 18 هم B: تن
 F // مست B: هست F // 19 کثر F: کشش B .

باده نوشی کار سرستان بود
 همچومی نبود بعالم غم زدای
 تا چوگرم از میت بیخویشتن
 عشق فرماید سخن پرداختن
 هیچ چون طبع سخن انگیز نیست
 آن سخن داند بدهرای هوشیار
 هیچ کس همچون سخن پرداز نیست
 آنکه با سر خدا دل محرم است
 گرساندی جز سخن پیغامبر
 چون سخن از دل بیاید تازه روی
 از همه منبع سخن با لا ترست
 در نکویی چون سخن همدکجاست
 هر سخنور را سخن طوری بود
 بعضی ایشان را سخن منظوم بود
 بعضی ایشانرا سخن منثور شد
 در حکایت نظم میدان واسعست
 نظم هر که با سخن هم خرقة شد
 نثر همچون نظم رنگ آمیز نیست
 نظم بیشتر از نثر باشد عام گیر

217^a

آنکه نوشد باده سرمست آن بود
 می ده از آینه ز تک غم زدای
 3 جان بخویش آیدرود از خویشتن
 آن زمان خواهم سخن پرداختن
 آه از آنکش در سخن انگیز نیست
 6 کثر بود بارای و عقل و هوش یا ر
 کی شود مرد سخن پرداز نیست
 با سخن او را چو جان دل محرم است
 9 خلق گفتندی که این پیغامبر
 آب او هم سازد جگر را تازه روی
 ز آب او هم پست و هپال ترست
 12 دردی بی اوزدن همدکجاست
 خرم آنکش در سخن طوری بود
 در نظام الحق دری منظوم بود
 15 سر بسر چون لولوی منثور شد
 پر توان گفتن چو میدان واسعست
 هم مزین آمد شرم خرقة شد
 18 هیچ با او نقش و رنگ آمیز نیست
 نظم خاص انگیز خاص و عام گیر

1 نوشد B: باشد F // 2 می ده از B: همچو روز F // 3 تا چوگرم
 از میت B: چون شوم از جام می F // 4 عشق B: طبع F // آن زمان B:
 از زبان B // 5 چون F: جز B // از آنکش F: زانکش B // 6 داند F: دانست
 B // با رای B: خویش F: رای و عقل B // 8 آنکه B: آنک F // او را چون جان
 B: چون جان ورا F // 9 این B: - // 10 چون F: جز B // نباید B:
 نباید B // 11 پست B: نشیب F // و F: - // 12 در نکویی . . . کجاست
 F: - // 16 نظم B: نثر F // 18 نقش و رنگ B: رنگ و نقش F // 19 عام گیر
 B: جام گیر F // نظم خاص . . . عام گیر B: همچو خاصان نظم گوی و جام گیر F.

۱۲ در این بیت اشاره به تکلم موسی با خداست در طوری سینا.

	نظم به از نثر پیش خوب طبع	
	نظم دشوار است دانا سازدش	
	از نظامی همتی در خواستم	
3	مشمول این فصل بر ده باب شد	
	باب اول در طریق عاشقی	
	باب ثانی بهر صحبت داشتن	
6	باب ثالث بهر عجبست و عجیب	
	باب رابع شامل عزت بسود	
	باب خامس در نکویی با همه	
9	باب ششم در گذشتن از بدی	
	باب سابع در قناعت دوستی	
	باب ثامن هست چون باغ بهشت	
12	باب ناسع در تسیر سوی حلق	
	باب عاشق ترک خود کردن بسکل	
15	باب دهم چون توی توفیق ده	

باب اول در بیان عاشقیست

ای دل معشوق جوی عشق باز

217^b

عشق بازی تا توانی عشق باز

1 پیش ۵: ۲ // ۴ نظم . . . سازدش ۵: ۴ // 4 نسخه ۵: ۴ :
 سخن ۵ // ۵ گر ۵: ۴ // ۴ چون ۷ // ۴ بهر عجبست و عجیب ۵: ۴: ترک عجب و گمراهی
 ۴ // در معانی . . . عجیب ۵: ۴: عجب را بگذار اگر مرد ره ۴ // ۱۵ باید آری
 ۴: پایداری ۵ // ۱۱ در قناعت دوستی ۵: ۴: آمدت از قانعی ۴ // عزت . . . دوستی
 ۵: باش همچون قانعان گر قانعی ۴ // ۱۲ باب ۴: ۵: باغ ۵ // ۱۳ در تسیر سوی
 حق ۵: ۴: از همه بودن جدا ۴ // یعنی . . . کوی حق ۵: ۴: روی آوردن ز جمله
 با خدا ۴ // ۱۴ بسکل ۵: ۴: زکل ۴ // ۱۶ باب اول . . . عاشقیست ۴: در طریق
 عاشقی ۵: - ۵

۳ نظامی: حکیم ابو محمد الیاس بن یوسف بن زکی بن مؤید، معروف به
 نظامی گنجوی. (۳۰ هـ - ۶۱۴ هـ ق) شاعر معروف ایرانی در قرن ششم هـ ق.
 رش. به معین، ماده نظامی گنجوی.

	از ازل چون عشقت آمد دوستدار	تا ابد چون عاشقانش دوستدار
	خوش بود دل شود معشوق جوی	گر خوشی خواهی دلا معشوق جوی
3	عاشقی در جان هر نیکو سرشت	حضرت حق در ازل نیکو سرشت
	عشق آمد نافع بسیار دان	عشق بازو نفع او بسیار دان
	عشق باشد عاشقانرا دیده دوز	عقل کاید پیش چشمت دیده دوز
6	عشق در ریاست چون قلمز بجوش	آب او گر بایدت ای دل بجوش
	عشق چون پیدا کند غارت گری	عقل نادان کو در آن غارت گری
	عشق در هر جا که آمد خیمه زن	ای خرد زانجا بیرون خیمه زن
9	ور مثال عاشقی خواهی ز من	آرم از قول بزرگان ز من

حکایت آفتاب خاوری

	آفتاب بود در خاور زمین	بوسه میدادش شه خاور زمین
12	خوبتر بود از پری آن حور زاد	یا پری گفتی و را یا حور زاد
	خط دلجوی و لب جان بخش داشت	از خطش دل و زلیش جان بخش داشت
	زلف عنبر بوش گردن بند بود	سرورانرا زان بگردن بند بود
15	گر نمودی هر دو رخ آن مه نقاب	بر فکندی ز آفتاب و مه نقاب
	دست زاری تافت عشق آن نگار	چهره آن زار کرد از خون نگار
	دید زاری روی آن زیبا پسر	گشت همچون موی آن زیبا پسر
18	جز غم زلف دلا رامش نبود	یکسر مو در دل آرامش نبود

1 عشقت: عشق // 2 عاشقانش: عاشقان // 3 جوی: با زب
 // دلا: دلی // 4 آب او: آب و آبرو // 5 آمد: باشد // 6 زانجا
 ن: آنجا به // 7 حاکایت: . . . خاوری: حاکایت // 8 از
 پری آن: آن پری از // 9 بوش: بند // 10 بند بود: بند
 داشت // 11 دست زاری: . . . خون نگار: تافت // 12 داشت //
 13 دید: . . . زیبا پسر: - غم // 14 غم: غم و

- هر سحر در کوی او گل گشته داشت
بس که او در خاک و خون آغشته بود
درد آن بیمار گشت آخر ز یاد
شد ضعیف و رفت از وی نال نال
گفت روزی ره روی کای پاکباز
لیک چونی در غم مه روی خویش
گفت آن صبح ار بود مهر آورم
گفت گر بد گر نکو میدارم
ورشود خون ریزم آن عاشق شکار
در دو عالم کام ما نا کام شد
هر که او در عاشقی شد چشم باز
عاشق آن نوغم من سودا مزاج
مانده ام سرگشته در غرقاب عشق
کاتبی تا دست در سودا زده

حکایت آهو چشم خطایی

- در نگاهش به ز آهو چشم بود
در خطا یک ترک آهو چشم بود
بیشتر از غمزه او تشنه لب
غمزه مستش بخونها تشنه لب
صد دراز فتنه بعالم میگشاد
چشم فتن را اگر دادی گشاد
میزد آه آتشنش برق بـرق
بود ازین آتش دلی سوزان چو برق

3 بیمار B تا: خونخوار F: گشت F تا: شد B // صحبتش تا: صحبتش
B F // زیاد B تا: بیاد F // 4 شد F تا: شد و B // 5 بعشق B تا:
بعشقی F // 7 گفت . . . آورم B تا: - F // 8 گفت . . . دارم F:
- B تا // 9 و رشود . . . شکار B تا: - F // 12 عاشق آن B تا: عاشقان F
// نوغم F تا: بر غم B // 13 مانده ام . . . آب عشق B تا: - F //
غوغای تا: غرقاب B // 15 حکایت . . . خطایی F: حکایت B تا // 18 بعالم تا
B: بهردم F // 19 بود . . . برق B تا: - F // دلی تا: یکی B.

- خاکی را با رخس افتاد مهر
غیر افغانش نبودی همد می
چشم او شب تا سحر بیدار بود
همدمی گفتش که ای آزرده تن
نیستت در دل مگر از مرگ ترس
گفت چون آید بی خونریز میرگ
عاشقان دل داده و جان داد ماند
خیز از اینجا کین نه ملکست و نه جان
عشق گه پرده است گاهی پرده دار 218^b
کاتبی آنکو بعشق از سرگذشت
- همچو زره کو بود دل کرم مهر
بر نیاسودی ز افغان هم دمی
3 راستی را گشته بیدار بود
چند از عشقت بود آزرده تن
عاشقی تا کی کنی از مرگ ترس
6 هر که آید زنده گو خونریز مرگ
در بی مردن همه جان داد ماند
عاشقانرا مرگ می بخشد نجات
9 عاشقانه کوش با این پرده دار
تا بود عالم بود زو سرگذشت

حکایت مشکبوی چینی

- مشکبوی بودر سرحد چین
ابرویش فتان این نه طاق بود
غمزه او ساحری پر یاد داشت
بود او را طره عنبر شکن
در جوار او یکی دل داده بود
روز و شب جز ناله و زاری نداشت
گفت نام درد من از من میرس
دید روزی دلبر او را خسته حال
- 12 داشت زلف او بچین صد مشک چین
در فتن مانند این نه طاق بود
همچو ساحر کشر بود پر یاد داشت
15 داشتی از وی دل عنبر شکن
جان همی داد و بدو دل داده بود
زاری مرد و بجز زاری نداشت
18 درد دل می بینی و حال من میرس
گفت چونست این دمت ای خسته حال

1 خاکی . . . کرم مهر F :- 6 // 5 آید نا : یابد BF // 7 در 8 نا :
از F // 8 خیز . . . نجات F :- 9 // 5 پرده است نا : پر دست
5 // 8 گاهی 5 نا : و گه F // 11 حکایت . . . چینی F : حکایت 5 نا //
12 مشکبوی F : مشکبوی 5 نا // این بیت در نسخه 8 قبل از " حکایت
مشکبوی چینی " آمده است // 13 ابرویش 5 نا : ابروش F // این 5 نا : هر F //
14 بر F : پر 5 نا // 16 داد و بدو 5 نا : داده بدو 5 // 17 مرد 5 نا : میرد 5 //
18 از من 5 نا : آمد F // دل 5 نا : من F // 19 دید خسته حال F :- 5 نا .

هر که دردت جستوجو دارد طلب
هر کرا دلدار پرسد خسته نیست
آنکه رخ بر خاک پای یار سود
عشق بازی پیشه کم درد نیست
عشق باشد عاشقانرا کار ساز
عشق ورزید آدم و تو آدمی
کاتبی می باش دایم عشق دوست
ز آنکه نتوان یافت همچون عشق دوست

حکایت شکر لب مصری

بود شاه مصر را شکر لبی
گلخی شمشاد بالای خوشی
حسن را زلف کژش سر فتنه بسود
هر که دیدی روی اورفتی زخویش 219^a
چون نمودی روی رنگین آن نگار
شد یکی مجنون آن آرام جان
گرچه بودی دایم او خود اشکبار
گاه دل میداد و صد جان می سپرد
بود روزی خسته در یک رهگذر
بود آن گل چهره بر یک باد پای
عاشقش گفتا ز غم بیچاره ام

از عزیزى داشت چون شکر لبى
داشت چون شمشاد بالای خوشی
زو بسی کس را که در سر فتنه بود
یاد از بیگانه ناوردی و خویش
چهرها گردی بخون دل نگار
صبر و دل رفت از برش و آرا جان
دیده می گفتش که دایم اشکبار
رحمتش بر جان و دل با آن سپرد
دلبرش را بود در آن ره گذر
کو برفتن داشتی از باد پای
چاره ام ساز و معان بیچاره ام

1 هر که B: دل که F // جو دارد B: چون دارو F // 2 هر کرا B: هر
که را B: 3 آنکه B: آنک F // 4 پیشه را F: پیشه ای B // 8 حکایت
... مصری F: حکایت B // 11 کژش F: کجش B // بود F: داشت
B // 12 ناوردی و F: و ناورد B // 13 چون ... نگار F: - B //
14 برش و F: برش B // 15 گرچه ... اشکبار B: - F // 16 و صد B:
که F // بر جان B: با جان F // 17 رهگذر B: رهگذار F // را بود در آن
B: انداخت بر آن F // 18 بر یک F: در یک B .

- گفت جز مرگ نباشد چاره ساز
بهر مرگش چون رسید از جان نشان
گفت کای آیین تو عاشق کشی
مرده اش چون دید از آن بازار تیر
این بگفت و داد اندر پاس جان
گفت ای مسکین ترا حالت چه بود
دید چون معشوق کان حیران بماند
عاشق جان داده آمد در حدیث
هر که در عشق بتان آمد شهید
جان دیگر گو که میرم پیش تو
نیست رسمی بهتر از عاشق کشی
دایما در شاد باد آن سینه چاک
جان برای تحفه جانان بود
کاتبی چون یار جویی جان بباز
- 3
6
9
12
15
- حکایت مه رخسار کشمیری
- بود در کشمیر مه رخساره ای
غمزه مستی بلا انگیز داشت
زلف مشکینش که عنبر بوی بسود
داشت روشنتر ز مه رخساره ای
دم بدم زو صد بلا انگیز داشت
زو سراسر مشک و عنبر بوی بود
- 15
18

2 بهره مرگش نشان Bآ : - F // 3 گفت عاشق کشی F : - Bآ //
4 مرده اش بازار تیز Bآ : - F // 5 این بگفت اندر پاس جان
F : - Bآ // 7 دید بماند F : - Bآ // 8 نشنیدی چه Bآ : نشنودی که F //
9 باشد آن F : با شهان Bآ // 11 نیست کشی Bآ : - F // 14 جویی
جان بباز Bآ : جان جوید بناز F // بباز Bآ : بناز F // 15 حکایت
کشمیری F : حکایت Bآ // 18 بود F : داشت B.

9 در این بیت اشاره به حدیث " من عشق و عفا و کتم و مات فقد مات شهیدا " شده است.

16 کشمیر : ناحیه ایست در شمال غربی شبه کاره هند .

- 219^b طره او بود سرغوغای حسن
 طره همچون رسن گر تافتسی
 عاشق آن گل یکی رخ زرد بود
 گر زمهر اورسیدی نور ماه
 دایم آن خاکی نهاد خون طیان
 در جهان از عاشقی گلبانگ زد
 اشک چشمش برتر از سیلاب بود
 نامدی آلا بتر بودش ز عشق
 بود روزی در طواف یک مزار
 بنده بودی چون تو عمری تن نزار
 لیک آخر زین همه بود و نبود
 نیست عاشق بودن الا خون خوری
 چون شنید این قصه آن آشفتمحال
 خواست مردن عشق فرمودش که پای
 چون که شد در شهر آن آتش نهاد
 در زمان آن خسته افکار جان
 چون بکوی یار خود بنهاد پای
 یافت مسکین عاشق زار آستان
 عاشقی را جان فشانی به بود
 هر که جان افشان نشد در راه عشق
- داشتی دایم بسر غوغای حسن
 پنجه سنبل بران بر تافتسی
 اشک دیده سرخش و رخ زرد بود
 بدر بودی ماه تاپان نور ماه
 در میان خاک بود و خون طیان
 همچو بلبل کزین گل بانگ زد
 بیش اشک چشم او سیل آب بود
 کار هر ساعت بتر بودش ز عشق
 آمد آوازی که ای نالان مزار
 از غم دل بود همچون تن نزار
 چاره ساز کار جز مرگم نبود
 تا بعشق دل نعیری خون خوری
 شد برو یکبارگی آشفته حال
 تا نهی در کوی سرو خویش پای
 دیک سودا بر سر آتش نهاد
 داد از غم باتن افکار جان
 بیشتر زین عشق فرمودی پای
 رفت در ساعت بجای راستان
 عاشقا گر جان فشانی به بود
 بست بر روی دلش در راه عشق

۱ حسن ۸۴: عشق نا // ۲ تافتی کا: بافتی // بران کا: بدان // ۳
 ۴ گر زمهر او... نور ماه ۴: - کا // نور دوم: - اصل // ۵ زد کا: ازو
 ۶ // ۷ اشک کا: آنک ۴ // ۸ بود کا: بودی ۴ // ۹ بودی کا: بودم
 ۱۰ // ۱۱ از کا: وز ۴ // ۱۲ ساز کا: سازی ۴ // ۱۳ شنید کا: شنود ۴ //
 ۱۴ خواست... پای کا: - ۴ // ۱۵ چون که شد در شهر کا: شد بسوی
 شهیر ۴ // ۱۶ در زمان... جان کا: - ۴ // ۱۷-۱۸ چون بکوی... بجای
 راستان ۴: - کا

عاشقانرا عشق باشد دستیار هیچ جایی عشق ندهد دست یار
کاتبی کار تو دایم عشق باد زانکه غیر عشق باشد جملہ باد

3 باب ثانی در طریق صحبت است

ای دل آواره صحبت دوست باش روز و شب با اهل صحبت دوست باش
هرگز دل زوق صحبت یافته اهل دل خوانند صحبت یافته
صحبت دانا بود پرفایده بردن از صحبت توان پرفایده
نسبت صحبت بود با کیمیایا صحبت از خواهی بنا پاکی میا
آنکه او دانا و صحبت دیده است هر چه دیدست او ز صحبت دیداست
صحبت دانا دهد چون مشک بوی بی خطا در صحبت آئی و مشک بوی
با درون پاک صحبت خوش بسود آنکه باشد پاک صحبت خوش بود
صحبت آریابی بمراد حق شناس صحبت او را معان و حق شناس
صحبت مردان بود جان پروری چون دران صحبت روی جان پروری
صحبت آمد کار هر داننده مرد زانکه از صحبت شود داننده مرد
وز زمن این نکته را خواهی نظیر بر تو خوانم قصهای بی نظیر

220^B

15 حکایت حاجب جمشید

حاجبی نیک اختر جمشید داشت کس ز نیکو سیرتی جمشید داشت
حاجبی بود او بغایت بختیار بود هم دولت بدو هم بخت یار
نخل جاهش میوه بهبود داشت هر چه آن بهبود را بهبود داشت

1 عاشقانرا... دست یار F: - 2 // 5 زانکه 3 // 4 زانک 3 // 4 باب
... است F: باب ثانی بهر صحبت است 7 // 5 نسبت صحبت... میا
F: - 13 // 5 کار 5 // 4 کام F // 4 زانکه 5 // 4 زانک F // 4 شود 5 // 4 بود F // 4
15 حکایت... جمشید F: حکایت 16 // 5 نیکو 5 // 4 روشن F // 4 سیرتی
F: اختر 17 // 5 بود... بختیار 5 // 4 داشت او هم دولت و هم
بختیار F // 4 نخل جاهش... داشت 5 // 4 - F // 4 هر چه آن 5 // 4
هر چه 5 // 4 را 5 // 4 و 5 // 4

15 جمشید یا جم: از شاهان بزرگ پیشدانی. رش. به گیاه ص ۱۲۳.

- کار شه بر موجب به بود کسود
گفت روزی شاه را کای نیکبخت
ترك صحبت کن بجاهل زینهار
صحبت جاهل بود سر جمله غم
3 آنکه او با نیک صحبت داشته
راستی را نیک صحبت داشته
6 چون شدی از اهل صحبت مقبلی
در میان اهل صحبت دیده شد
کاتبی هر کس که صحبت دیده شد

حکایت پادشاه شام

- 9 پادشاهی در دیار شام بسود
بخت گفتی دایم کای کامیاب
در دعایش خلق صحیح و شام بود
دافع نا کام باش و کام یاب
هیچکس زو خاطر غمگین نداشت
12 دست او آن دم که زر پاشان شدی
از چه آمد چون سرانت تاج بخش
بود بهر پرغم آن خرقة پوش
15 قصها می گفتی از پیران خویش
جان و دل در خدمت آن پیر بود
بارها کردی دعا کای نو جوان
شد صفای صحبتش هم ره مرا
18 این صفا از صحبت او دیده ام
این چه باشد اوست نور دیده ام

220^b

1 کار شه . . . کرد F: - 3 // 4 // 5 // 6 // 7 // 8 // 9 // 10 // 11 // 12 // 13 // 14 // 15 // 16 // 17 // 18 // 19 // 20 // 21 // 22 // 23 // 24 // 25 // 26 // 27 // 28 // 29 // 30 // 31 // 32 // 33 // 34 // 35 // 36 // 37 // 38 // 39 // 40 // 41 // 42 // 43 // 44 // 45 // 46 // 47 // 48 // 49 // 50 // 51 // 52 // 53 // 54 // 55 // 56 // 57 // 58 // 59 // 60 // 61 // 62 // 63 // 64 // 65 // 66 // 67 // 68 // 69 // 70 // 71 // 72 // 73 // 74 // 75 // 76 // 77 // 78 // 79 // 80 // 81 // 82 // 83 // 84 // 85 // 86 // 87 // 88 // 89 // 90 // 91 // 92 // 93 // 94 // 95 // 96 // 97 // 98 // 99 // 100 // 101 // 102 // 103 // 104 // 105 // 106 // 107 // 108 // 109 // 110 // 111 // 112 // 113 // 114 // 115 // 116 // 117 // 118 // 119 // 120 // 121 // 122 // 123 // 124 // 125 // 126 // 127 // 128 // 129 // 130 // 131 // 132 // 133 // 134 // 135 // 136 // 137 // 138 // 139 // 140 // 141 // 142 // 143 // 144 // 145 // 146 // 147 // 148 // 149 // 150 // 151 // 152 // 153 // 154 // 155 // 156 // 157 // 158 // 159 // 160 // 161 // 162 // 163 // 164 // 165 // 166 // 167 // 168 // 169 // 170 // 171 // 172 // 173 // 174 // 175 // 176 // 177 // 178 // 179 // 180 // 181 // 182 // 183 // 184 // 185 // 186 // 187 // 188 // 189 // 190 // 191 // 192 // 193 // 194 // 195 // 196 // 197 // 198 // 199 // 200 // 201 // 202 // 203 // 204 // 205 // 206 // 207 // 208 // 209 // 210 // 211 // 212 // 213 // 214 // 215 // 216 // 217 // 218 // 219 // 220 // 221 // 222 // 223 // 224 // 225 // 226 // 227 // 228 // 229 // 230 // 231 // 232 // 233 // 234 // 235 // 236 // 237 // 238 // 239 // 240 // 241 // 242 // 243 // 244 // 245 // 246 // 247 // 248 // 249 // 250 // 251 // 252 // 253 // 254 // 255 // 256 // 257 // 258 // 259 // 260 // 261 // 262 // 263 // 264 // 265 // 266 // 267 // 268 // 269 // 270 // 271 // 272 // 273 // 274 // 275 // 276 // 277 // 278 // 279 // 280 // 281 // 282 // 283 // 284 // 285 // 286 // 287 // 288 // 289 // 290 // 291 // 292 // 293 // 294 // 295 // 296 // 297 // 298 // 299 // 300 // 301 // 302 // 303 // 304 // 305 // 306 // 307 // 308 // 309 // 310 // 311 // 312 // 313 // 314 // 315 // 316 // 317 // 318 // 319 // 320 // 321 // 322 // 323 // 324 // 325 // 326 // 327 // 328 // 329 // 330 // 331 // 332 // 333 // 334 // 335 // 336 // 337 // 338 // 339 // 340 // 341 // 342 // 343 // 344 // 345 // 346 // 347 // 348 // 349 // 350 // 351 // 352 // 353 // 354 // 355 // 356 // 357 // 358 // 359 // 360 // 361 // 362 // 363 // 364 // 365 // 366 // 367 // 368 // 369 // 370 // 371 // 372 // 373 // 374 // 375 // 376 // 377 // 378 // 379 // 380 // 381 // 382 // 383 // 384 // 385 // 386 // 387 // 388 // 389 // 390 // 391 // 392 // 393 // 394 // 395 // 396 // 397 // 398 // 399 // 400 // 401 // 402 // 403 // 404 // 405 // 406 // 407 // 408 // 409 // 410 // 411 // 412 // 413 // 414 // 415 // 416 // 417 // 418 // 419 // 420 // 421 // 422 // 423 // 424 // 425 // 426 // 427 // 428 // 429 // 430 // 431 // 432 // 433 // 434 // 435 // 436 // 437 // 438 // 439 // 440 // 441 // 442 // 443 // 444 // 445 // 446 // 447 // 448 // 449 // 450 // 451 // 452 // 453 // 454 // 455 // 456 // 457 // 458 // 459 // 460 // 461 // 462 // 463 // 464 // 465 // 466 // 467 // 468 // 469 // 470 // 471 // 472 // 473 // 474 // 475 // 476 // 477 // 478 // 479 // 480 // 481 // 482 // 483 // 484 // 485 // 486 // 487 // 488 // 489 // 490 // 491 // 492 // 493 // 494 // 495 // 496 // 497 // 498 // 499 // 500 // 501 // 502 // 503 // 504 // 505 // 506 // 507 // 508 // 509 // 510 // 511 // 512 // 513 // 514 // 515 // 516 // 517 // 518 // 519 // 520 // 521 // 522 // 523 // 524 // 525 // 526 // 527 // 528 // 529 // 530 // 531 // 532 // 533 // 534 // 535 // 536 // 537 // 538 // 539 // 540 // 541 // 542 // 543 // 544 // 545 // 546 // 547 // 548 // 549 // 550 // 551 // 552 // 553 // 554 // 555 // 556 // 557 // 558 // 559 // 560 // 561 // 562 // 563 // 564 // 565 // 566 // 567 // 568 // 569 // 570 // 571 // 572 // 573 // 574 // 575 // 576 // 577 // 578 // 579 // 580 // 581 // 582 // 583 // 584 // 585 // 586 // 587 // 588 // 589 // 590 // 591 // 592 // 593 // 594 // 595 // 596 // 597 // 598 // 599 // 600 // 601 // 602 // 603 // 604 // 605 // 606 // 607 // 608 // 609 // 610 // 611 // 612 // 613 // 614 // 615 // 616 // 617 // 618 // 619 // 620 // 621 // 622 // 623 // 624 // 625 // 626 // 627 // 628 // 629 // 630 // 631 // 632 // 633 // 634 // 635 // 636 // 637 // 638 // 639 // 640 // 641 // 642 // 643 // 644 // 645 // 646 // 647 // 648 // 649 // 650 // 651 // 652 // 653 // 654 // 655 // 656 // 657 // 658 // 659 // 660 // 661 // 662 // 663 // 664 // 665 // 666 // 667 // 668 // 669 // 670 // 671 // 672 // 673 // 674 // 675 // 676 // 677 // 678 // 679 // 680 // 681 // 682 // 683 // 684 // 685 // 686 // 687 // 688 // 689 // 690 // 691 // 692 // 693 // 694 // 695 // 696 // 697 // 698 // 699 // 700 // 701 // 702 // 703 // 704 // 705 // 706 // 707 // 708 // 709 // 710 // 711 // 712 // 713 // 714 // 715 // 716 // 717 // 718 // 719 // 720 // 721 // 722 // 723 // 724 // 725 // 726 // 727 // 728 // 729 // 730 // 731 // 732 // 733 // 734 // 735 // 736 // 737 // 738 // 739 // 740 // 741 // 742 // 743 // 744 // 745 // 746 // 747 // 748 // 749 // 750 // 751 // 752 // 753 // 754 // 755 // 756 // 757 // 758 // 759 // 760 // 761 // 762 // 763 // 764 // 765 // 766 // 767 // 768 // 769 // 770 // 771 // 772 // 773 // 774 // 775 // 776 // 777 // 778 // 779 // 780 // 781 // 782 // 783 // 784 // 785 // 786 // 787 // 788 // 789 // 790 // 791 // 792 // 793 // 794 // 795 // 796 // 797 // 798 // 799 // 800 // 801 // 802 // 803 // 804 // 805 // 806 // 807 // 808 // 809 // 810 // 811 // 812 // 813 // 814 // 815 // 816 // 817 // 818 // 819 // 820 // 821 // 822 // 823 // 824 // 825 // 826 // 827 // 828 // 829 // 830 // 831 // 832 // 833 // 834 // 835 // 836 // 837 // 838 // 839 // 840 // 841 // 842 // 843 // 844 // 845 // 846 // 847 // 848 // 849 // 850 // 851 // 852 // 853 // 854 // 855 // 856 // 857 // 858 // 859 // 860 // 861 // 862 // 863 // 864 // 865 // 866 // 867 // 868 // 869 // 870 // 871 // 872 // 873 // 874 // 875 // 876 // 877 // 878 // 879 // 880 // 881 // 882 // 883 // 884 // 885 // 886 // 887 // 888 // 889 // 890 // 891 // 892 // 893 // 894 // 895 // 896 // 897 // 898 // 899 // 900 // 901 // 902 // 903 // 904 // 905 // 906 // 907 // 908 // 909 // 910 // 911 // 912 // 913 // 914 // 915 // 916 // 917 // 918 // 919 // 920 // 921 // 922 // 923 // 924 // 925 // 926 // 927 // 928 // 929 // 930 // 931 // 932 // 933 // 934 // 935 // 936 // 937 // 938 // 939 // 940 // 941 // 942 // 943 // 944 // 945 // 946 // 947 // 948 // 949 // 950 // 951 // 952 // 953 // 954 // 955 // 956 // 957 // 958 // 959 // 960 // 961 // 962 // 963 // 964 // 965 // 966 // 967 // 968 // 969 // 970 // 971 // 972 // 973 // 974 // 975 // 976 // 977 // 978 // 979 // 980 // 981 // 982 // 983 // 984 // 985 // 986 // 987 // 988 // 989 // 990 // 991 // 992 // 993 // 994 // 995 // 996 // 997 // 998 // 999 // 1000

- چون ز صحبت من ظرافت یافتم
 صحبت مردان حق دان عطرسای
 هر که با اهل صفا صحبت گرفت
 صحبت مردان بود آب حیات
 خوش بود در صحبت مردان طلب
 پیر صحبت از چه جان آگاه شد
 کاتبی با نیکوان شو هم نشین
- فاقه را در منظر آفت یافتم
 رو دران صحبت چو مردان عطرسای
 نیست بروی هیچ در صحبت گرفت
 گشت راز و میزند آب حیات
 کاتبی رو صحبت مردان طلب
 داشت تا ز جان آگاه شد
 و نه دایم چون بدان با هم نشین

حکایت شاه اسد

- بود در کرمان شهی آگاه دل
 بود سلطانی بناموس و بنام
 هم درون پیشه مردی اسد
 قدر و جاهش برتر از نه طاق بود
 بیشتر ز افغان و آه داد خواه
 بنده بودندش شهان روزگار
 بود همچون همتش عالی نسب
 عاقبت چون می شد از عالم بدر
 داشت او حد برون فضل و جود
 خوش بود صحبت غنیمت داشتن
 هر که شد در صحبت نیکان بزرگ
- چون کریمانش ز جان آگاه دل
 آسمان او را اسد خواندی بنام
 هم بطالع ز آسمان اسمش اسد
 همچو کسری در بزرگی طاق بود
 عدل بنمودی و گفتی داد خواه
 کس بروز او نبودی روزگار
 کم بود چون وی شهی عالی نسب
 گفت با فرزند کای جان پدر
 مثل او کمتر بود صاحب و جود
 بایدت صحبت غنیمت داشتن
 زود گشت از صحبت نیکان بزرگ

1 چون . . . یافتم ۵: ۴- // 4 رازو میزنند ۵: تن را زود شد ۴ //
 5 کاتبی . . . طلب ۵: صحبت آن قوم چون مردان طلب ۴ // 6-7 پیر
 صحبت . . . با هم نشین ۴: - ۵ // 8 حکایت شاه اسد ۴: حکایت ۵ //
 9 بود . . . دل ۵: - ۴ // 10 بود . . . بنام ۴: - ۵ // 11 هم
 درون . . . اسد ۵: - ۴ // ۱۲ مردی ۵: // ۱۳ اسمش ۵: شمس ۵ // 14
 بنده . . . روزگار ۴: - ۵ // 17 داشت . . . وجود ۴: - ۵ .

هر کرا با مرد خوش صحبتست می توان گفتن که او خوش صحبتست
 کی شود بی مردم روشن ضمیر بی چراغ مردم روشن ضمیر
 چو تویی فرزند بی مانند من صحبت نیکان طلب مانند من
 صحبت نیکان بجان ارزان بود صحبت آری خوش بود ارزان بود
 کاتبی صحبت بخاص الخاص به عام هم راند که صحبت خاص به

حکایت پادشاه زنگبار

بود شاهی در دیار زنگبار داشتند از ظلمش اهل زنگبار
 چون کسی را دیدی آن آتش پرست چون خودش گفتی تونیز آتش پرست
 آنکس ارپایی بر آتش داشتی ورنه از نورش بر آتش داشتی
 زان دمی کو پادشاه زنگ بود زنگ را آینه دل زنگ بود
 داشت عکس خود وزیر عدل جوی دایمش میگفت کام ار عدل جوی
 چون ترا کمتر زما تمکین بود تا کیت با اهل ماتم کین بود
 بارها گفتی که پا درکش ز ظلم ورنه خواهی ماند پا درکش ز ظلم
 ظلم کردن عاقبت محمود نیست ظالمانرا عاقبت محمود نیست
 روز و شب گفتی ز نیکان پند گیر لیک طبع او نبودی پند گیر
 بود روزی شاه در نخجیر گاه آهوی گه میزد و نخجیر گاه
 در پی نخجیر هر سو تاختی داشتی آن روز هر سو تاختی
 دید در کنجی یکی دل سوخته هم لباس و سینه هم دل سوخته
 رفت و هم صحبت بدان درویش گشت گرد یک ساعت بدان درویش گشت

1 صحبتست :آ صحبت است B // 2 بی :آ : چون F // مردم :آ : صحبت
 3 // F چون . . . مانند من F - : - آ // بود سوم :آ - : - B // 6 حکایت . .
 . . زنگبار F : حکایت :آ // 7 از ظلمش اهل :آ : از اهل ظلمش F // 8
 چون کسی را دیدی :آ : هر که را میدید F // تونیز :آ : بیا F // 9 ارپایی
 :آ : از پایش F // از نورش B : از سوزش :آ // 11 داشت :آ : بود F // عدل
 جوی :آ : عادلش F // دایمش . . جوی :آ : راست می نامید و قطعاً دلش
 13 // F بارها . . . ظلم F - : - آ // 15 روز و شب :آ : دایمش F // 16
 نخجیر :آ : نخجیر و F // 18 لباس و :آ : کیابش F // سوخته BF :
 سوخته :آ // 19 و :آ - : - B

- گفت کاینجا از چه گشتی پای بند
گفت بس کز جور تو در مانده ام
کرد لب شیرین و گفت ای پادشاه
بهر سوزش شمع تو بفروختند
بر جهان این نوع بیداد تو چند
عدل کن گر بایدت نام آوری
شاه با خود گفت تا کی ظالمی
کرد شاه از ظالمی کوتاه دست
چون شد و دیدار آن درویش دید
هرکه صحبت با توانگر دل نداشت
صحبت مستان ترا راحت دهد
قطره کاورد با دریا نشست
کاتبی گر خواهی از صحبت مدار

271^b

حکایت

- بود شیخی در یمن پاک اعتقاد
بر مثال مهر عالم گرد بود
داشتی با و بسی پاک اعتقاد
نفس را میداد دایم گوشمال
کی توان گفتن کرامات او نداشت
گاه گشتی بر هوا چون قطب بچرخ
کار او دایم نماز و روزه بود

1 هستت تا: هست BF // 2 بس کز تا: کز بسق B: بس که از F // جور ه: بیداد BF // 3 کرد . . . شاه F: - // باد در اصل "بود" // 4 سوزش تا: نورش B // 5 بیداد بداد تو F: بیداد بیداد B // 6 عدل . . . آوری B: تا: - // 7 شاه . . . ظالمی F: - // 8 کرد شاه . . . کوتاه دست B: تا: - // 9 چون B: تا: چون که F // 10 هرکه صحبت B: تا: بهر صحبت B // 11 دهد BF: بود تا // 12 قطره کاورد . . . نشست F: - // 13 سیرتان B: تا: صحبتان F // 14 حکایت B: تا: - // 15 پاک اعتقاد B: تا: پرهیزکار F // پاکتر . . . اعتقاد B: تا: طاعت حق بودش و پرهیز F // 17 داشتی . . . اعتقاد F: - B: تا:

- سایلی گفتش که ای عیسی نفس
 هست مشهور این که پیر مرشدی
 دولتی بخشم که روز افزون بود
 شیخ گفت اربایدت دار السلام
 صحبت اهل صفا باشد چو صبح
 صحبت دانا نباشد بی خواص
 صحبت از دانش غنی می سازد
 کیست دانا مرد صحبت جوی و بس
- روح بخش هست چون عیسی نفس
 از تو آموزند پیران مرشدی
 راحت من روز روز افزون بود
 صحبت نیکان طلب کن والسلام
 بر همه نور و صفا باشد چو صبح
 هست عام این نکته نزدیک خاص
 ورگدا باشی غنی می سازد
 کاتبی از دهر صحبت جوی و بس

۹ باب ثالث بهر عجب است و عجیب

- 222^a ای دل بیچاره دست از عجب دار
 عجب را بسیار باشد باز پرس
 آنکه ورزد عجب دشمن دوستت
 چون تو داری پای داری سرکشی
 در طریقت بشنو این پند رهی
 گر ترا رسم و تکبر عادتست
 عجب آرد مرد را سر کوفتن
 عجب ره در سینه فرعون یافت
 و در مثل خواهی بمن میدار گوش
- زانکه در پا مالی افتد عجب دار
 باورت گر نیست از من باز پرس
 دشمن خود شد بدشمن دوستت
 پای داری گر نبودت سرکشی
 در گذار عجب اگر مرد رهی
 یادگار این از نمود و عادتست
 عجب را باید بها سر کوفتن
 لا جرم از نفس کافر عون یافت
 گوش چون داری سخن میدار گوش

2 هست... مرشدی F: - 4 // 5 نیکان 5: مردان F // 5 صحبت
 اهل صفا... صبح F: - 9 // 5 باب... عجیب 5: باب ثالث بهر ترک
 عجب دان F // 10 مالی F: مال 5 // 13 تو داری 5: نداری F
 // گر نبودت 5: نبودت گر F // 14 این F: ای B // 15 واو اول 5: - F
 // 17 بی فرعون 5: کافر عون F

۱ عیسی نفس: در این بیت اشاره به معجزه عیسی علیه السلام شد است.
 ۱۵ نمود: قوم از قدیم عرب که مسکن آنان در حدود موصل میان حجاز
 و شام. صالح پیغمبر ازین قوم بود. رک. به معین، ماده نمود.
 ۱۵ عاد: نام قومی عرب ساکن عربستان جنوبی که در ادوار فراموش
 می زیستند. هود پیغمبر ازین قوم بود. رک. به معین، ماده عاد.

حکایت امیر مغربی

- بود در مغرب امیری با سپاه
گر شمردی مرد تا روز شمار
شهریاری بود الحق ملك بخش
ليك بس با عجب بود آن شهریار
در تعجب بود از عجبش جهان
ناگه آمد لشکری اقلیم گیر
ناگهان شد دشمن از او پدید
آن سپهدار بمعجب خود پهنه
چون عدو با خود برابر گشته دید
هر که را از وی همی جستی گریخت
چون بجنگش هیچ یارایی نبود
منهزم گردید آن بسیار عجب
چون ز ملك خویش رفت او در بدر
زو نشانی در که و در یافتند
چون شد از خیل عدو آگه درون
داشتی هر جانسان باش کوه
گفت با خود کین سپاهی خون خورند
- 3 داشت بیش از حد امیری با سپاه
لشکر او را ندانستی شمار
گاه گری شهر و گاهی ملك بخش
زان نبود ندیش اهل شهریار
بلکه عالم بود از عجبش جهان
6 گفت با او ترك این اقلیم گیر
کونسان دشمنی از او بدید
کش همی افتاد عجب خود پسند
9 شهر و خیل از خویشتن برگشته دید
وانکه پیشش بود هم جستی گریخت
جز گریزش فکر و یارایی نبود
12 در کمی افکندش آن بسیار عجب
رفت در دنباله اش خیلی بدر
رفته بود او در که و در یافتند
15 سوختش همچون دل آگه درون
می شدندی تا بر آن با شکوه
چون مرا گیرند در دم خون خورند

222^b

1 حکایت . . . مغربی F: حکایت 2 // 2 بود F: بودی B // 3 شهریاری
B F: شهری T // شهر و گاهی ملك F: ملك گاهی شهر B // 5 جهان B: جهان
نهان F // بلکه B: بلك F // 6 ناگه . . . گیر B: . . . 7 // F ناگهان . . .
. . . بدید F: . . . 10 // B هر که . . . گریخت F: . . . 11 // B سوی B:
چون F // جنگش B: خیلش B: بجنگش F // فکر B: فکر و F: هیچ B
12 // منهزم . . . بسیار عجب B: . . . F // منهزم B: مهترم B // 13 او
در بدر B: آن بر کران F // خیلی B: خیل F // بدر B: کران F // 15 چون . . .
درون B: . . . F // چون B: چه B // 16 داشتی . . . با شکوه F: . . . 17 // B
سپاهی B: سپاه B.

	بال بگشاد و پرید از کوه سار	باسیه بختی چنان کز کوه سار
	عجب را اینست باری عاقبت	نیستتر جز رنج و باری عاقبت
3	عجب باشد ره روانرا راه زن	بگذر از عجب و قدم در راه زن
	عجب داری بیشه خود را بسود	بگذر د زین هر که او خود را بود
	عجب سازد ره روانرا پایمال	عجب را انداز و بروی پای مال
6	بگذر از عجب و بمسکین گرو	وز شهان می بر بمسکین گرو
	رسته آمد مرد دامن کش ز عجب	کاتبی مردانه دامن کش ز عجب

حکایت ایران شاه

9	خسروی بر ملك ايران شاه بود	آن ملك را نام ايران شاه بود
	همچو او يك شاه لشكر كش نبود	خود چه بود از باب لشكر كش نبود
	هر كجا می شد سپاه آراسته	ملك می شد زان سپاه آراسته
12	ليك چون جستی بی دشمن شكست	آمدی آوازه كش دشمن شكست
	هر كجا میرفت می آمد تپاه	می كشد از گرمی تپ تاب آه
	روزی از دشمن فراوان كشته بود	زودران میدان فراوان كشته بود
15	ناگهان خیلش هزیمت جوی گشت	چشمش از سیل هزیمت جوی گشت
	در گریزش دید درویشی عزیز	گفت کای مصر دو عالم را عزیز
	راست ناید رسم عجب و خسروی	گر بترك عجب گوئی خسروی
18	چون فرود آیی بشهر و مسكنت	پا منه جز در طریق و مسكنت
	عجب رسم و کار نا اهلان بود ^a	آنکه ورزد عجب نا اهل آن بود

2 اینست F: این نیست B // 3 بگذر از عجب B: عجب را مان F //
 4 هر که B: آنک F // 5 ره روانرا B: سرور انرا F // 8 حکایت ایران شاه F:
 حکایت B: 9 بر B: در F // 10 لشکر کش B: لشکر کش نا // 11 سپاه F:
 سپه B: 12 شکست B: گرفت F // 13 می کشد . . . تاب آه B: می کشیدی
 هر دم از باب تاب آه F // 14 زودران میدان فراوان B: وانکه از میدان
 گریزان F // 15 ناگهان . . . گشت B: — F // چشمش از سیل نا: چشم او
 را از B // 16 در گریزش B: ناگه او را F // 17 گوئی B: گفتی F // 18 واو
 دوم F: — B // 19 و F: — B: نا B: با F // آنکه ورزد B: آنک دارد F.

۸ ایران شاه: محمد بن یزید که خود را از اعقاب ساسانیان می دانست.

رجوع شود به معین، ماده ایران شاه.

عجب باشد مرد را در پافکن
فارغ از عجب آدمی سیرت بود
عجب را مردانه سر در پافکن
کاتبی از عجب گردد هست نیست
لا یق هر آدمی سیرت بود
نیک بنگر عجب چیزی هست نیست

حکایت شاه حبش

پادشاهی بود نامش فیلتن
چون شدی بر دشمن خود گش
میزدی در رزم بر صد فیلتن
ور شدی بر دشمن ناوک فکن
آسمان از مهر گفתי تیغ کش
زو ندید افلاک در ناورد پشت
تیر گفתי از فلک ناوک فکن
بر زمین هرگز کسش ناورد پشت
بود با او خواجه و درویش دوست
می ستاند از دشمن و از دوستکام
داشت طبع قابل درویش دوست
بخت از انسی بود و دولت هم قرین
مسکنت چون ورد کرد آن دوستکام
عجب را هرگز خداوندی مکن
مسکنت با مرگی بودش هم قرین
نزد دانا این بنا ویران بهست
کار جز کار خداوندی مکن
راه مسکینی رو و راحت رسان
عجب در دانش بنا ویران بهست
می نماید کز رو و دل راحت نیست
مسکنت باشد ره راحت رسان
مسکنت گر ورد سازی مردمی
هر کرا با مسکنت دل راست نیست
میل اگر با عجب داری نیک نیست
مسکنت باشد نشان مردمی
کاتبی گر عجب داری نیک نیست

حکایت رعنا صورت بغدادی

بود در بغداد رعنا صورتی
داشت آن پاکیزه رعنا صورتی

۱ عجب پا فکن B: A — 4 // F حکایت شاه حبش F: حکایت B //
۸ ندید B: ندیدی // F افلاک B: چرخ // F 9 داشت B: بود // F قابل B: او
را بسی // F بود با او B: داشتندش // F 10 مسکنت آن دوستکام
B: چون نبودش عجب کسب او // F 11 مسکنت هم قرین F: — B //
انسی در اصل "انس" // 12 کار B: کاری // F 13 بنا B: سخن // F 14
مسکنت رسان B: — // F 15 گز B: کج // B 16 سازی B: دارد // F
17 میل F: لیک // B 18 حکایت بغدادی F: حکایت B.

مثل آن زیبا پری پیکر نداشت
 در خم زلفین او گم گشته بود
 3 خواند حسن اویش آخر زمان
 ز آتش آن مهر عالم تاب بود
 سرو از قد و رخسار گل برگ داشت
 6 گشتی از مستی خواب آلوده اش
 رغم هر آلوده دامن پاک بود
 دم بدم زو بیش بود آشوب دین
 9 کای ترا همتانه از خوبان کسی
 هست در روی تو خوبی همچنان
 باز گوا این قصه کز سر آگهی
 12 کشت میگردم چمن را می خوران
 خویش را افکنده همچون خارزار
 شد یقینم آنکه هست از اهل حال
 15 پیش فرماکت دهم بر پای بوس
 کی کنم بر همچو تو نیکو ستم
 بوسها دادم روانش بر قدم
 18 برد پیش ناز من از تو نیاز
 باد خوبی تو تا روز قیام
 خود نخواهد داشتن این حسن ماند

حسن کس چون آن پری پیکر نداشت
 در جهان هر جا دل گم گشته بود
 بود حسش فتنه آخر زمان
 223^b روی او چون مهر عالم تاب بود
 عارضی رنگین تر از گلبرگ داشت
 هر که دیدی چشم خواب آلوده اش
 داشت روی خوب و دامن پاک بود
 گم نمی شد حسن آن آشوب دین
 گفت با آن شوخ از خوبان کسی
 حسن ما رفت و تو خوبی همچنان
 هیچ ازین سر نیست مارا آگهی
 گفت روزی در چمن با می خوران
 بود درویشی میان خارزار
 چون سلامش کردم و پرسید حال
 گفت دارم آرزوی پای بوس
 گفتمش هر چند من نیکو ستم
 لیک چون بود او هوا دار قدم
 چون مرا بی عجب دید و نونیا ز
 گفت در کارم نگو بودت قیام
 از دعای آن بزرگ این حسن ماند

۱ حسن نداشت ۵: — ۲ // ۴ در جهان گشته بود ۴:
 — ۵ // ۴ ۴ مهر ۵: روی ۴ // ۴ بود ۵: داشت ۵ // ۴ ۵ عارضی ۵: عارض
 ۴ // ۴ قد و ۴: قد ۵ // ۶ چشم ۴: دیده ۵ // مستی ۴:
 مستی چو ۴ // ۸ گم ۴: گر ۵ // آن ۵: او ۵ // و کسی ۴: کس ۵ //
 همتانه ۴: افسانه ۵ // ۱۱ ازین سر نیست مارا ۵: مارا نیست زین سر ۴ //
 سر ۴: نیک ۵ // ۱۴ کردم ۵: گفتم ۴ // آنکه ۵: زانکه ۴: اینکه ۴ // از
 ۵: او ز ۴: او ۴ // ۱۵ دارم ۴: دردم ۵ // ۱۶ هر چند می نیکو ۵: من چیستم
 پاک ۴ // کی ۵: تا ۴ // ۱۷ نیکو ۵: یکی ۴ // ۱۸ برد ۴: بود ۵ // ۱۹ نکو ۴:
 نیکو ۵ // ۲۰ داشتن ۴: ماندن ۵.

- آدمی را عجب سازد دیو نقش
 گریکار خویشان رحمت بود
 فکر سرکن وز تکبر در گذر
 عجب نادانرا تن افکاری دهد
 هر که دل را از تکبر بازخواست
 بایست در مسکنت در ساختن
 کاتبی هر کس که با عجب او فتاد
- دم بدم با او بیازد دیو نقش
 مسکنت جویی و آن رحمت بود
 3 زانکه بیم سر بود زان در گذر
 هم بجان هم با تن افکاری دهد
 نبود از عجبش بمحشر بازخواست
 6 خویشان را خاک هر در ساختن
 عاقبت بیچاره با عجب او فتاد

حکایت گل رخساری

- بود گل رخسارۀ رنگین عذار
 داشت چون سرو سهی بالا بلند
 غمزه‌ای چون ناوک پرتاب داشت
 برقع از رخساره چون برداشتی
 او تکبر بیشتر از حسن داشت
 بارها گفتی که یوسف بنده ام
 گفت روزی عاشقی کای دلربا
 لیک از ما که گهی یاد آوری
 گفت ای بیدل میا اینجا دگر
 چند بی سیم و زر آبی بردم
 عاشق مفلس چو دیدش زر طلب
 گفت با خود کاین از خود آرزوست
- 9 چون عذارش کم بدی رنگین عذار
 کم بود نخلی چنان بالا بلند
 زودرون مرغ با پرتاب داشت
 12 صد دل از باغ رخسار بر داشتی
 وان تکبر بیشتر از حسن داشت
 بلکه صد بهتر ز یوسف بنده ام
 15 دلربایی کارت آمد دلربا
 زانکه بهتر نیست از یاد آوری
 ورنه خواهم ساخت احوالت دگر
 18 عاشقی را چاره نبود جز درم
 گفت سهلست از برای زر طلب
 من گذشتم زو که کام او زرست

1 عجب ۵: دیو // سازد ۴: دارد ۳ // زانکه ۵: زانک ۴ // زو
 ۴: زان ۳ // در ۵: با ۴ // ۸ حکایت گل رخساری ۴: حکایت ۵: و
 بدی ۵: بود ۴ // ۱۴ بلکه ۵: بلك ۴ // ۱۵ دلربا ۵: دلربای ۴ // ۱۶ ای ۵: کای
 ۴ // اینجا ۵: آنجا ۴ // احوالت ۴: احوال ۳ // ۱۹ عاشق مفلس . . . طلب
 ۵: — ۴ // در ۵: زو ۲۰ // گفت . . . زرست ۴: — ۵ .

۱۴ در این بیت اشاره به خوب روی یوسف علیه السلام شده است .

- گر روانم هست ای سرو روان
چونکه شد آن راه روزو برگریز
چهره ای کو داشت چون ماهی تمام
رنگ از رخ رفت آن گل چهره را
عجب ازینها در جهان بار آورد
عجب را نیکو نماید خوار داشت
نام بی عجب از فلک شد روزبسه
عجب دارد مرد را بی منزلت
عجب را اولیست دشمن داشتن
نیست نیک ای کاتبی با عجب زیست
- من روانی در گذشتم از روان
آمد آن نخل صفا را برگریز
شد چومه کشر بگذرد ماهی تمام
پاره پاره دید چون گل چهره را
نخل عجب آسیب و غم بار آورد
شد بر آنکس که او را خوار داشت
باشدش در دور روز از روزبسه
پاک کن از عجب در ره منزلت
زانکه نیکو نیست دشمن داشتن
مرده دل آنکس که او با عجب زیست

224^b

باب رابع در بیان عزت است

- ای دل آنکوشد بعزت اوستاد
یابی از عزت بمعنی سروری
رسم و راه یاری از عزت طلب
مجلس کش عزت آمد عطر سوز
جهل را بیهوش دار و عزتست
هر که او را باشد از عزت نشان
ور مثل خواهی بیارم صد هزار
- کام جان و دل بعزت اوستاد
عزت ار داری بمعنی سروری
در بیفتی یاری از عزت طلب
گشت آن مجلس برای عطر سوز
نزد این بیهوش دار و عزتست
برد و چشم خویش از عزت نشان
در سراییدن شوم چون صد هزار

حکایت فرخ بخت

بود شاهی نام فرخ بخت داشت همچو نام خویش فرخ بخت داشت

- 1 گر روانم روان است: — 2 // 2 شد: 3 // 4 کرد 4 // 5 راه است: 6 ماه 4
3 // 3 ماهی 4: 4 ماه است // 6 بر است: عزیز 4 // 7 دور است: روز 4 // 8 پاک
کن 4: پاک دار 4 // 9 زانکه است: زانکه 4 // 10 نیست نیک 4: نیک نیست
4 // 11 باب . . . است 4: باب رابع شامل عزت بود 4 // 12 اوستاد است:
دوستدار 4 // 13-14 رسم عطر سوز است: — 18 // 18 سراییدن است: سرآیندن
4 // 19 حکایت فرخ بخت 4: حکایت است .

- روز میدان خسروی کین جوی بود
چون شدی گرم آن سپهداری به تیغ
داشتی با ساقیان عیش مدام
هر کجا رفت آن شه کشور ستان
قصد هر قلعه که کرد آن قلعه گیر
داشت با کفار دایم کار زار
در غزا روزی بناگاه از قضا
آمدش تیری و کرد او جان سپر
چون بشد زین عالم نادان فریب 225^a
عابدی دیدش بخواب افزوده قدر
دید در خوابش یکی عابد چنان
چرخ میخواند قدر قدرت ترا
گفت شاهها این همه قدرت ز چیست
گفت روزی ره روی آشفته وقت
نفس را گفتم تواضع پیش گیر
زان یکی عزت رسید این عز و ناز
خاک راه اهل عزت سرمه دان
عزت آمد نو بهار خرمی
هر که بی عزت براهی سرنهاد
کاتبی آنکر که او عزت نداشت
- 3 دیدۀ اعداش در کین جوی بود
مهر را در چرخ آوردی به تیغ
عیش خوش با ساقیان باشد مدام
چون قضا گفتش قدر کشور ستان
6 کافران را بود از وی کار زار
رفت تا سازد نماز خود قضا
شد کمان قدرش از جان سپر
9 کومدای می دهد نادان فریب
گفت شاهها بی حدت افزوده قدر
کوبعشرت بود در باغ جهان
12 حق چه سان داد این قدر قدرت ترا
باز گوتا این همه قدرت ز چیست
در رهی دیدم برو آشفته وقت
15 در سلامش شد زبانم پیش گیر
جوی از عزت طریق عز و ناز
دیدۀ خود ساز آنرا سرمه دان
18 چون گل عزت شکفت خرمی
رفت و بی عزت براهی سرنهاد
خوار گشت و هیچ جا عزت نداشت

۱ روز میدان بود F — // ۵ // ۴ شه ۵ : — F // گفتش ۵ : گفتی F //
 ۶ که روان ۵ : روان آن F // ۶ بود ۵ : بودی F // ۸ کرد او ۵ : کرد از F :
 کردش ۵ // کمان قدرتش ۵ : کمانش قدر گشت F // ۱۰ عابدی افزوده
 قدر ۵ : — F // ۱۱ دید باغ جهان F : — ۵ // ۱۲ چرخ ترا
 ۵ : — F // ترای دوم : — اصل // ۱۳ گفت چیست F : — ۵ // ۱۴
 ره روی آشفته ۵ : بر یکی مرد گدا F // در رهی وقت ۵ : بیشتر گفتا
 سلامی این گدا F // ۱۵ نفس را پیش گیر ۵ : — F // سلامش ۵ : سلامت
 ۱۶ // جوی ناز ۵ : جز بعزت تا بود جانت مناز F // ۱۷ براهی ۵ :
 بران راه ۵ // ۲۰ نداشت ۵ : نیافت ۵ .

حکایت ژنده پیل حضرت احمد جام

	گفت سرمستی که وقتی شیخ جام	از شراب معرفت میداد جام
	اهل مجلس از میش مستان شدند	سر بسر از خویش چون مستان شدند
3	بود جامی در میان انجمن	دیدمستی بی می آن انجمن
	گفت شیخا تا یکی جاد و گری	راستی تو پهلوان جاد و گری
6	خویشتن را نام کردی ژنده فیل	گر شنودی این نماندی ژنده فیل
	کشته ای در انجمن عرفان فروش	مشرتی چون نیست کم عرفان فروش
	این همه جاهل فریبی تا بکسی	تا یکی جاهل فریبی تا بکسی
9	شیخ ازان رو سختیش در تاب شد	سرخ همچون آهنی در تاب شد
	بانگ زد بروی که ای بیهوده گوی	چند گویی ترک این بیهوده گوی
	کرد پیدا از دمش آن خام سوز	گشت بی آتش تن آن خام سوز
12	گشت خاموش و روانی جان بداد	رفت از وی پیش ایزد جان بداد
	کاری بی عزت کجا جایی رسد	جز بها عزت کجا جایی رسد
	راست کاری مرد عزت کار راست	زانکه بی عزت نباید کار راست
15	چون بعزت یار باشی خوشترست	گر بعزت یار باشی خوشترست
	در جهان مردی بعزت کم فتد	ور فتد مردی بعزت کم فتد
	مرد کو عزت ندارد خوب نیست	ور بصورت خوب باشد خوب نیست
18	کاتبی گردد ز عزت روسفید	گوش در عزت که باشی رو سفید

225^b

حکایت نیک طلعتی تبریزی

بود در تبریز نیکو طلعتی چون نکویان داشت نیکو طلعتی

1 حکایت جام : ف : حکایت 5 // 2 وقتی ن : روزی 5 // 6 ف : تو 5 //
 را 6 // 4 فیل 5 // 9 همچون 5 // 11 گشت چون 11 // 4 کرد 5 // 5 کرده
 // تن آن ن : تن او : ف : دم آن 14 // 5 کار 5 // 16 مردی 5 // 17 مرد
 17 // 4 کو 5 // 18 سفید 5 // 19 سفید 5 // 4 باشی 5 // 19 کردی 5 // 4
 حکایت . . . تبریزی : ف : حکایت 5 // 5

1 ژنده پیل : ابو نصر احمد بن ابوالحسن معروف به شیخ جام یا پیر
 جام یا ژنده پیل . رک . به کیا ، ص . 157 .

- زاغ زلف كيك رفتاری خوشی
چشمش از عاشق کشی بیمار بود
راستی شوخی نکو کردار بود
آن سمن بر لاله گل پیرهسن
داشت روزی طوف طرف بوستان
دید پیری در چمن ژولیده موی
گرچه میدیدش ستاره سوخته
رویش از غم پای تا سرکنده بود
آتشی دلسوز چون پروانه داشت
عاقبت آن طوطی شکر حدیث
داشت با او صحبتی و عاقبت
گفت کای دیرینه سال پند گوی
گفت رو در راه عزت نه قدم
چون قدم را لطف عزت جان دهد
در همه حالی چورهبر عزتست 226^a
کاتبی عزت سعادت پرتوست
- در رهش چون كيك رفتاری خوشی
ناوك خون ریز او بیمار بود
در همه کاری نکو کردار بود 3
کز سمن بودش بر از گل پیرهسن
بودی از ریحانش سنبل بوستان
همچو احوال خودش ژولیده موی 6
بودی از آهش ستاره سوخته
غرق خون چون طایری سرکنده بود
جزبتن سوزی خود پروانه داشت 9
نقل مجلس ساخت چون شکر حدیث
گفت پندی ده که یابم عاقبت
یادگار خود مرا يك پند گوی 12
تا شوی تو از ظریفان قدم
خوش تنی کوبهر عزت جان دهد
ره بعزت رو که ره بر عزتست 15
بلکه از عزت سعادت پرتوست

حکایت درویش معروف

- بود درویش خوشی معروف نام
طایرش در لا مکان طیار بود
در ره درویش معروف نام 18
کام جان زان طایرش طیار بود

2 چشمش . . . بود ۵: ۴ - // ناوك ۵: نرگس ۵ // و راستی
بود ۴: - // ۵: 4 آن سمن پیرهسن ۵: ۴ - // رخ ۵: - // ۵: // بودش
۵: بردش ۵ // ۵: روزی طوف ۴: طرف روی ۵: ۵: // بودی ۴: ۵: // ۵:
7 بودی ۴: ۵: 8 طایری ۵: طایر ۵: 9 آتشی ۵: آتش ۵: 10 عاقبت
. . . . شکر حدیث ۵: ۴ - // 11 داشت عاقبت ۴: - // ۵: 12 گفت
. . . . پند گوی ۵: ۴ - // 13 نه ۵: زن ۴ // تو از ظریفان ۵: ۵:
از با ظریفان ۴ // 14 چون دهد ۴: ۵: - // ۵: // قدم ۵: بدن ۴ // کوی ۵: کز
۴ // 15 در همه عزتست ۴: ۵: - // ۵: // حالی ۵: راهی ۴ // 16 کاتبی
پرتوست ۴: ۵: - // ۵: // سعادت پرتوست ۵: ریاضت می دهد ۴ // بلکه . . . پرتوست
۵: // خاصیت بیش از ریاضت می دهد ۴ // 17 حکایت . . . معروف ۴: حکایت ۵:
- // ۵: 18 بود . . . نام ۴: ۵: - // ۵: // طایرش . . . بود ۴: ۵: - // ۵: // جان ۵:
دل ۴ .

- دم بدم مانند گل آن خرقة چاك
 روی او را رنگ چون زر پوست بود
 هیچ کار او سرانجامی نداشت
 از خدا دایم خدارا خواستی
 بود فرزندی نفايت دلبرش
 چشم فتانتر که دل بیمار بود
 آنچه ز ابروی کمان کردی بدید
 بود ز بیا دلبری یوسف جمال
 گرچه در حسنتر یکی همتا نبود
 عاشقانش عاقبت در شهریار
 بود در شهری نگاری تندخوی
 شاه چون دیدش پدرگفت ای خریف
 شاه را کشتند دل جویان او
 زانکه گر صد دولت و عزت رسید
 چون تهی گردید تخت از جانشین
 عاقبت مانند آن گردون سریر
 چون پدر شه دید او را در دیار
 دار دل در خانه عزت مقیم
 عزت اول خود در دولت گشاد
 باشد از بی عزتی بی حرمتی
 عزتت بخشد عزیزى تا ابد
- با دلی پر خون همی زد خرقة چاك
 مغز بیشتر معرفت زر پوست بود
 بود بی پا و سرانجامی نداشت
 غیر ازین او را نبودى خواستى
 جان خلق عالمی با دلبرش
 زو هزاران جان و دل بیم آر بود
 صد کمان از خود گمان کردی بدید
 استعاره داشت زو یوسف جمال
 در حیا و عزتش همتا نبود
 شاه را کشتند و گشت او شهریار
 خسروی او را بنحو بی تندخوی
 گر نمی خواهی بهار خود خریف
 گشت دهر از جان و دل جویان او
 آن همه از دولت عزت رسید
 جمله گفتندش بیا بر جا نشین
 بگذرانید از سرگردون سریر
 گفت کای با مسکنت با درد یار
 تا توانی بود با عزت مقیم
 چون بعزت از در دولت گشاد
 پس تو تا با عزتی با حرمتی
 عزت ار داری عزیزى تا ابد

226^b

1 دلی B: دل F // 2 پیشش: پیش BF // 3 کار او F: کاری و B // 4 پا و F: سر پا B // 5 با B: در F // 6 بدید F: ندید B // خود F: خود از B // 7 استعاره F: استعارت B // 8 یکی B: کسی F // 9 عاشقانش... شهریار F: ... تند خوی B: ... نگاری: نگار B // 10 شاه... خریف F: ... شاه B // 11 شاه... رسید F: ... چون تهی B // 12-15 درد یار B: ... کردید: کردند B // 16 خود F: ... چون F: ... چو B

آنکه عزّت یافت غم فرسوده نست
 کس نگرود جز بعزّت کام را ن
 کاتبی بی عزّتی نا واجب است
 عزّت مردان دانا واجب است 3

حکایت سنبل موی ختنی

ارغوانش رو و سنبل موی بود	در ختن يك شوخ سنبل موی بود
از مهبش بودی عطارد پر تسوی 6	بود خورشیدی عطارد پر تسوی
از خطایش تاخت بودی تاختن	لشکرش هر گه که کردی تاختن
خود زمه رویان کرا آن زهره بود	در طرب پیوسته همچون زهره بود
داشت عالی ترزگردون منظری 9	بود آن مه چهره گردون منظری
حسن او بر پست و بالا دست داشت	ساعدی در حسن بالا دست داشت
گرمینرا فروخته چون لاله روی	بود در صحرا بگشت آن لاله روی
غالبش چون مردم درویش حال 12	دید آنجا خسته ای درویش حال
گریه می کردی دما دم زاز زار	بود در ویشی بتن مهجور و زار
شعله خورشید هم می سوختش	آتش سوزان بهم می سوختش
گشت آن شمشاد سایه افکنش 15	گفت دل با او که سایه افکنش
چون بمغرب شد فرو یک نیم روز	بود درویش آنچنان يك نیم روز
سایه بانشر کرده همچون سرو قد	دید بر بالای سرکان سرو قد
چون برت نازک ندارد سیم بر 18	گفت با او کای نگار سیم بر
شد مرا زین مرهم از دل ریش کم	ساختی سوز من دل ریش کم

1 غم ۵ تا: هم // ۴ جا ۵ تا: - 2 // ۴ کس کام را ن ۵ تا: - 3 // ۴ کاتبی
 است ۴: - ۵ تا // 4 حکایت ختنی ۴: حکایت ۵ تا // 5 رو ۵ تا: روی
 6 // ۴ خورشیدی ۶ تا: خرسندی 7 // ۵ لشکرش هر گه که تا: لشکرش ۵: .
 لشکر حسنتش چو ۴ // 8 کرا آن ۶ تا: کران 11 // ۵ روی ۴: رای ۵ تا // 12 دید . . .
 حال ۵ تا: - ۴ // خسته ای تا: خسته و 13 // ۵ بود زار ۴: - ۵ تا // 14 سوزان
 ۵ تا: محنت 16 // ۴ فرو تا: فزون ۴: مرد 19 // ۵ ساختی کم ۵ تا: - ۴ .

ه ختن: شهری بود در ترکستان شرقی (ترکستان چین) و گاهی
 هم بتمام ترکستان چین اطلاق شده است.

- عزت می داشتی این را جزا
از دم او آن جوان ناگشت پیر
بد نه بیند هیچ عزت گوش دار 227^a
عزت از افلاک برتر داردت
کیست بی عزت بعالم هیچ کسی
هست با عزت زدولت بهره بر
کاتبی خوشردان بعزت خوی کرد
- حق تعالی بخشدت روز جزا
عالمی را در معانی گشت پیر
نیکت اردل خواست عزت گوشدار 3
ز آب بحر لطف برتر داردت
همچو بی عزت مبادا هیچ کسی
عزت ارداری زدولت بهره بر 6
خوش کسی کو بعزت خوی کرد

باب خامس در نکویی با همه

- جهد کن ای دل که باشی نیک مرد
همچو نیک آنکس که نیکو کار کرد
هر که ترک بد کند نیکو کند
نیکویی میکن به نیکان و بدان
هر که نیکی کرد از بد باز رست
گر بکار نیکوان شرکت بود
نیک مرد ار غالبست از نازلست
آنکه او گردید با بد پای بست
در مندی کش بدی پیدا شود
نیک شد با نیکوان خلوت نشین
ور مثل خواهی ازین شیرین سخن
- زانکه نبود در جهان جز نیک مرد
نام او را چرخ نیکو کار کرد
آری آری ترک بد نیکو کند
از بدی نبود بتر نیکو بدان
همچو گنجشکی که او از باز رست
چون بدانت در بدی شرکت بود
غالباً رحمت بفرقت نازلست
در بدیهاش آن بدی پای بست
آن بدی او را بیای و او شود
رغم بد با نیکوان خلوت نشین
آورم تا آیدت شیرین سخن 18

1 روز ۵ تا: روزی ۴ // 2 ناگشت تا: تاگشته ۴: چون نگشت ۵ // ۴ بحر لطف
۵ تا: لطف بحر ۴ // 6 بهره بر ۵ تا: بهره مند ۴ // 7 کاتبی خوی کرد ۴:
— ۵ تا // 8 باب خامس با همه ۵ تا: باب خامس در نیکویی کردن است ۴ //
9 زانکه ۵ تا: زانک ۴ // 10 چرخ ۵ تا: دهر ۴ // 12 از ۵ تا: وز ۴ // 13 او از ۵ تا:
از بد ۴ // 16 آنکه ۵ تا: آنک ۴ // در بدیهاش آن بدی ۴ تا: بدیها آن بدی
بر ۵ // 19 ازین شیرین سخن ۵ تا: روانی آورم ۴ // آورم . . . سخن ۵ تا: قصه
را در تن روانی آورم ۴ .

حکایت پیر فرخاری

- بود درویشی عزیزی خار بسر
می کشیدی روز و شب آن خوارخار
شهر پر خارکش فرخار بود
داشت در خار افکن صد افتخار
روز و شب چون اشتران خارکن
چرخ دل همچون گلش خون کرده بود
از درون گرم او هر دم بخار
روزی آن محنت زده بر خار پشت
دید شخصی غرق خون و بسته تن
سینه چاک و خشک لب را بسته دید
رفت و بند دشمنان زو برگرفت
بود آن بی آبرانان پاره ای
چونکه شد نان خورد گفت ای نابکار
نان چو خورد آن خام طبع تیره بخت
پیر را گفتا چه داری در میان
فکرتی باید که من هم زین رهم
دید سوراخی بدانجا رو نهاده
چون درون آمد دران سوراخ تنگ
زین قضا گفتار مرا بخشد قدر
- داشت همچون خار بن بر خار بر
بهر خارش بود دایم خار خار
جاه او با دولت فرخار بود
ز افتخارش بود دایم افت خار
چرخ گردان گفتی اورا خارکن
گویا آن خارکش خون کرده بود
سر زدی و در زدی آتش بخار
گشت صحرا داشت همچون خار پشت
چون سر بشکسته او را بسته تن
استخوانها ظاهرش چون بسته دید
وانگهش چون دوستان در برگرفت
پیش او بنهاد ازان نان پاره ای
پیر را کین جادگر نایی بکار
خواست تابیند چو اول تیره بخت
هر چه داری با من آور در میان
پیر گفتا نیست چیزی هم رهم
تا رهد از پنجه آن بد نهاد
دید رخت و زر نهاده تنگ تنگ
بس بود تا مردنم مال این قدر

227^b

- 1 حکایت پیر فرخاری F: حکایت ۵ تا // 2 خار ۵ تا: خوار F // 3 خار ۵ تا
: خوار // F بهر ۵ تا: مهر F // 4 شهر بود F تا: - // ۵ دولت تا: دولت و F .
6 داشت خار ۵ تا: - // F 7 همچون ۵ تا: همچو F // 9 گشت ۵ تا: گشت و ۵ //
10 دید بسته تن ۵ تا: - // F 11 سینه بسته دید F: - // ۱۲
و F تا: - // ۵ دشمنان ۵ تا: دشمنی F // 13 ازان ۵ تا: زان F // 14 چونکه . .
. . بکار F: - // ۱۵ نان تیره بخت ۵ تا: - // F 16 پیر را گفتا چه ۵ تا:
دیگر آن زرها که F // هر چه داری با من ۵ تا: با من بی سیم F // 17 فکرتی ۵ تا: فکر
تو // ۵ این مصراع در نسخه F مؤخر آمده است // 19 تنگ تنگ ۵ تا: یک بیک
F // 20 زین ۵ تا: این // ۵ بود F تا: - // ۵ .

۱ فرخار: نام شهری در ترکستان که بتخانهای آن معروف بوده .

- ساعتی بنشست لرزان بر پیش
دم بدم چون از میان بیرون شدی
دید ناگه بر برون در خون یکی
گفت ای بد کار حالت چیست گوی
گفت بد کردم من بی منگ و سنگ
این حکایت گفت زانکه پا بسزد
ماند با آن مفلس او باش گنج
آنکه نیکو کاشت شد نیکو درو
هیچ نیکی در زمانه بد نکرد
از بدی دوری ره نیکان بود
جز نکویانرا نباشد بر خوری

223^a

12 حکایت اسکندر ذوالقرنین

- شاه ذوالقرنین چون شد شه نشان
شهریاری داشت بر شاهان دهر
فکر سدّ خطّه در بند داشت
عاقبت آن خندق و دیوار بست
پیش شاه آمد یکی بی اختیار
گفت شاهها زین عمارت ساختن
زین اساسی کش بقا ده روزه نت
زوهی بردند امیر و شه نشان
بود شهر آن شه و شاه آن دهر
خاطر خود بهر آن در بند داشت
کانچنان کم او فتد دیوار بست
بر کشید آهی ز دل بی اختیار
بایدت زین به عمارت ساختن
باز کش دامن که این ده روزه نیست

1 ساعتی بر پیش ۵: ۴ // لیک نامد ۵: ۴: زانکه ناید ۵ // 2 چون
۵: ۴ // از میان ۴: ۴: از درون ۴: ۵ // 3 دید . . . خون یکی ۵: ۴: دید
کورا پا شکسته در برون ۴ // ۴ // از . . . خون یکی ۴: ۴: از دو پای خود تنش بر
خون یکی ۵: ۴: مانده مسکین پا شکسته در برون ۴ // ۴ // ای ۵: ۴: گای ۴ // ۴: کت . . .
گوی ۵: ۴: کز بدی افتاده چون خاک ۴ // ۵ // منگ و ۴: ۴: ننک ۵: ۴: بیهوش و ۴ // 6 این
حکایت . . . بزد ۵: ۴: این حکایت کرد و بجان شد تنش پا و میچید و بیجان شد تنش ۴ //
7 بد ۵: ۴: او ۴ // 9 بد جز بد ۴: ۴: جز بد ۴: ۵: بد نیکو ۵ // 10 آنکه ۵: ۴: آنک ۴ //
12 حکایت . . . ذوالقرنین ۴: ۴: حکایت ۵ // 13 امیر ۵: ۴: امیر ۴ // 14 شهر آن شه ۵: ۴:
دهر آن شاه ۴ // 15 سدّ ۴: ۴: شه در ۵ // 18 شاهها ۵: ۴: شاهی ۴ // 19 دامن که این
ده ۴: ۴: زین کش بقا ده ۵ .

- کی شود معمور این دیرین سرای
چون نه بیند بد بعالم خیرکوش
هر بدی کو عاقبت آمد بخیر
کاتبی جز بد نگرود سر نگون
- یک عمارت کن در اینها بر سرای
تا نه بینی بد بعالم خیر کوش
همچو نیکش عاقبت آمد بخیر
نیک اگر باشی نه بینی سر نگون

حکایت نامدار داشتی

- نامداری بود از شاهان دشت
گردون خانه بودی و شکار
نیکویی طومار بازوبند داشت
بر طریق نیکوان ره رفته بود
جست هفت اقلیم از هفت آسمان
از نجوی هر چه جست آن کام کار
نیکویی کردن نکو سر رشته ایست
هر چه بینی نیک بین و نیک دان
جاده نیکو نیست و ربی جاده ای
در ره نیکی روای دل راست پای
کاتبی آنکس که کارش نیک بود
- گشت کردی دایما در کوه و دشت
در نکو کردن نبودی دل شکار
زوبدی بر دست و بازوبند داشت
کرد ظلم از خانه دل رفته بود
دادش از بس خیر مه هفت آسمان
دید نیکوگشته بی نا کام کار
از بدی بگسل که بی سر رشته ایست
تا شوی هم نیک بین هم نیک دان
نیستت قسمت اگر بی جاده ای
تا بری بی را بمقصد راست پای
هر کجا رو کرد کارش نیک بود

223°

حکایت دل دار حبشی

- مال داری بود در شهر حبش
کاروانرا صد رو پیش آهنگ بود
- صرف راه حق نمی شد یک حبش
در رهش از جمله پیش آهنگ بود

1 دیرین ۴: ویران ۵ // دیرینها ۵: وزینها ۴ // 2 خیر کوش ۵: خیر کش ۴: چیز کس ۴ // بعالم ۵: تو هم ۴ // خیر کوش ۵: در خیر کش ۴ // 5 حکایت... داشتی ۴: حکایت ۵ // 7 گر... دل شکار ۴: — ۵ // 8 زونا: وز ۴ // 10 اقلیم ۴: — ۵ // دادش... آسمان ۵: داشتش تسلیم بر هفت آسمان ۴ // 11 از نیکویی... کار ۴: — ۵ // 13 بین ۵: دان ۴ // 14 نیستت قسمت ۵: نیست قیمت ۴ // 15 روای ۵: نه ۴ // بی ۵: ره ۴ // 17 حکایت... حبشی ۴: حکایت ۵.

<p>آن هم بفروخت آخر زر خرید
 خاک بروی نی گهر از کان شرع
 3 کثرنگشتی آخرش جز سیم گرد
 گرچه نیگو نیست با زر دوستی
 لیک بود او را دل از بهر زر آب
 5 خیر کم کردی کنون در دوزخی
 کثر بلطف خود حق آرزیده جرم
 تا کدام آب ازین گل شسته دست
 9 رحمت حق را چسان قایل شدی
 خود نخوردم آب و دادم برگشت
 شسته شد جرم بدان یک شربت آب
 12 رغم بد در نیک مردی پای دار
 وز بدیها جهان جاروب و بس
 جمله را گر خیرخواهی خوشترست
 15 تا توانی از بدی جان باز دار</p> | <p>بود بسیارش غلام و زر خرید
 خواستی ویرانی ارکان شرع
 در سفر پیوسته گردی سیم گرد
 با همه دشمن شد از زر دوستی
 عاقبت رفت از جهان رخ چون زر آب
 خلق میگفتی و را کای دوزخی
 دید در خوابش یک آرزیده جرم
 گفت گوی ای از غم گل شسته دست
 گفت تو برگرف خود قایل شدی
 گفت دیدم تشنه ای بر لب گداز
 خورد آب آن تشنه همچون شربت آب
 نیک مردان راست دولت پای دار
 نیکویی کن بهر خود جاروب و بس
 کاتبی چون خیرخواهی خوشترست
 باز حق جان آمد و تو باز دار</p> |
|---|---|

حکایت پیر طواف طایفی

<p>گرد طایف داشتی دایم طواف
 23 می مستانندی پیر مفلح زر بسود
 سودا زان سودا اش جز سودا نبود</p> | <p>بود در طایف یکی پیر طواف
 22 روز و شب از منعمان زر بسود
 گرچه او را جز غم سودا نبود</p> |
|---|--|

1 و 4 :- 2 // 5 خواستی کان شرع 4 :- 4 // 5 با همه
 دوستی 4 :- 5 // 5 زر 5 // 5 در 4 // 5 فکر 7 // 4 آرزیده 5 // 5 آرزنده
 4 // 8 گفت دست 5 // 4 :- 4 // تا 5 // 9 گفت شدی 4 :-
 - 10 // 5 و 4 // 5 :- 11 // 5 آب آن 5 // 4 آب 4 // 5 آن لب 12 // 5 مردان 4 // 5 :-
 مردان را 13 // 5 :- 13 // 5 واو آخر 4 // 5 :- 16 // 5 حکایت . . . طایفی 4 :- حکایت
 5 // 5

<p>شب حضور و روز بازاری نداشت
جز نیکو کردن نبودش هیچ کار
طوف را چون مردم طایف برون 3
فکر قرع و باران سر بار داشت
گفت با کین چه نالست ای حزین
پای او رفته بسوراخی فرو 6
در حقن نیکی کن او را دستگیر
رفت و پایش بر گشاد آخر ز بند
پیرا هم یافت شمع غم گداز 9
و ندران کنج نهران گنجی نهران
تازه بیرون آمد تراز خشک سال
ای که نیکان را بود فیروز بخت 12
خانه نیکی ز بد سازی بهست
آخرش تیغ بدی سر باز زد
رونکو باشویی بد خواه نیک 15
نیکویی را از همه در پیش بین</p> | <p>در طوافی روز بازاری نداشت
لیک بر رخم بدانش هیچ کار
رفت روزی ناگه از طایف بسرون
همچو اهل طوف بر سر بار داشت
نالای آمد بگوش او حزین
دید یک بیچاره را از خود فرو
گفت کین مسکین ندارد دستگیر
بهر او آمد بدر دش بند بند
چون روان گشت آن جوان غم گداز
دید آن سوراخ را گنجی نهران
گشت باران یافتش در خشک سال
نیک فرمود ست آن فیروز بخت
از بدی چون خانه پردازی بهست
هر که او از نیکویی سر باز زد
چون نه بیند هیچ جا بد خواه نیک
کاتبی نیکست کار پیش بیست</p> |
|---|---|

باب سادس در گذشتن از بدی

<p>نیک اندیش ار بد اندیشی بدست 18
نیکوی گر خواهی از بد دور باش
نیک نتوان گفتن از بد دست برد</p> | <p>ای دل مسکین بد اندیشی بدست
نیکوی جز بد ندارد دور باش
هر که با نیکان نماید دست برد</p> |
|---|--|

1 طوافی: نآ: طواف // 2 بدانش: ف: بدان // 3 جز نیکو کردن: ف: غیر
نیکویی: نآ // 4 ناگه: نآ: تا که // 5 خود: ف: او // 6 بیچاره: نآ: بیچاره // 7
کین: نآ: کای // 8 چون: . . . غم گداز: نآ: — // 9 و ندران: ف: دید
آن: نآ // 10 گنجی: نآ: گنج // 11 ای که: نآ: اینک // 12 بهست: نآ: به است // 13
خانه نیکی: . . . بهست: ف: از بدی چون خانه پردازی بهست // 14 روی: نآ: روی
روی: ف // 15 دلی: نآ: دل // 16 باب: . . . بدی: نآ: باب سادس در بدی ناکردن
است: ف // 17 از: نآ: از // 18 گر: نآ: ار // 19 هر که: . . . دست برد: ف: — // 20

	بد نهادان از بدی دارند دست	بد نهادان از بدی دارند دست
	ورنه نیکت را شود بد روی پوش	نیک کن پیوسته و ز بد روی پوش ^{229b}
3	گر نماند به بود از بد نژاد	نیک از نیکست و بد از بد نژاد
	تا رسد نیکی ترا ارشش جهت	دور میدار از بدی هر شش جهت
	تا ز نیکی بایدت دل روشن آ	در طریق نیکوان دل روشن آ
6	نیک با داد در جهان و بد مباد	هیچ نیکی را بعالم بد مباد
	صد نظیر آرد نظیر آور روان	ور همی گویی نظیر آور روان

حکایت شاه شاپور

9	خسروی بر خطه شاپور داشت	بود سلطانی لقب شاپور داشت
	داشت گویا ریخته از روی تن	بود روز رزم چون صد روی تن
	وز عمل با علم در عالم علم	شهریاری بو باطل و علم
12	زانکه او را بال با پرکنده بود	لیک باز عدل او پرکنده بود
	بلها بگشاده و پرواز داشت	مرغ ظلمش هر طرف پرواز داشت
	کمترین از مؤمن دیرین نبود	گرچه آن شه مؤمن دیرینه بود
15	چون فزون شد سال او از ده چهار	داشت فرزندی چوماه ده چهار
	کم بود خوب آنچنان از صد یکی	حسن یوسف بود از آن مه صد یکی
	چون تویی در مملکت شاپور شاه	با پدر میگفت کای شاپور شاه
18	عدل را با خسروی در کار دان	ظلم نکند آنکه باشد کار دان
	تا شود قوت تو آن یا قوت خلق	چند میگیری زو یا قوت خلق

1 بد نهادان تا: نهادان در: نهادن // 2 نیک . . . پوش تا: - // 3 نماند تا: نماند // 4 بدی تا: بدی ای // 5 نیکی ترا تا: از نیکیت هر // 6 در . . . آ: - تا: آور تا: او // 7 حکایت // 8 حکایت // 9 شاه پور: حکایت تا: 11 وز عمل با علم در تا: گشت نامش در همه // 12 کمترین از تا: کمتر از تا: 15 چهار تا: جهان // 16 در مملکت تا: در مملکت تا: 17 در مملکت تا: بر مملکت // 18 زو و تا: زو // 19 شود: شوت تا: توم: وی تا: تا: .

۸ شاه شاپور: نام سه تن از پادشاهان ساسانی . رك . به کیا ، ص . ۲۸۹ . و معین ، ماده شاه شاپور .

- هر گز و کردی سؤالی در جواب
تا که آمد بر سرش شاه خطا
شهر هشت و رفت تا ملك يمن
شد سوی شهر يمن آن یمّ يمن
گفت خیلی ده يمن ای کان یسار
تا روم و اقلیم خویش آرم بچنگ
لشکری دادش فزون از صد هزار
چون سپه را برد و ملك آمد بدست
شد سوی شهر يمن آن هرزه فکر
گفت کای اهل يمن با جم دهید
خلق گفتند ش که ای مقبول قول 230
ما نکو کردیم و تو بد میکنسی
ناگه ابری شد عیان یکپاره سنگ
ابر چونگز سنگ باران گشته بود
سربسر کردند از عالم کنسار
نیک را رسم بداند و زی بد است
بس که او در سلطنت محروم شد
از ره و رسم بدی دل پاک باش
بد جو گوید کز فلک نیکم رسد
بد همیشه بد بدید از آورد
- 3 بر جگر هیچش نهشتی يك جواب
بی صوابی دید کار خود خطا
گفت با آن شه که لشکر ده يمن
خورده بود از حب يمن او یمین
کان بگیرد هم یمین و هم یسار
زانکه خم شد قد ازین بارم چو چنگ
می شکستی آن سپه هر صد هزار
گفت در اینجا بسر بردن بدست
کنسراسر هیچ بود و هرزه فکر
جم منم اقلیم را با جم میدهد
بیوفایی نیستت مقبول قول
پیشت آید آنچه تو بد میکنسی
ریخت بروی با سپه یکپاره سنگ
گویی او را سنگ باران گشته بود
15 خاک يك يك را گرفت اندر کنسار
گر همه نیک از بد اندوزی بد است
با سپاه از سلطنت محروم شد
18 نیک جانی خود ز بد دل پاک باش
آریش میگوولی نی کم رسد
کاتبی آخر بدی دار آورد

1 نهشتی و آن: نماند // F يك ف: جز B // 2 خطا و آن: خطای // F
3 شهر... يمن F: - و آن // 4 شد... يمن و آن: - // F يمن او و آن
يم B // 5 گفت... یسار و آن: - // F 6 خویش و آن: خود B // زانکه و آن: زانک
F // ازین و آن: این F // 7 هر F: را و آن // 8 برد و آن: میبرد B // اینجا
و آن: بلخم F // 9 شد... فکر و آن: - // F 10 گفت کای و آن: رفت و گفت // F
12 کردیم و آن: کردی و آن // آنچه و آن: هرچه F // 13 بروی و آن: با وی B // 14 چون
F: چونگز B: چونک و آن // 17 بر... شد... و آن: - // B از ره... با و آن: و آن:
- // F ز بد دل و آن: ز بد دل و آن // 19 بد جو... رسد... و آن: - // B.

حکایت افتادهٔ مغربی

	بود در مغرب زمین افتاده ای	خاکساری در زمین افتاده ای
3	بالش او سنگ و بستر خاک بود	هم خویش هم خاک پستر خاک بود
	غیر سنگی زیر سر بالش نداشت	صدگذارش بودش و بالش نداشت
	دل نمی انداخت هیچ آن پر جگر	گرچه از خون بود او را پر جگر
6	گاه کردی ناله زار از جگر	گه نهان میداشت آزار جگر
	تیر آهش بود چون مه چرخ سیر	می ستد آهش ز ماه و چرخ سیر
	ناله کردی جسم لرزان چون نفیر	از ففانش خلق را بودی نفیر
9	گفت شخصیش از عزیزان جهان	چیست پیشت عزیز آن جهان
	گفت من بودم یکی پر نعمتی	داشتم چون منعمان پر نعمتی
	با تنعم در سنین و شهرها	گشت میگردم بعالم شهرها
12	روزی اینجا در گذر بودم سوار	دست بختم داشت بر دولت سوار
	بود اینجا نا توانی دست تنگ	پایه فقرش وسیع و دست تنگ
	گفت با من کای مه ناهید عیش	بادت افزون از مه و ناهید عیش
15	نا گهان ناظر بدین داعی شدا و	داعی بیچاره را داعی شدا و
	هست دست رشک مهر زر فشان	مفلسم از مهر بر من زر فشان
	بود چیزی زان دعا در خواستش	بند بد گفتم بسی در خواستش
18	گفتم ای بی حاصل طامع هنر	طامعی داری تو چون طامع هنر
	چون میان خلق آن در سر زدم	چند چوبی محکمش بر سر زدم

231^a

1 حکایت... مغربی F: حکایت 5 // 2 در نا: بر 8 // 3 بالش...
 بود F: - 4 // 4 بودش 5 نا: بود F // و 5 نا: يك F // 5 دل... جگر
 نا: - 6 // 6 گاه... جگر F: - 7 // 7 تیر آهش... سیر 8 نا: - F //
 می ستد آهش ز ماه نا: می شد از آهش ز ماه 8 // 8 چون 9 نا: و 5 // از 9 نا: وز F
 9 // 9 پیشت 5 F: پیشای نا 12 // بر F: از 13 // نا توانی دست تنگ پایه
 فقرش وسیع و دست تنگ 8 نا: خسته بی پا و دست نی سری پیدا و رانی پا و
 دست 14 // 14 گفت... عیش 5 نا: - 15 // 15 نا گهان... او F: - 16 // 16
 هست... فشان 5 نا: - 17 // 17 بود... خواستش F: - 18 // 18 گفتم
 ... هنر 5 نا: - 19 // 19 چون... زدم F: - 5 نا.

<p>از خلیق چند سیم و زربری من دعا گفتم چه بد گفتم بگوی 3 گر نکویان نیست این گفتار گفت وانگه آن درویش را بر سر زدم مانده در سرگشتگی حیران دلم 6 او نماند و من چنین افتاده ام این همه بار بدی را چون بستم این چنین بد کرده با خود کرده ام 9 کم شود بر روی نیکان در فراز</p>	<p>چون نه نیکست از خلیق زربری گفت بد میگوی ای مرد نکوی چون شنید از بنده این گفتار گفت رفتم و شاه غضب را سر زدم زان زمان سرگشته و حیران دلم زان زمان پرچین برچین افتاده ام یک بدی کردم هزار آمد بستم این زمان می نالم از خود کرده ام کاتبی گرد در نشیب ار در فراز</p>
---	--

حکایت نو خاسته زابلی

<p>فتنه ای بود از قضا نو خاسته 12 غرق خون گشتی گلستان فروز خواستند شر از دروازه بام داد کاکلتر گفتمی مرا هندوستان 15 فتنه و آشوب هندو ترک بود غمزه اش گفتمی هست این خون بها بس بود بی دل زجان از دلبری 18 بود بس شیخی بزرگ آن عاشقش داشت نیکو صحبتی خلوت بدو</p>	<p>بود در زابل یکی نو خاسته چون گل رویش شدی بستان فروز از سحر تا شب تا بامداد خوش بود طاوس در هندوستان هر دو چشم هندوی او ترک بود گر قتیل او بجستی خون بها تا برآمد نام او در دلبری گشت شیخی از بزرگان عاشقش بود روزی شیخ در خلوت بدو</p>
--	---

1 چون بری ۵: - // F 2 گفت بگوی F: - // ۵ 3 چون
 گفت ۵: - // F 4 رفتم زدم ۵: - // F 5 زان زمان دلم
 ۵: - // F 6 زان زمان افتاده ام F: - // ۵ 10 حکایت زابلی F:
 حکایت ۵: - // ۱۱ زابل F: ۵: آبل ۵ // خاسته ۵: - // خواسته ۵: - // فتنه ای ۵: - // قبله ۵: - //
 12 گل ۵: - // رخ ۴ // 16 گر F: از ۵ // غمزه اش گفتمی F: ۵: غمزه گفتش ۵ // هست این
 F: بودش ۵: - // 17 بس بود F: بود بس ۵: - // بی دل F: بی جان ۵: - // 18
 گشت ۵: - // گفت F: بس شیخی ۵: - // بس شیخی ۵: - // آن ۵: - // و F .

- گفت با شیخ آن نگارمه فسروغ
 هست پندت شوق بخش و زوق پاش
 هست مطلوبم ز تو پندی نیکو
 گفت ای نسرين برنگشاده رخ
 نیکویی در آخرت نیکو بود
 نقر باید باخت چرخ مهره باز
 کاتبی هرگز مبین روی بستان
 کاتبی تا با نكویی بد ممکن

231^b

9 حکایت

- نیک کن با نیک و روی بد مبین
 ای دل مسکین شنو پند مبین
 دان همه غم کامدش با بارها
 قصه یوسف شنیدی بارها
 گشت آخر نیک و بد خواهان او
 گرچه بد بودند بد خواهان او
 زین طریق پر بدی نیکان رهند
 در ره محنت بدان خاک رهند
 آنکه بد بینی روانی بد شمار
 نیک مرد او را بد و بد خو گرفت
 نیک مردان را چو باشد سر شمار
 کاتبی هر کمر که با بد خو گرفت

باب سابع در قناعت و دوستی

- ای دل مسکین قناعت پیشه کن
 خدمت مرد قناعت پیشه کن
 مرد قانع نیست الا سیر چشم
 کم قناعت را نباشد سیر چشم

2 هست پاتر ۵: - 3 // F هست نکو ۴: - ۵ // 4 گفت .
 . . . رخ ۵: - ۶ // F برو ۷: 7 // B کاتبی بدان ۵: - ۸ // F کاتبی .
 . . . بد مکن ۴: - ۹ // ۵ حکایت ۵: تمثیل ۱۰ // ۴ پند ۴: پند بد ۵ // و
 ۱۱ // ۵ دان ۵: این ۱۲ // ۴ - 14 گرچه بد شمار ۵: - ۱۱ // F
 15 کاتبی گرفت ۵: - ۱۱ // F بد و بد گفت ۵: بد خو گرفت ۱۶ // ۱۶ باب .
 . . . دوستی ۵: - ۱۷ // F ای دل مسکین پیشه کن ۵: - ۱۶ .

باش قانع کت بود چون گل شگفت	آنکه قانع گشت همچون گل شگفت
آه از عمری که شد صرفت درآز	بهر آزت صرف شد عمر دراز
3 راه بیشست از بی ره توشه ساز	از قناعت خویش را ره توشه ساز
از قناعت جو بی این راه زاد	چون ترا مادر پی این راه زاد
استخوانش در بزرگی خرد شد	کم قناعت گر بزرگ ار خورد شد
6 گوش کن وز من نظیر خوتر شنو	گر همی خواهی نظیری خورشنو

حکایت عمان کف عدنی

داشت گوهر پاش چون عمان کفی	بود در ملک عدن عمان کفی	
9 هر که بودی در گهر پاش آمدی	کف چو در بزم گهر پاش آمدی	232 ^a
در زر افشانیش چون کان دست بود	پاک جوهر خسروی کان دست بود	
هیچ از سهمش نخوردی یک شمشه آب	روح داری بود مانند شهاب	
12 رستم از حیرت بهم داستان زدی	پنجه گر با رستم داستان زدی	
وصف تیری گر کنم هم تیر او	کس نبودی در جهان هم تیر او	
زر ستانیدی و کردی باز صرف	نه بخویشش بود پروانه صرف	
15 کردی آنرا خرج خین و تخت و تاج	هر زری کز خلق بستاندی بتاج	
لیک بود او گرگشان روز و شبان	چون رمه باشد رعیت شه شبان	
ملک را دایم یو او پهل آه داشت	خلق را دایم یو او پوزه داشت	
18 نور پاشانش چو ماه و مهر چهر	دید شه روزی گدایی مهر چهر	

2 بهر آزت دراز ۵: ۴ // دراز ۵: در آز ۳ // ره ۴: رو ۳ // 5
 کم قناعت شد ۴: -- ۵ // 6 گر ۵: ور ۴ // نظیری ۴: نظیر این ۵ //
 وز ۵: از ۴ // من ۵: ما ۴ // نظیر ۵: نظیری ۴ // حکایت . . . عدنی ۴: حکایت
 ۵ // 10 جوهر خسروی ۵: گوهر خسرو ۴ // 11 روح آب ۴: -- ۵ // 13
 جهان ۵: کمان ۴ // 14 نه بخویشش ۵: نه بخویشش ۵: نی بخویشش ۴ // 15 هر زری
 تاج ۴: -- ۵ // 16 گرگشان ۴: گرگ ۵ // 17 ملک را دایم ۴: مملکت را هم ۵ //
 18 شه روزی ۴: روزی شه ۵ // مهر چهر ۵: پیش تخت ۴ // نور . . . چهر ۵: فارغ
 از شاه و وزیر و تخت و بخت ۴.

۸ عدن: ناحیه ایست در جنوب شرقی عربستان .
 ۱۲ رستم: ر.ک. به صفحه ۴ .

- از توجه تازه بودی وجه ا و
 تیرغم را سینه گردانده محسن
 راه دایم عشق و عقل آزاد داشت
 بر سپاه درد و محنت تن زده
 آمد و بنشست تا شیلان کشان
 شاه را گشت چون خادم سفرهکش
 سفره بردند سولی چیزی نخورد
 شاه گفتش گای سکندر آینه
 سوی راحت نیستی راغب درون
 گفت شاهها تا کی این گفت و مگوی
 چند حرصت کین بگیر و ان بکش
 چون نداری بهره زین شیلان پزی
 چون نزاهم نیعت عیش از لذت و خلق
 با قناعت روز و شب باشد بعید
 پر بود بر سفره ما نیم نان
 چون حریص نیست از صاحب دلی
 غم حریصی آمدنست و دای ما
 کاتبی از حرص دایم می رسد
- این کهن سودا رساندی وجه او
 چون کمانش گشته قامت از محن
 چون دل عاشق ز عقل آزاد داشت
 با وجود آن ستمها تن زده
 پیش شه رفتند و شد شیلان کشان
 گفت کان درویش را هم سفره کش
 زانکه نی خوایش همی بود و نخورد
 هست صافت چون سکندر آینه
 جز بزحمت نیستت راغب درون
 گر شهی اینست زین همیچم مگوی
 کار ناید این بگیر و آن بکش
 چند بهر دیگران شیلان پزی
 چند ریزی خون خلق از بهر خلق
 بی قناعت زین طرب باشد بعید
 جان اگر جویم هم نیم نان
 در قناعت کوش اگر صاحب دلی
 و نه شادانست قانع دایما
 زانکه چشم دید از و بیند رمد

1 از توجه . . . وجه او: تا: - 2 // ف تیرغم . . . محن: ف - 3 // 5
 راه . . . داشت: تا: - 4 // ف بر سپاه . . . زده: ف - 5 // 5 آمد و بنشست
 5: تا: آنچه ان می بود: ف // 6 شاه . . . سفره کش: ف - 7 // 5 زانکه: تا: زانکه: 5
 // نی: تا: نه: 8 // ف - 9 شاه . . . درون: تا: - 10 // ف تا کی این گفت
 و مگوی: تا: یکی گفتگوی: 11 // 5 کین: تا: این: 12 // ف نداری
 ف: نه: آری: 13 // 5 چون . . . بهر خلق: ف - 14 // 5 با: تا: نا: 15 // ف زین طرب
 5: تا: روز و شب: 16 // ف پر بود . . . نیم نان: ف - 17 // 5 چون: . . . دلی
 5: تا: - 18 // ف کوش اگر: تا: گوی: 19 // 5 غم حریص . . . دایما: ف - 20 // 5 از
 ف: تا: را: 21 // 5 دید از: تا: و دیده: 22 // 5

حکایت چابک سوار عربی

232^b

بود امیری در عرب چابک سوار	کم بود مانند آن چابک سوار
داشت با اهل تظلم اعتدال	بود ازو دایم زمان با اعتدال 3
گر بفرودین وگر خورداد بود	عدل او را رای در خورداد بود
ظلم ازو آواره صد پاره بسود	عدل او اقلیم را صد پاره بسود
آن شهنشہ تا باخر از نخست	در زمان خود خراج از کمر نخست 6
لیک هرگز همچو صاحب التماس	زرنمی کردی ز صاحب التماس
بود سلطان را وزیر نا سپاس	گفت با ظلم تو دارد نا سپاس
بایدت رسم سیاست بر همه	تا شود واجب سیاست بر همه 9
از رعیت چون شہان زرستان	بهر خرج خویش سیم و زرستان
از محیل آموز مردم ساختن	تا یکی خواهی مردم ساختن
عدل را حدیست از حد می بری	خویشتن را سرخی از حد می بری 12
گفت چون این خسروی دارد فنا	در جهان درویش باش و پرفتن آ
چون ستاندن را بود باز ایستان	خرم آنکر کوازین باز ایستان
بنده سلطانی قناعت دوستم	نیست چیزی جز قناعت دوستم 15
از قناعت به مدان سرمایه ای	زین نیاید خویشتر سرمایه ای
کاتبی گر قناعت ره بسوری	ختم گردد بر تورسم رهبری

حکایت خواجه سرخاب

18

خواجه بود و لقب سرخاب داشت خاطر او میل با سرخ آب داشت

2 بود BF: بودی ت // بود F: بدی B // مانند آن BF: مانند او ت // 3 داشت اعتدال B: - 4 // 4 گر بود F: - 5 // 5 ظلم . . . بود B: - 6 // 6 آن نخست F: - 7 // 7 لیک التماس B: - 8 // 8 با ظلم B: نا حکم F // نا سپاس B: پاس پاس F // 9 بایدت بر همه F: - 11 // 11 از محیل ساختن B: - 12 // 12 عدل را می بری F: - 14 // 14 ستاندن F: ستاندن B // 15 جز F: - 16 // 16 نیاید B: نیاید F // 18 حکایت . . . سرخاب F: حکایت B // 19 // 19 لقب B: لغت ت.

<p>۳ مال خود را در می و شاهد بباخت
خانه کرد او بر سر می چون جناب
برکف او چرخ یک تا نان نماند
هر که قانع گشت از دلدور نیست
بهر قتل او نگشتی مال دار
ور سیک گردد شود از سرگران
گر قناعت نیستت آدم کیسی
بی قناعت کی شوی آدم شمار
بی قناعت کمتر ست از ناسپاس</p> | <p>لا ابالی خواجه می خوار بود
دایما بودی شراب و شاهد ش
بر که نوشید او می و شاهد بباخت
گرچه بود اول بسی عالی جناب
آخر از قهر یک تا نان نماند
جز تلف کاری ره دلدور نیست
گر قناعت داشتی آن مال دار
بی قناعت هست دایم سرگران
گرتو درویش جهانی ور کیسی
چون قناعت داشتت آدم شمار
کاتبی هست از قناعت با سپاس</p> |
|--|---|

233³

حکایت گلپهار

<p>۱۲ داشتی رخسار او را گلپهار
گویی از گلهای خندان روی داشت
۱۵ داشت در خوبی بسی نازک غلام
عالمی خاطر پریشان داشتی
مهر ور زانرا جز او در خور نبود
۱۸ لیک کس بر ساعدش دستی نداشت
گوییا او بود از خوبان غرض
خورج آن مهر مه سیمانش بود
۲۱ لاله را چون اونه بونی رنگ بود</p> | <p>سرو قدی بود نامر گلپهار
چون گل آن مه حسن خندان روی داشت
بر که شیرین بود آن نازک غلام
عالمی خاطر پریشان داشتی
نور رویش در مه و در خور نبود
ساعدش در دلبری دستینه داشت
بود او جوهر دگر خوبان غرض
خور نه چون رخسار مه سیمانش بود
گلرخی با شیوه و نیز تنگ بود</p> |
|---|--|

۱ می دوم BF: - 3 // 3 نوشید: 4 // 4 نوشیدی BF: جناب F
: - 6 // 6 جز تلف کاری نیست F: - 8 // 8 گردد: 9 // 9 شود: 10-9
: 10-9 گرتو شمار BF: - 11 // 11 شوی تا: شود 11 // 11 با سپاس: 12
: 12 ناس ناس 12 // 12 حکایت گلپهار F: حکایت BF: 14 // 14 چون داشت BF:
- 15 // 15 شیرین F: نازک BF: 16 // 16 زیبا تا: 16 // 16 ایشان BF: پریشان تا
// 18-19 ساعدش غرض F: - 20 // 20 خور نه بود BF: - 21 // 21
بونی تا: بوی و BF: 0

- گرچه از عشاؤ بیزارى نداشت
داشت حسن اما نبودش مال هیچ
داشت حسن و مال خندانی نداشت
بود اورا محدمى کوتاه فکر
گفت روزى گای لطیف خوب روی
چند جور و غم زد رویشی کشی
پیش شاهی روکه گردی زود میر
گفت خود را بنده با حق داده ام
جز قنیعانا نباشد غالبی
جز قناعت سرسر در دست و پس
غیر قانع را مدان آزاده مرد
هر که قانع نیست کافر نعمتست
کاتبی باشد حریمی مشرکی
- یک نفسشان نیز بی زاری نداشت
با وجود حسن نبود مال هیچ
همچو گل جز روی خندانی نداشت 3
همتر چون مردم کوتاه فکر
کم بود چوروی خویت خوب روی
دل نشد سیرت ز درویشی کشی 6
گر نخواهی شاه ز محنت زود میر
دل چو جان راضیست با حق داده ام
گر قنیعی رغم نازل غالبی 9
هم قناعت آورم در دست و پس
بی قناعت کی بود آزاده مرد
کی کجا لایق بکافر نعمتست 12
حرص اگر همراه داری مشرکی

حکایت شیخ صفاهانی

- بود شیخی در سپاهان توبه کار 233^b
بوی او هر جا شدی چون بو تراب
سالکی دیرین بی گم کرده بود
چون مباحی از مناجاتش نبود
همچو دریا سینه ای در شور داشت
- صبح و شام بود دایم توبه کار 15
زنده گشتی در زمان زان بو تراب
سالک و ملک را چو بی گم کرده بود
بر زبان غیر از مناجاتش نبود 18
در سرشک خود جهان پر شور داشت

1 گرچه . . . نداشت ۵۵: ۲ // ۴ داشت . . . هیچ ۵۵: نداشت حسن
و مال خندانی نداشت همچو گل جز روی خندانی نداشت ۴ // ۴ بود . . .
فکر ۵۵: ۴ // ۵ روزی ۵۵: یاری ۴ // کم بود چوروی خویت ۵۵: کم بود چون روی
خویش ۵: همچو روی تو نباشد ۴ // ۹ جز . . . غالبی ۵۵: ۴ // نازل ۵۵: نازک ۵
۴ // ۱۱ غیر قانع . . . مرد ۵۵: ۴ // ۱۳ داری ۴: آری ۵۵ // ۱۴ حکایت . . .
صفاهانی ۴: حکایت ۵۵ // ۱۵ سپاهان ۵۵: صفاهان ۵۵ // دایم ۵۵: دادن ۴ // ۱۷
سالکی . . . گم کرده بود ۵۵: ۴ // و ۵۵: ۱۸ // چون . . . نبود ۴: ۵۵ //
19 در ۵۵: وز ۴ .

۱۶ بو تراب: کنیت حضرت علی کرم الله وجهه است. ر. ر. به آنندراج

- بود از نسل شهان اصل پاک
 گرچه درویشتر از حد بیشتر بود
 گرچه آنکر صاحب ابدال بود
 روزی آن خلوت نشین در چله بود
 در دم تسبیح و وقت گفت و گوی
 تا ترا مقصود ازین تسبیح چیست
 کام تو گر هست دین داری مثال
 و بر بود مقصود ازین دینی ترا
 شیخ بگشاد از دهان قفل لسان
 هر چه بود آن من و خویش و تبار
 بی زری نه جور باشد ستم
 حرص کرده زرد رو همچون بهم
 با قناعت هر که باشد سینه صاف
 در قناعت هر که زویی برده است
 سرور آمد حرص در پای او فکن
 حرص را مگذار در سرحد دل
 نیست حاجت گشتن کوه و کمر
 کاتبی چون حرص گردد پنجه تاب
- نخل فرعش بود همچون اصل پاک
 لیک از نسل شهان پیتز بود
 همشتر یو دولت آب دال بود 3
 چله بهر آن کمان قد چله بود
 آمد آوازی شیخ و گفت گوی
 یا غرضین خرقه و تسبیح چیست 6
 به ز دین داران چو دین داری مثال
 ده دهم پر زرا زین دینی ترا
 گفت کای روزی ده روزی رسان 9
 سر بسر در راه تو کردم نثار
 جز قناعت از تو کامی نیستم
 جز قناعت زین نگرداند بهم 12
 باشد از زنگ محنت سینه صاف
 عیش و شادی زو پیاپی برداست
 سروری جو حرص در پای او فکن 15
 به که پایی پای تا سرحد دل
 در قناعت بند چون مردان کمر
 از قناعت در زمانتر پنجه تاب 18

باب ثامن هست در صور معاش

ای دل احوال جهان بشنوز من نیست حاصل ز دنیا و ز من

- 1 بود . . . پاک: 2 // 4 گرچه . . . بود: 4 — 3 // 5 گرچه آنکر: 3
 ورچه آن: 4 // نظر: 4 — آب: 4 // او: 4 // روزی: 5 // روز: 4 // قد: 5 // در: 4
 5 // گفت و گوی: 5 // گفت و گو: 4 // آمد . . . گفت گوی: 5 // آمد آوازی
 این به شیخ و گفتگوی: 5 // آمد هر گوشه آواز بیگونی: 6 // تا ترا: 5 // کای
 حزین: 4 // 8 // دینی: 4 // دین: 9 // دهان: 5 // زبان: 4 // لسان: 5 // دهان: 4 //
 رسان: 5 // دهان: 4 // 10-11 // هر چه . . . نیستم: 4 — 12 // زین: 5 // رو: 4
 13 // با قناعت . . . صاف: 5 — 4 // صاف دوم: 5 // اصل: 15 // سرور: 5
 فکن: 5 — 4 // پای: 5 // پای: 5 // پای: 5 // پای: 5 // پای: 5 // پای: 5 // معاش
 4: باب ثامن هست چون باغ بهشت: 5

- 234^a طاعتی کان امر شد از حق گذار
میل دل چون شهادت باشد ت
پنج وقت و بیش هم میکن صلوات
دار مال خود زکات آمیخته
مال اگر باشد ترا میده زکوت
ماه روزه چون بیاید روزه دار
وانگهی چون سالکان کعبه ر و
طوف راه کعبه هم گشتی خوشست
چون ز ایمانست باورد اشتن
نیکخواه بنده و آزاد باش
بعد ازینها کار عشرت سازکن
خوینرا میدار خون این پنج روز
چون بمحفل مجلس آرایی بهست
بهر عشرت چون برافروزی چراغ
سبز چون گردد ز روی سبزه جوی
چون تموز آید نشین دریا گیر
در چمن می باش هنگام خزان
ماه دی خانه پر از گلزار ساز
باش صحبتجوی چون خوب و لطیف
با که و با مه زبان بازی مکن
- تا شوی حق را بنعمت حق گذار
زومدد وقت شهادت باشد ت
بر نبی میکوسلامی با صلات 3
مال اولی یا زکات آمیخته
تا توان خواندن بزر باشی زکات
تا بیایی مزد آن چون روزه دار 6
با صفا آمیز و راه کعبه ر و
اودرین مزرع بسی گشت خوشست
باید اینها جمله باور داشتن 9
بندگی کن وز همه آزاد باش
مست شو و آهنگ جام و سازکن
زانکه گردد شب پس ازین پنج روز 12
گرمحفل مجلس آرایی بهست
خوتر بود منزل چه صحرا و چراغ
لاله رویی و کنار سبزه جوی 15
عالم خاکی همه بر باد گیر
تا برت برک خزان آید خزان
روی خود از گرمین گلزار ساز 18
تا نماید صحبتت خوب و لطیف
لب ببند و بازیان بازی مکن

2 شهادت: در اصل "شاهدت" // 4 دارمال . . . آمیخته 8: // 5 مال . . . زکات: 6 // 6 مزد: 7 // 7 وانگهی . . . رو 8: -
8 // 8 طوف راه . . . خوشست: 9 // 9 چون . . . داشتن 8: - // 10 آزاد: 8 // 11 شو و شو: 12 // 12 از 14 // 14 منزل چه
صحرا و چه راغ 8: // 15 مجلس چه گلزار و چه باغ 19 // 16 چمن 8: // 17 همه // 18 برک 8: // 18
وقت 18 // 18 پر از 8: // 19 همه 8: // 20 چمن // 21 روی خود 8: // 22 روی گل 20 // 23 چون 8: // 24 با 8: .

- دور از و باش و دعا گو روز و شب
 و ر شهی بخشند دستوری مکن
 3 در معانی سید و عالم شوی
 از سخن به نیست چیزی هم سخن
 داشتن نتوان بسی از کم امید
 6 زانکه هست از صحبت آنها گریز
 زانکه هستند این همه خلق آن حق
 چون کنی فکرت نکواندیشه کن
 9 رغم نا اهل اهل راه شد
 تا چواهل سود باشی کم زیان
 نیست رسم کاهلی در ره روان
 12 دل منه زنهار بر این خان و مان
 قصه آرم کت نماید راست قول
 قصه آرم که باشد یا ورت

حکایت

- بود از دیوان او صد چون جمال
 همچو چرخش از علو عالی جناب
 18 از غم او عالی در پرده بود
 شاه کم مایل شدی بر حسن او
 تا قیامت مک گیر و تاج دار
 پادشاهی بود با جاه و جمال
 مهر قدری بود بر عالی جناب
 شاهرا گل عارضی در پرده بود
 گرچه بودی نخل با هر حسن او
 گفت روزی شاه را کای تاج دار

1 باش و : با ش ای 3 // ۵ و او اول : ۴ : ۵ سخن : ۵ : همه
 5 // ۴ باش . . . امید : ۵ : ۶ // ۴ دور . . . گریز : ۴ : ۷ // ۵ زانکه
 ۵ : زانک // ۴ همه : ۵ : ۸ // ۴ مرد : ۵ : مردان // ۴ فکرت : ۵ : فکر : ۵ // ۹
 به : ۵ : با : ۵ // ۱۰ زو : ۵ : رو : ۵ // ۱۱ // ۵ : رهروان : ۵ : رهروا // ۱۲ // ۵ : خان و : ۵ :
 خان ن // ۵ : بر این : ۴ : خود بر // ۱۳ // ۵ و ر همی . . . قول : ۵ : ۱۴ // ۴ و ر
 نیاید . . . یا ورت : ۴ : ۱۵ // ۵ حکایت : ۵ : ۱۶ // ۴ بود : ۴ : بردی : ۵ // ۱۷
 ۱۷ مهر قدری . . . جناب : ۵ : ۱۸ // ۴ گل عارضی : ۵ : یوسف رخی // ۴ از غم
 او عالی در : ۵ : چون زلیخا صد هزارش // ۱۹ // ۴ بودی : ۴ : بردی : ۵ // ۲۰ : با : ۵ :
 ما // ۴ کم مایل : ۴ : مایل کم : ۵ .

- غیر عشرت هست یکسر عمر گاه
 نیستت میلی بدین زار غریب
 گشته ای چون بخت روگردان زمن
 باده کثر با کارخان می عرق
 235^a شه چو بشنید این ازان خورشید فر
 تا کی آتش میزنی در خرمنم
 غصه و غم هشت و عشرت پیشه شد
 دل که بی عیشست غرق خون بود
 هر کرا ذوق دل آمد پیشکار
 خویشتن را کار ساز از عیش به
 کاتبی رسم طرب نیکو مدان
 3 خرمن عالم بود بی عمر گاه
 هست از لطف تو این معنی غریب
 این که فرمود که روگردان ز من
 نوش کن با کارخان چون می عرق
 شد فزونش از مه خورشید فر
 6 بنده از بندگان آخر منم
 بعد از انش رسم عشرت پیشه شد
 جان که شد غمخوار بنگر چون بود
 9 رفت چون اهل صفاش از پیشکار
 زانکه نبود هیچ کار از عیش به
 و رکسی داند توش جزوی مدان

حکایت شاه داراب

- 12 کاسمان يك طاق بودش از سرای
 که به پیش آن سپهد آب بود
 15 خسروانرا آنچه باید داشتن
 بود سلطانی بغایت رزم جوی
 جان غمیش بود و دل شادی نداشت
 پادشاهی بود در شهر سرای
 نام شاه با سپاه داراب بود
 لشکری بسیار باید داشتن
 کرده بودش جان و دل مارزم جوی
 ليک هیچ از عیش و شادی نداشت

1 غیر ۵: غیرت // ۴ بی عمر ۵: يك برگ ۲ // ۴ بدین ۵: زارو ۵ // ۳- 4
 گشته ای . . . عرق ۵: — // ۴ 5 شه . . . فر ۵: — // ۴ 6 تا کی . . .
 منم ۴: — // ۵ 7 غصه . . . شد ۵: — // ۴ 8 دل که . . . بود ۴: — // ۵ 9
 از: — اصل // 10 کار ساز ۴: ساز کار 11 // ۵ نیکو ۴: جزوی ۵ // توش ۴: تو
 اثر ۵ // 12 حکایت . . . داراب ۴: حکایت ۵ // 13 پادشاهی بود ۵: بودشاهی
 // ۴ شهر سرای ۵: دیار باختر // ۴ کاسمان . . . سرای ۵: خسروی خسرو
 نسان باختر // ۴ 14 شاه ۵: شاهی // ۴ به پیش ۵: برزم // ۴ سپهد ۵: سپهدار
 15 // ۵ 15 لشکری ۵: لشکر // ۴ 16 کرده بودش . . . جوی ۴: — // ۵

۱۲ داراب: بنا بر داستانهای شاهنامه نام هشتمین پادشاه از
 سلسله کیانی، پسر بهمن، رک، به عمید، ماده داراب.
 ۱۳ سرای: مرکز دشت قبچاق در کنار رود ولگا.

- يك نفر با مه که گشتی قهرناك
 ناگه آمد دشمنی کین آزمای
 چون نبودی غیرخون ازوی ز جا
 شاه چون آن خسرو لشکر سوار
 بسر که بود آن شه میان خالی چونای
 لیک در هنگام بانگ گوتش کوش
 میگرفتند از سپاهنر نوکران
 آخر آن عشرت گداز غم رفیق
 خبل جوید شاه عشق اندوخته
 هست شاه عیش چو دولت قرین
 کاتبی شد بی مدار از عیش دور
- عالم ازوی ساختی آن قهرناك
 گفت رو از ملك یا کین آزمای
 همت رندان در آوردش ز جا
 خویشتن گردید با لشکر سوار
 رسیمان داردید آخر بیای
 نامدی در دیده الا جاك گوش
 هر که بود از کهنه و از نوکران
 منهدم گشت و شد او را غم رفیق
 شاه آنرا دان که عشق اندوخته
 باشد آری عیش با دولت قرین
 ذوق کن خود را مدار از عیش دور

حکایت اسکندر

- چون سکندر شد بحین آینه ساز
 یافت زان آینه اثر گیتی نما 235^b
 زان بسی سر بر دلش و کشف شد
 چون سکندر خسرو آینه را
 با حکیمان گفت آن نیکو مقال
 بود قصه آینه روشن دلم
- مدتی بگذشت و دار آینه ساز
 نام آن آینه شد گیتی نما
 اختر جهلش از آن مکشوف شن 15
 دید روشن گشته آن آینه را
 کای شما را دلکش و نیکو مقال
 تا از آن گردن چو جان روشن دلم 18

1 يك نفر... قهرناك: F- // 2 ناگه... آزمای: F- // F // روازن:
 روزی // 3 چون... ز جا: F- // 4 شاه... سوار: F- // 5 سرکه
 ... بیای: F- // 6-7 لیک در... نوکران: F- // F // میگرفتند: ن: میگریختند
 8-10 آخر آن... قرین: F- // F // رفیق دوم: ن: - // 11 مدار: F: رخس
 12 حکایت سکندر: F: حکایت // 14 زان آینه: F: از آینه // 15 نما: F: نمای // F // 15
 زان بسی... شد: F- // 17 نیکو: F: شیرین // 18 مقال: F: فعال // F //
 18 بود... دلم: F- // F // گردن: ن: کرده: 5.

۱۲ سکندر: رک. به صفحه ۲.

۱۳ آینه: آینه اسکندری، میگویند آینه ای که ارسطو برای اسکندر ساخته
 و آنرا در اسکندریه بر برجی نصب کرده بودند. رک. به معین، ماده آینه اسکندر.

<p>آبروی بایدم زین بهره هیچ
بر مثال مهوشی آینه روی
سوی جان یک بار باشیدم دلیل 3
گرچه بد دارم تن خود را نگاه
خوش بود شطرنج عشرت در بساط
کیست کنرا زغم دل آزاری نیافت 6
چیست آنکر کوز عشرت ماند هیچ
روز و شب اندازد از عشرت بساط
خوش بود در ملک و شهر آیین عیش 9
شاد شو چون شد ترا عشرت دلیل</p> | <p>از جهانگیری ندیدم بهره هیچ
عاقبت بنمود آن آینه روی
رفت عمرم در سر عمر دلیل
کردم آن آینه را هر سو نگاه
جمله گفتند سرکه با اهل نشاط
جان من چون غم دل آزاری نیافت
چون بجز عشرت نخواهد ماند هیچ
خرم آنکو گو درین عشرت بساط
ملک تن را بند شهر آیین عیش
کاتبی شادان بود عشرت دلیل</p> |
|--|--|

حکایت نوشیروان

<p>کسر روان یابد حق نوشی روان 12
نام آن اقلیم عدل آباد کرد
گشت مجلس را از آن خاطر ملول
او برون آورده بود از زیر دست 15
گفت شاهها سلاز از غم پاک دل
عاقبت بر باد همچون خسرو
حیف باشد آنکه شه غم خور شود 18
شاد دل آنشد که جانتر غم نخورد</p> | <p>خسروی عادل درون نوشیروان
ملکت خود را بعدل آباد کرد
بود روزی پادشه خاطر ملول
زانکه او را بود خصمی زیر دست
در زمان بوزر جمهر پاک دل
هر که با خسرو نشان می خسرو
غم نه در خورد ست و ر غم خور شود
چون زغم حاصل نه خواستونه خورد</p> |
|---|---|

1 از جهانگیری هیچ ۴: - // ۵ // 4 کردم نگاه ۵: - // ۴ // 5
جمله . . . بساط ۴: - // ۵ // 6 جان من . . . نیافت ۵: - // ۴ // ۶ دل آزاری تا:
دل دل آزاری ۵ // 7 چون . . . هیچ ۴: - // ۵ // 8 خرم . . . بساط ۵: -
- // ۴ // آنکو تا: آنکس ۵ // 9 ملک تن . . . عیش ۵: - // ۴ // ملک تا: مشک ۵ // 8
10 کاتبی . . . دلیل ۵ تا : کاتبی از عین محنت خوشترست با چنین
محنت محبت خوشترست // ۴ // 11 حکایت نوشیروان ۴: حکایت ۵ // 12 خسروی ۵: -
خسرو تا // روان ۵ تا: ز حق // ۴ // روان ۴: ز حق ۵ // 15 زانکه تا: زانکه ۴ // 19
چون . . . خورد ۴: - // ۵ .

11 نوشیروان : انوشیروان : خسرو اول از شاهان ساسانی ه پسر قباد .
رخوع شود به کیا ص. ۷۳ .

- چون رباطی هست عالم بر گذر
عیش کن این یکده و روز و بر گذر
عیشرا جوینده جان آسوده است
عیشرا از اول چو جان آسوداست
کاتبی خوش شد که عشرت یار یافت
زانکه چون عشرت نگردد یاریافت 3

حکایت مجنون عامری

- این عامر خان و مان برباد عشق
آنکه رفتش خان و مان برباد عشق
جزغم موی و رح لیلی نداشت
صبر بی او روزی و لیلی نداشت 6
روز تا شب ناله و فریاد کرد
نه ز جاه خود نه از فریاد کرد
خویشرا در عاشقی بد نام داشت
بود نیکو عاشق و بد نام داشت
گفت با او همدمی کای با حیا
شرم دار از کار خویش و با هی آ 9
چند گردی در خیال آواره تن
نیستت از سنگ ای آواره تن
بهر زینش چند بیچاکت بود
حمد کن تا سینه بیچاکت بود
کرده ای روز جوانی ترک عیش
خود شب پری که ساز و برگ عیش 12
گفت مجنونش که تو دوری ز ذوق
بنده را هم میدهی دوری ز ذوق
نیست همچون کوی لیلی عیش جا
زانکه جز آنجا ندارد عیش جا
نزد مرد پر جگر خواری خوشست
مرد پر دلرا جگر خواری خوشست 15
هر که او را بود میل گسرخ
داشت از خون جگر چون گسرخ
جان عاشق از غم آبادان بود
حاصل او زین غم آبادان بود

1 یکده و روز ۴: یکروز تا: برگذر زو ۸// 2 عیش... آسوده است ۵: ۴//
جوینده: چون ۸// است تا: داشت ۸// را از اول تا: زاول ۸// 3 نگردد ۵: تا:
نیاشد ۴// 4 حکایت... عامری ۴: حکایت ۵// 5 این عامر... عشق
۵: تا: این عامر شیخ از باب نظر آنکه بود او واقف از باب نظر ۴
// 9 با او ۵: او را ۴// 10 چند... تن ۵: ۴// خیال ۵: خیال ۵//
12 کرد های... عیش ۴: ۵// 14 زانکه ۵: تا: زانکه ۵// 15 پر ۵: تا: با ۴// 17 جان
عاشق... بود ۴: ۵//

- ۴ مجنون عامری: قیس بن ملح عامری که بر طبق روایات افسانه ای از
طفولیت بد ختر هموی خود لیلی محبت سرشاری داشت و بدین علت دچار مجنون
شد. رک. به معین، ماده مجنون.
۶ لیلی: زنی از قبیله بنی عامر عرب که طرف عشق مجنون قرار گرفت و
داستان معاشقات آن دو در ادبیات عربی و فارسی شهرت دارد. رش. به معین،
ماده لیلی و کیا، ص. ۴۳۴.

وانکه پیش عید خود قربان بود سرخ روی یابد و قرب آن بود
کاتبی عین از شراب عاشقیست غم مخور از شر شراب عاشقیست

3 باب ناسع بهر قطع از جملگیست

<p>6 9 12 15 18</p>	<p>بی انیس صحبت غیرت شدن از گلستان طبایع چو کنار کثرت آمد ناگزین وحدت گزین آه از آن جاهل که نبود عبرت چون نماند نقر بینی نقر بند تا شود نام تو در عالم شعر همچو معزولان دین عزلت بود عالی گوید فلان را خیر باد عاقبت رنگی نه بینی غیر گور غیر خون از خنجر او رنگ نیست مستی ارمی بایدت آن جام جوی نالند و رخ زرد باشد همچو زنگ رو سر خود گیر تا یابی شیر تا ترا خوانند مردم ز اهل ترک بلکه هستی جمله بر سر با ختن سربنه باشد که یابی سر سری دوزخی هر تن که شد کوسوزتاب</p>	<p>باید ای دل همدم غیرت شدن راست شو مانند سرو و چو کنار ترک کثرت گیر چون وحدت گزین رفت پیغمبر به آل و عسرتش نقشهارا مان نه دل در نقر بند نی جهان نی خویش را خیری شعر گر نه میلست جانب عزلت بود جهد کاری کن که بعد از خیر باد گر درین صحرا چو رنگی و چو گور در جهان شد صد شه و او رنگ نیست کار نیک آغاز کن انجام جوی آنکه نبود مست این شبهای زنگ هست عالم کهنه نگاری شیر هر چه جز ترکست از وی گیر ترک بایدت در نیستی سر با ختن نیستت بگرفتن خود سر سری هست دوزخ قلمی پر سوز و تاب</p>
-------------------------------------	---	--

1 وانکه تا: زانکه B: هرکه F// 2 شر F: سر B// 3 باب . . . جملگیست F:
باب ناسع در تسیر جوی حق B// 4 بی تا: نی B: نه F// صحبت تا: صحبت و B//
5 شو تا: - B// سرو و تا: سرو F// 6 ترک کثرت . . . گزین تا: - F// 7 رفت
. . . عبرتش F: - B// 8 در تا: بر B// 9 نی جهانی . . . شعر F: -
B// 10 گر نه . . . بود تا: - B// دین تا: ز دین F// 11 جهد تا: چند B//
12 گر تا: کو F// و تا: و B// 14 کن تا: از F// 15 شبهای تا: میهای
F// نالد تا: ناله B// 16 باشد تا: ماند F// 16 هست . . . شیر F: - B//
17 هر چه . . . ترک تا: - F// 18 بایدت . . . باختن تا: - F// 19 نیستت
. . . سر سری F: - B// 20 هست . . . تابان F: - B//

- هست دریایی پراز آزر سقر
 گر زیکسوچین بود یکسوختن
 نیکویی کم جو ازین خلق دودل
 غیبتی جواز خلیق بی حضور
 چون ترا از جملگی غیبت بو د
 حکمت کار خداوند حکیم
 فکر او جز با سپهر و شمس نیست
 اختر و افلاک با انجام او
 بگذر از افلاک و حق را گرد کرد
 هرکرا چون چرخ قامت چنبرست
 چون حکیم آگه دل از ستار نیست
 جان ثابت هر که را سیار شد
 از تناسخ می شود منسوخ تن
 از منی و ما رسد دلرا شکن
 چون نماید در وجود ما تنی
 اصل ما چون قطره چند از منیست
 دوست گر با شاه باشی و سپاه
 جان وحدت جوی شد کثرتگذار 237^a
 با وزیر ار دوستی مالت بود
 از خلیق بگذر و حق دوست باش
- کی کنی کشتی در آن دریا سقر
 آن نیرزد جملگی یک سوختن
 راست نتوان یافتن با هم دودل 3
 تا به اهل غیب باشی در حضور
 صد حضور و ذوق از غیبت بود
 کی توان دریافت از حکم حکیم 6
 آگه از تبریز جان جز شمس نیست
 بسته همچون حاجبان احرام او
 چیست دل دادن بچرخ گرد کرد 9
 دایم از باد قامت چنبرست
 پیش او جز ثابت و ستار نیست
 کی اسیر ثابت و سیار شد 12
 بایدت از بهر مأمّن سوختن
 کس نگوید جان کن و دلرا شکن
 آن زمان ما من نماید مأمّنی 15
 چند مارا دعوی ما و منیست
 آخرت در بحر غم باشد شنا ه
 جان وحدت چوی شوکرتگذار 28
 مرغ روحش از بی بالت بود
 ترعباطل گیر و با حق دوست باش

1 هست سقر F - : 3 نیکویی دل B : - F // ازین نأ :
 کزین B // 4 بی B نأ : نی F // تا F : با B // 5 ذوق F : غیب B // 8 اختر
 احرام او F - : B // 10 چون B : جز F // چنبر F : خیبر B // دایمتر . .
 . . چمبرست B : نیست مؤمن کو جهود خیبرست F // چون نیست
 F - : B // 12 جان ثابت شد B : - F // 13 از تناسخ سوختن
 F - : B // 14 از منی شکن B : - F // 15 چون مأمّن F - :
 B // 16 اصل ما منیست B : - F // 17 دوست شناه F - : B //
 18 جان وحدت گذار B : - F // 19 با وزیر بود F - : B // 20
 از خلیق باش B : - F .

۷ شمس: شمس تبریزی محمد بن علی بن ملك داد ملقب به شمس الدین عارف
 معروف (و. تبریز ۵۸۲ ه. ف. پرازه ۶۴). ر. ک. به معین، ماده شمس.

- گرشاه و خیل باشی آشنا
 و رشوی یار وزیر مال بسر
 بگذراز دنیا و از اجناس ا و
 حب اهل علم دان عین طمع
 شاعر آید نام تو سنجر کند
 سیر کن چون سالک عالم نور
 خوتر بود در راه وحدت پرس وجوی
 با سپاه نفس خود شو تیغ زن
 اینچنین هر جا نبرد آرد کسی
 خانه ای جرگیر و جار الله جوی
 تا دل و جانی نگردد راست شان
 و مثل خواهی بیارم در زمان
- بایدت در بحر غم کرد آشنا
 از زر خود کی بری و مال بسر
 ورنه چون دزدان تویی اجناس را و
 عین علم جطه شان عین طمع
 تا قماش و سیم و تو سن جر کند
 با سلوک و سیر شو عالم نور
 کام جان از اهل وحدت پرس وجوی
 تا شوی شه با سپاهش تیغ زن
 پیش تیغش سر نبرد آرد کسی
 علم عالم زو چو جار الله جوی
 حق بخود هرگز نگردد راست شان
 آنچنان کثرتش نبود در زمان

حکایت خاتم الرسول علیه السلام

- حضرت احمد که هست او صدر و بدر
 حمزه را دید او به تیغ خون چکان
 گفت چون عم شد مراد رزم پشت
 گفت در رزم که یاور گشت عم
 لیک چون جنگ را فرصت بخصم
 این بگفت و رفت در میدان حرب
 کافران کردند بر خیش غلو
- چون سپه می برد سوی جنگ بدر
 کز سر شمشیر بود بر خون چکان
 زود گرداند عد و زین رزم پشت
 شد درون خالی درین رزم زغم
 داد ایزد جنگ را فرصت بخصم
 لیک نامد دایم از خوان لقمه چرب
 گرچه بر جنگی بگردان با علو

2-1 گرشاه بر : - // F یار : مال : B // 3 بگذر اجناس
 او : - // F 5 تو : خود : F // 6-7 سیر کن جوی : : F // 8-9
 با سپاه کسی : : F // 10 نبرد : : F // 11 جوی : : F // 12
 تا دل شان : : F // 13 جهان : : F // 14 حکایت السلام
 : حکایت : : F // 15 صدر و : : F // 16 گفت
 پشت : : F // 17 چون عم : : F // 18 لیک بخصم : : F // 19-20
 این که با علو : : F // 21

۱۵ حمزه : حمزه بن عبد المطلب عم حضرت رسول علیه السلام . رت.
 به آنندراج ماده حمزه .

ماند و دید اورفته از سرخیل را	شد شکسته لشکر آن سرخیل را
آنچنان جانی بدان تنها بماند	دشمنان تنها و او تنها بماند
گفت ای هر برتری از تو فرود ³	ناگهش جبریل پیش آمد فرود ^{237^b}
هر گیاه از گلشنت سرو سهی	جبرئیل آمد که ای شمع شهی
رویش از خط سعادت یافت خال	هر که او ترک غم عم گفت و خال
جان کیش ببیند جز از خلق التفات ⁶	مرد حق جو چون شود خلق التفات
نصرت آن بخشد که نامش شد بصیر	زان بصارت جو که خوانند ت بصیر
دیگر از فکری که آید در عار	غیر نام حق بجویی یار غار
زانکه تا هستی موحد نیستی ⁹	کاتبی میجوی حد نیستی

حکایت ابراهیم نبی علیه السلام

آنکه ذاتش اصل که کعبه است و صفا	بانی کعبه خلیل با صفا
مرغ جانش داشت خط درج بال ¹²	ذکر حق را گریه درود در جبال
غیرت ذکر حق نبود در خیال	گرمیان دشت بودی در جبال
رغم دشمن بود با فرزند دوست	لیک همچون مردن فرزند دوست
بهر سوزش بود اسماعیل یار ¹⁵	لیک بود شدل با اسماعیل یار

1 آن سر ۴: آن تا // 3 ناگهش. . . . فرود ۵ تا - ۴ // ای تا: کای ۵ // 4
 جبرئیل شهی ۴: - ۵ // 5 او ترک غم ۵ تا: پشتی بان او ۴ //
 سعادت ۵ تا: سیاهی ۴ // 6 مرد حق التفات ۵ تا: - ۴ // التفات تا:
 التفاق ۵ // 7-8 زان بصارت عار ۴: - ۵ // 9 کاتبی نیستی
 ۵ تا: کاتبی کم کن بخلقان التفات زانکه با حق به نماید التفات ۴ // 10 حکایت
 . . . السلام ۴: حکایت ۵ // 11 خلیل با صفا ۵ تا: ابراهیم خلیل ۴ // آنکه . . .
 صفا ۵ تا: آنک داد او را جلالتها جلیل ۴ // 12 ذکر حق بال ۵ تا: - ۴ //
 جبال تا: خیال ۵ // 13 گرمیان خیال ۴: - ۵ // 14 لیك دوست
 ۵ تا: - ۴ // 15 لیك یار ۴: - ۵ تا .

۳ جبریل: جبرئیل: ر.ک. به صفحه ۲.
 ۱۱ خلیل: لقب ابراهیم علیه السلام است. رش. به کیا، ص. ۸.
 ۱۵ اسماعیل: پسر ابراهیم خلیل و هاجر. ر.ک. به معین، ماده اسماعیل.

<p>3
6
9
12</p> | <p>بهر سوز مرد و آتش تیز شد
زانکه قربان من آمد من ولد
فایده کم بود ازان گفت و شنید
کرد خنجر تیز و راه بر گرفت
جسم پاکش را کند از تن جدا
خانه چشمش کند خالی ز جان
پای در دامن ازین آزار کس
گفت رعمت بر تو ای دور از دعا
قرح کن قربان که فرزندان تست
دار دشمن با علیق دوستی
هرچه داری دوست جز ماوای تو
از خلیق قطع دل واجب بود
کی بحق چون واصلان وصلت بود</p> | <p>حق حریق آن دو آتش تیز شد
گفت قربان ساز بهر من ولد
بهر قربان گرچه پیر گفت و شنید
عاقبت فرزند خود را بر گرفت
خواست تا چون مرد از جان جدا
خواست کش سازد جدا حالی ز جان
جبرئیل آمد که ای آزار کش
ناگهان جبرئیل آمد با دعا
حق تعالی یار فرزندان تست
نیست راحت با علیق دوستی
از زن و فرزند با ماوای تو
کافر فرع و سنت و واجب بود
تا به خلق کاتبی وصلت بسود</p> |
|-----------------------------|---|---|

حکایت

<p>15
18</p> | <p>بر همه خلق جهان بودی شفیق
نی چو ازرق کسوتان رزاق بود
از ریاضت بود آن نی رنج بود
بیش چشم او نکردیدی عطا
بلکه رشک چرخ ازرق کسوتش</p> | <p>238^a
بود شیخی راهبر نامش شفیق
دوستدار حضرت رزاق بسود
چهره اش در رنگ چون نیرونج بود
آنچه حق داری بدو کردی عطا
بود همچون چرخ ازرق کسوتش</p> |
|------------------|---|---|

1 حق حریق آن: غیوت حق باد 2//F زانکه: زانک 3//F بهر
قربان ... شنید: کرد قربان بی حد و حق را شنود 4//F راه: رهرا
5//B خواست ... جدا: - 6//B خواست ... جان
7//B جبرئیل ... کش: 8//F ناگهان ... دعا: - 9//B
11 هرچه ... تو: هرچه دوست جز ماوای تو 12//B دل: تو 13//F
14 حکایت: - 15//F بود ... شفیق: - 16//F بود: نامش 17//B
16 دوستدار ... بود: - 17//B چهره اش ... بود: - 18//F
نیرونج: نیرونج 18//B آنچه ... عطا: - 19//B

٤ فرزند: در اینجا مراد ازین اسماعیل علیه السلام است .

٧ جبرئیل: رک . به صفحه ٢ .

گفت در خلوت بدل روزی بر از	مرد مانرا سر بسرد در قبض و بسط
تا یکی چون باطلان کم صفا	چون نه با خلقم طریق ماجراست
هاتفی گفتش که ای اسرار فاش	ما گرفتاری بجنگ ما خلق
وصل با عالم چه حاصل فصل به	حق یکی دان ور بگوی دست نیست
مشنوار گوید کسی اینجاد و نیست	کاتبی با نفس صاحب جمله باش
-
کای دل و جان بیگر خلوت بر از	هست گفتارم برای قبض و بسط
3 کرد دم از جان و از دل گم صفا	کم بود هر دم صفای ما جراست
چند خواهی خویش را اسرار فاش	خلقتت باشد بنزد با خلق
6 وز همه با پی ترا این فصل به	آنکه مردم دوست شد حق دست نیست
بهر احوال ساختن اینجاد و نیست	9 با خود آزنهار و دور از جمله باش

حکایت

12 داشت همچون اسم خود محمود رای	خسرو غزنین شه محمود رای
زان غزا کفار را بودی غمزا	شاه غزنین بود روزی در غزا
تا کسم همتای او گردیده بود	چرخ تا گرد جهان گردیده بود
15 اندکی ماند از صفیر و از کبیر	گشت بسیاری از آن جمع کثیر
گل نمودی و در گم مردم گیاه	پیکرش در گلشن مردم گیاه

2 قبض و بسط : ٥٥ بسط و قبض // ٤ 3 تا یکی . . . صفا : ٥٥ - // ٤
 4 چون . . . ماجراست : ٤ - // ٥٥ 5 اسرار فاش : ٥٥ پاک از گناه // ٤ چند . . .
 فاش : ٥٥ باغ عالم را تویی مردم گیاه // ٤ 6 ما گرفتاری . . . خلق : ٤ - // ٥٥
 7 با پی : ٥٥ یابی // ٤ 8 حق . . . نیست : ٤ - // ٥٥ 10 کاتبی . . . باش
 8F - // ٥٥ کاتبی ترک آمد از سر ماورا کی توان برون ز دست
 ماورا // ٥٥ 11 حکایت : ٥٥ - // ٤ 12 خسرو . . . رای : ٥٥ - // ٤ 13 شاه .
 . . . غزا : ٤ - // ٥٥ 14 چرخ . . . بود : ٥٥ - // ٤ 15 گشت . . . کبیر : ٤
 - // ٥٥ 16 پیکرش . . . گیاه : ٥٥ - // ٤ .

ه هاتفی : مولانا عبدالله هاتفی خرجردی خراسانی (ف. ٩٢٧ هـ. ق)
 وک . به معین ، ماده هاتفی .
 ١٢ محمود : ابو القاسم ، ملقب به معین الدوله (جل . ٣٨٧ هـ . ق . ف .
 ٤٢١ هـ . ق) فرزند ارشد سبکتکین . وک . به معین ، ماده محمود .

	خاك و خون باهم مخمر گشته بود	خون چو آتش خاك مخمر گشته بود
	داشت آن گردون فر انجم سپاه	بیشتر در عرص از انجم سپاه
	کافران در گوشمال او ز تاب	نالہ میکردند مانند ریاب
3	روزی آمد از قضا آن مهر تیغ	کش قدر بودی کمان و مهر تیغ
	از غزا کآمد بنحر گه دست شست	بودش از کافر کنردل سخت شست
6	آمد آوازی بگوشش صبحگاه	کای خورت دپیهم و تخت صبحگاه
	سجدہای کرد و مناجاتی ز پی	گفت یا رب دلنوازم همچو نس
	تیغ کش گردیده و خلق کش	من نگفتم تیغ کش یا خلق کش
9	آمد و آوازی که ای نیکو سواد	در دو عالم کارتونیکو سواد
	گه کشی مردم به تیغ و گه به سم	این غرامت از تو دخیلت بسم
	خلق کشی مزد جستی زان سپس	گر برای ماست با ما باش و بس
12	گر برای ماست این نیکی مدان	ترك اینها گیر و جز ما را مدان
	در جهان را زانک تو کردی جهاد	هم ترا باشد ثواب آن جهاد
	سوی وحدت دستجان یازنده دار	یا بعیران خویش را یازنده دار
15	کافران چون نیستند تنخواجه تاش	خواجه خود را شناس و خواجه تاش
	جانب کثرت نیوید راه دان	سوی وحدت بوی و راه این را بدان
	کاتبی در کنج وحدت پا فشار	غیر وحدت دان چو خاك پافشار
18	کاتبی حق جو که از خط و کتاب	نبودت حاصل بعالم جز که تاب

1 خاك . . . بود ۴: - ۵//۲ داشت . . . سپاه ۵: - ۴//۱ فروتنه و فرو ۵
 // در ۴: - ۴//۱ از ۴: - ۵//۱ روزی . . . تیغ ۵: - ۴//۱ کمان ۴: - ۵//۱ کان ۵//۱
 از غزا . . . شست ۴: - ۵//۱ آمد . . . صبحگاه ۵: - ۴//۱ کای ۴: - ۵//۱ کی
 ۲//۱ سجده کرد . . . نی ۴: - ۵//۱ تیغ کش . . . کش ۵: - ۴//۱ و آمد
 . . . شواد ۴: - ۵//۱۰ گه . . . بسم ۵: - ۴//۱۱ خلق . . . بس ۴: - ۵//۱۲
 ۱۲//۱ گر برای ماست . . . مدان ۵: - ۴//۱ و ۵: - ۴//۱۳ در جهان . . . جهاد
 ۴: - ۵//۱۴ سوی وحدت . . . دار ۵: - ۴//۱۵ کافران . . . تاش ۴: - ۵//۱۶
 ۱۶//۱ جانب کثرت . . . دان ۵: - ۴//۱۷ کاتبی . . . فشار ۵: - ۴//۱۸ کاتبی . . .
 تاب ۴: -

حکایت آهو و آهو برّه

زاد در صحرا یکی آهو برّه	شد روان دنبال آن آهو برّه
آهوش گفت ای ز نخلم تازه شاخ	دارم از فکرت درونی شاخ شاخ
گوشه ای گیر از بی من باز کرد	کز وجودت بر نیارد باز کرد
از کمان ناوک افکن گوشه گیر	گرنه در قید اوفتی چون گوشه گیر
برّه میرفت از بی او در چرا	حسّ او غافل ازین چون و چرا
بود در نخجیر شاهی شیر صید	گاه کردی ببر و گاهی شیر صید
دید آن آهو و آهو بچه را	ساخت صید خود به آهو بچه را
برّه ای دید او بما در در چرا	گفت اینها را نمی گیرم چرا
با خود آهو گفت تا بودم فرید	بخت من با صاحب فرمی فرید
کاش این برّه نمی بودی مرا	تا ز ابرجان نمی بودی مرا
خیل خود را گفت سلطان یک بیک	تا بگیرند آن شکاریها بتیک
نا گهان خلق شکاری شد روان	وز نظر هر دو و شکاری شد روان
آهوان آهو بخنگ و برّه شان	بود قتل هر دو یک برّه شان
این زمان با آنکه زار و غم خورد	از برای برّه ای غم خورد
مرد کثرت چون نباشد شادمان	چون موحد مرد باش و شادمان
دل نباید بست جز بر کرد کار	کس نیارد گشت غیر کرد کار
کاتبی از هر دو عالم مرد باش	چون سخن پرداز عالم فرد باش

باب عاشر ترک خود کردن بکل

ای دل آواره بی جانان میاش جان خود را جوی و بی جانان میاش

۱ حکایت . . . آهو بره ۴: حکایت ۵ // ۳ درونی ۵ تا: درون ۴ // ۵ گر نه: ۶ // ۵ بی او در ۵ تا: پیش غافل ز ۴ // حس . . . چرا ۵ تا: نمی که کردی بیم چون غافل ز چرخ ۴ // ۶ شیر صید ۵ تا: از قضا ۴ // گاه . . . صید ۵ تا: اوفتاد اورا گذر بران قضا ۴ // ۸ دید . . . آهو بچه را ۵ تا: — ۴ // ۹ برمای . . . چرا ۴: — ۱۰ // ۱۰ فرید ۵ تا: بخود ۴ // بخت . . . می فرید ۵ تا: بود دایم بود و نا بودم بخود ۴ // ۱۱ کاش . . . مرا ۵ تا: — ۴ // ز ابر ۵ تا: که ترس ۵ تا: ۱۲-۱۴ خیل خود را . . . بره شان ۴: — ۱۵ // ۱۵ زار و ۵ تا: زارم ۴ // ۱۶ مرد کثرت . . . دمان ۵ تا: — ۱۲ // ۱۲ دل نباید . . . کرد کار ۴: — ۱۸ // ۱۸ مرد ۵ تا: فرد ۴ // پرداز عالم ۵: دان بی رواین ۴ // ۱۹ باب . . . بکل ۵ تا: باب عاشر و بحق آوردن است ۴.

<p>تا شوی چون اهل عرفان سر بر اه
 کان قرار آرد دلت را بر قرار
 3 از ریای جان گل عرفان بیوی
 گر درو آبی و هرسو بگذری
 پیر و پرورده بو طالبست
 6 زانکه این باشد نشان طالبی
 یایی از باغ جنان باغ جنان
 بر تو باغ روضه با حورا بود
 9 باشدت در همت عالی قصور
 او مخاطب در لکم طوبی بود
 ورد یا من هو و رایاهو بود
 12 بشنو اینها را گزینها خوش شوی
 نزد اینها نیست او را ها و هوی
 نیست بر کس باغبان او بخیل
 15 از بی گلگت تست این چار باغ
 میوه گر خواهی طلب کن میوه دار
 جز بصورت نیستشان با هم خلاف
 18 فرع باشد هر دو اصلش نار دان
 چون دو بینی آن دو بی آبی بود
 به بود با میوهای تازه شاخ</p> | <p>در ره عرفان در آور سر بر اه
 چون پناهت اوست از خود جو قرار
 گل نباشد چون گل عرفان بیوی
 گلشن وحدت که آمد یک در ی
 هر کرا جان بهر این بو طالبست
 جز خدا چیزی مجو گر طالبی
 گر بود میل تو با باغ جنان
 و در دلت زمیل با حورا بود
 و بر بفلغان باشدت میل و قصور
 آنکه دور از کوثر و طوبی بود
 آنکه جانر طالب یا هو بود
 های و هورا چو گزینها خوش شوی
 هر که او واقف نشد زین ها و هوی
 باغ معنی پر شردار و نخیل
 چار عنصر دان مثال چار باغ
 دار عشق اوست دار میوه دار
 نخل این باغ از صنوبر در خلاف
 نارا گر شیرین بود و نار دان
 گر گل آبی دور آبی بود
 نخل عالم مرترا چون تازه شاخ</p> |
|---|---|

1 در ره عرفان براه ۵: - ۴ // 2 چون بر قرار ۴: - ۵ // 3
 نباشد ۵: نیایی ۴ // 4 گلشن وحدت . . . بگذری ۴: - ۵ // 6 زانکه ۵: زانک ۴ // 7 جنان ۵: جهان ۴ // 8 جنان باغ جنان ۵: جهان باغ جهان ۴ // 9
 و ۵: گر ۴ // 10 آنکه ۵: آنک ۴ // مخاطب ۴: کجا طلب B
 13 // زین ۴: این B 14 // باغ معنی . . . بخیل ۴: - ۵ // 15 چار ۴: جای ۵: // از ۴: و ۵ // 12 در ۵: و ۴ // 18 نارا ۵: نار را B // شیرین ۴: شربت B ۵ // فرع باشد هر دو اصلش ۴: فرع دان آن هر دو اصلش ۵: دان هر دو اصلش فرع B ۵ // 19 دور ۵: رود B: دگر ۴ // 20 مرترا ۵: و اتوبی ۴

ه بو طالب: کنیت والد حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه . رس. به
 آنندراج ماده بو طالب.

<p>چون شکوفه کی دهد هر با درخت
 کافری وینست در دینت حلول
 نیست این جز در احادیث و کلام 3
 نی که گشتی خویش بین و خوش را
 دیده حق بین کجا حق بین کجاست
 با شربا هم صحبت دیرینه یار 6
 تا نگوید کهنه مزدوری خوشست
 بسر که آزادی بود از بند کیش
 زانکه ندهد عشق با قایم مقام 9
 عارفی میدان که در عرف آن بود
 تا یکی مست می و جام دنیسی
 چند باشد در حرفت دل کباب 12
 با چنین پیوند بد پیوسته ای
 عاقبت حشرت درین حرفت بود
 بر مثال اهل عشق افزوده باش 15
 آب چون گردد نجوید جز بنماز
 چون بعالم عشق ورزی به بود
 کی بری از باغ وحدت بهر عشق 18
 یافتش شاه دل از وحدت نثار
 چون نه بینی جمع شان دریا شعر
 بی نوارا بخشد آخر این نوا 21</p> | <p>تا دویی میوه نجوید با درخت
 تا بقید اتحادی و حلول
 نخل عالم شاح نومیوه کلام
 چیست حق بین بدیدن خویشرا
 ای دریغا دیده حق بین کجاست
 کهنه و نورا است حق دیرینه یار 239^b
 بهر یار کهنه مزدوری خوشست
 هر که دارد خویشرا در بند کیش
 خود فنا شد عشق دان قایم مقام
 مرد آن باشد که با عرفان بود
 بی خماری نیست دنیای دنیسی
 نیست جز یک نقطه اصل این کتاب
 نخل دل را با امل پیوسته ای
 گر درون واقف ازین حرفت بود
 عقل را بگذار و عشق افزوده باش
 از نماز آید برون چندین نماز
 چون بعالم عشق ورزی به بود
 گر نوازی نقد کثرت بهر عشق
 هر که گشت از ابرجان وحدت نثار
 از یکی دریاست این چندین شعر
 اصل نخل عالم آمد یک نوا</p> |
|--|---|

2 تا بقید اتحادی حلول ۴: - ۵ // 3 این جز ۵: ۴: جز این ۴ // 4
 چیست خویشرا ۴: - ۵ // 5 کجا ۵: ۴: کجا ۴ // 6 نورا است ۵: ۴: نورا ۴
 // 7 مزدوری ۵: ۴: جز دوری // 8 نگوی ۴ // 8 آزادی ۴: ۵: :
 آزاری ۵ // 9 خود . . . قایم مقام ۵: ۴: - ۴ // 10 مرد آن
 . . . بود ۴: - ۵ // 11 بی خماری . . . دنیسی ۵: ۴: - ۴ // 12 نیست . . . کباب ۴:
 - ۵ // 13 نخل دل را . . . پیوسته ای ۵: ۴: - ۴ // 14 گر درون . . . بود ۴: - ۵ // 15
 عقل را . . . باش ۵: ۴: - ۴ // 16 از نماز . . . بخار ۴: - ۵ // 17 - ۲۱ چون بعالم
 . . . این نوا ۵: ۴: - ۴ .

زات میدان زان صفت میدانیش
 کهنه دریا نیست وحدت بحر موج
 مرد میدانی اگر میدانیش
 بلکه هست از آب وحدت بحر موج
 چشم گردو گوش با این راز دار 3
 گوش دار ز چشم جانوا با زنین
 آرام اینها را مثال نازنین

حکایت موسی علیه السلام

از خدا موسی چو شد رؤیت طلب
 چند جانم ز آتشت پاکی بود
 گفتم دارم دیدن رؤیت طلب 6
 با من این گرمی ترا تا کی بود
 چشم آن دارد که خواهد دیدنت
 و بود گردد تحمل نیستت 9
 کامکارا بخش کام خسته دل
 از یکی عکرم آن که پاره بین 240^a
 زانکه بر جان نیستت نا دیدم 12
 بر تنر هر تار موسی طور دید
 حیرتش افزود و طاقت طاق شد
 کی شدی از خوان خویشتر نیشتر 15
 کی زدی بر دل چنانر نیشتر
 کی بود وحدت چو اثنی نیستت
 زنده نتوان خواندنت بر خویش موی 18
 در سماع عشق با تن تن در آ
 کاتبی در ملک جان بی تن در آ

1 زان ۵: ۵: وان // ۴-2 // کهنه راز دار ۵: ۵: — // ۴ // 4
 آرام نا زنین ۴: — // ۵ // 5 حکایت السلام ۴: حکایت ۵ //
 6 دارم ۵: خواهم // ۵ // 7 چند بود ۴: — // ۵ // 9 گفت نیستت
 ۵: — // ۴ // 10 از توام خسته دل ۴: — // ۵ // 11 و آن که ۵: ۵: آن
 پاره ۵ // 12 گفت نادیدم ۴: — // ۵ // 13 تنر ۵: وجود // ۴
 هر تار ۵: خویش // ۴ // این مصراع در نسخه ۵ مؤخر آمده است // 14 از
 تحیر شد ۵: — // ۴ // زار ۵: زاد // ۵ // " شد " دوم: — اصل // 15 گر
 نگشتی نیشتر ۵: — // ۴ // مستی ۵: آشتی // ۵ // خوان ۵: خون // ۵ // خویشتر
 ۵: خویشش ۵ // 16 گرتنش نیشتر ۴: — // ۵ // 17 این دو ۵: را طرز // ۵ // 18 از
 تو ۴: رقعده // ۵ // خویش ۵: خوب // ۴ // موی ۵: بجوی // ۴ // 19 آ ۵: آ ۵.

حکایت منصور حلاج

چون شد او را زرع و خرمن سوخته	شیخ ره منصور خرمن سوخته
۳ لیک با ظن اند مردم در حقم	شیخ ره منصور امی گفتا حقم
سنگ بروی میزدند از چار سو	خلق شهر و روستا در چار سو
یکسر مونیست زین قوم گزند	گفت اگر اینها نوازند ار گزند
۶ مرکب کفرت که زینسان گرد زین	گفت شخصی کای فلان برگرد زین
کافریم با کفر اگر با کیتیر بود	گفت آنکو عارفی با کیش بود
غم ز دارم نیست در دیرنیه دار	در همی ترسانیم از چوب و دار
۹ زین مترسانم که من ترسانیم	ور ز تیغ و تیر می ترسانیم
کی مرا میخواندی از اهل حیات	در چنین حالت اگر بودی حیات
در خرابات جهان کردم ظهور	من دمی مردم که از ملک ظهور
۱۲ نیستم با آنکه هستم ساختند	تا مرا زینسان که هستم ساختند
این صدا در مسمع من صور شد	تا که نامم در جهان منصور شد
پیکرم از ضعف همچون رشته گشت	رشته هستی مرا تا رشته گشت
۱۵ کی چون بیزار از دنیا بود	آنکه کاهشر اطلس و دیبا بود
تا شود مشهور عالم کرده ام	زان بترک جمله عالم کرده ام
کثرتر کم گشته وحدت یافته	۲۴۰ ^b خرم آن جان کو چو وحدت یافته
۱۸ ور نگشتی مرده از خود مرده ای	کاتبی جانی گراز خود مرده ای

۱ حکایت ... حلاج ۴: حکایت ۵ // ۲ شیخ ... سوخته ۵ // ۳ // ۴
 شیخ ... حقم ۴: - ۵ // ۴ خلق ۴ // ۵ خلق و ۸ // ۶ سو ۴ // ۷ سوی ۵ // ۸ اگر
 اینها ۵ // ۹ اینها اگر ۴ // ۱۰ قوم ۴ // ۱۱ توهم ۵ // ۱۲ عارفی ۵ // ۱۳ عارف ۵ // ۱۴ با ۵: : از
 ۵ // ۱۵ در همی ... دار ۵ // ۱۶ ور ... ترسانیم ۴: - ۵ // ۱۷ در
 چنین ... حیات ۵ // ۱۸ من ... ظهور ۴: - ۵ // ۱۹ تا مرا ...
 ساختند ۵ // ۲۰ رشته هستی ... گشت ۵ // ۲۱ آنکه ... بود
 ۴: - ۵ // ۲۲ زان ... کرده ام ۴: - ۵ // ۲۳ شود ۵ // ۲۴ خرم ...
 یافته ۵ // ۲۵ کاتبی ... مرده ای ۵ // ۲۶ کاتبی بگذر سر تا جان بود هر که
 از سر بگذرد تاج آن بود ۴.

۱ منصور حلاج: حسین بن منصور حلاج، از عرفای مشهور در قرن سوم
 هجری است. رجوع شود به عمید، ماده حلاج.

حکایت عاشق شیرازی

- بود در شیراز مضطر حالتی
 مصری را خانه در شیراز بود
 آن جفا کش داشت یاری پر جفا
 بس که بود آن خسته خاطر راندم
 ناگهش جان از جفا دل سیر شد
 شد دل او از جفای یار سیر
 همدی بود در درون خوگر بعشق
 گفت یارم چون نشد از ما فغان
 شد بر آن همدم خون گشته دل
 صد تنعم بیشم و خیل و خشم
 روز و شب آن قاتل تیغ آخته
 چند باشد با من او را مکروزور
 از لب آن کینه ورز روز کام
 گفت روز عاشقان زاری بود
 گر بزوری رستم و اسپندیار
 کارت آن بهتر که بی نیرو بود
 کاتبی بی جسم و قلب و صدر شد
- داشت آن افتاده مضطر حالتی
 با کسبش از یار باشی راز بود
 دایما میکرد با او پر جفا
 نی مجال گفت بود او را نه دم
 همچو جانتر از جفا دل سیر شد
 پیش آن هزار شد عران چو شیر
 کو همیشه عشق ورزیدی بعشق
 چند باشم از مضرت با فغان
 گشت کز درد و غم خون گشته دل
 آمدم تا شربت وصلش چشم
 از برای قتل من تیغ آخته
 کام دل خواهم از جستن بزور
 مشک اریابد دلم بی روز کام
 آنکه زین بگذشت بازاری بود
 بر سر آتش شوی اسپندیار
 ور نه نیرویی و نه ره نیرو بود
 در سپاه عشق قلب و صدر شد

1 حکایت . . . شیرازی ۴: حکایت ۵ // 2 بود . . . حالتی ۵ // ۴ // 3
 مصری . . . بود ۴: - ۵ // 4 آن جفاکش . . . جفا ۵ // ۵ که بود ۵ // ۶
 بود // ۴ راندم ۵ // ۶ راندم ۴ // ۷ نی ۵ // ۸ نه ۴ // ۹ به ۵ // 6 ناگهش . . .
 شد ۵ // ۴ - 7 // ۴ شد . . . شیر ۴: - ۵ // 8 همدی . . . بعشق ۵ // ۴ - // ۴
 همدی . . . بعشق ۵ // ۴ با بلای و درد ورزیدی بعشق ۵ // 9 گفت . . . فغان
 ۴: - ۵ // 10 شد . . . دل ۵ // ۴: - 11 // ۴ صد . . . چشم ۴: - ۵ // 12 روز . . .
 آخته ۵ // ۴: - 13 // ۴ چند . . . بزور ۴: - ۵ // 14 از لب . . . کام ۵ // ۴: - 16 // ۴
 بزوری ۵ // ۴: بزور 17 // ۴ کارت . . . بود ۴: - ۵ // ۱۸ بی ۵ // ۴ با ۴ // ۱۸ ور نه ۵ // ۴: گر به ۴
 18 // ۴ بی ۵ // ۴: جا ۵ // ۱۸

۳ مصری: ثویان بن ابراهیم اخمیمی مصری ملقب به ابوالفیض (ابوالفیاض)
 (ف. ۲۴۵ هـ. ق.) ر.ک. به معین، ماده ذوانون مصری.
 ۱۶ رستم: ر.ک. به صفحه ۴.
 ۱۶ اسفندیار: پسر گستاخ و ملقب به روئین تن ر.ک. به کیا، ص. ۵۳.

حکایت دریای بی پایان

	هست دریایی فرازکوه قاف	
3	نام آن دریای بی پایان بود	خیزد از موجش نقوش چاه وقاف
	آب او را چون بیاید موج خیز	جای بی دستان و بی پایان بود
	هرچه اندازی درو ناید برون	آسمانرا گوید از هر موج خیز
6	آب او را کم کسی نوشیده است	ور برون آید نمی باید برون
	نه در آنجا صبح باشد نی دگر	بلک او بر چشمها پوشیده است
	سالکی آن بحر را بر لب رسید	هرکه رفت آنجا نمی آید دگر
9	آمد آوازی که ای دریا سفر	جان ز ترس آن تشنه را بر لب رسید
	هست این بحری سراسر جویز و کف	کی توان کردن درین دریا سفر
	هرکه دید بحر حیرت جاد به	بی فرورفتن نیاید در کف
12	هرکرا زان بحر آید جاد بات	دایمتر آمد ز خیرت جاد به
	چند می پرسی که این را کو کنار	رست از گرد آب خشک جاد بات
	کاتبی دست از قلم شوی و دوات	بهر خواب راحتست این کو کنار
		کاب آن دریاست در زحمت دوات

در نصیحت فرزند خود گوید

ای تو فرزند بجان پیوند من	هست با تو خود بجان پیوند من
ای برادر یار جز صانع مدان	خویشرا چون ضایعان ضایع مدان

۱ حکایت . . . بی پایان F: حکایت 2 // نقوش F: نشان B //
 چاه F: چاه 3 // آن B: او F // 4 او را F: آنرا B // بیاید F: بر آید B //
 از هر B: آواز F // 5-6 هرچه . . . پوشیده است F: - B // 7 نی B:
 نه B // 8 سالکی F: مالکی B // ترس B: تن F // تشنه B: خسته F // 9
 ای دریا سفر B: ترسیدن بهل F // کی توان . . . سفر B: ترک خود کن حال
 پرسیدن بهل F // 10 هست . . . در کف B: - F // 11 هرکه . . . به B: - F
 12 // هرکرا . . . جاد بات F: - B // 14 کاتبی . . . دوات B: کاتبی نی می
 طلب نی کوثر آب ز آب آن دریا مدان نیکوتر آب F // 15 در نصیحت . . .
 گوید B: - F // 16 ای تو . . . پیوند من B: - F // 17 ای برادر . . . مدان
 F: - B

۱۵ فرزند خود: مراد ازین فرزند کاتبی، عنایت است.

	طبع تو عین عنایت آمده	ز آسمان اسمت عنایت آمده
	هر کرا بر نفس خود اسراف نیست	در دم تسریف از اسراف نیست
	هست عالم را نظام از نظم و رز	نظم دان و نظم خوان و نظم و رز
	آهوی سرگشته ای دور از خرد	گو میان دشت و صحرا می جرد
	با فرح باشد سخن پرور مدام	گرفرح خواهی سخن پرور مدام
	همچو هزالان نگر دی هزل طبع	کت بحد ابتر شود از هزل طبع
	غیر جنس تست آخر نفس زشت	بهر قید تست هر پشیمی که زشت
	نیست ممدوحی به از خلق آفرین	نیست همت جستن از خلق آفرین
	چون نمی جویی ز چنگ وی گریز	حق تعالی را بخود روی گریز
	راه شرع احمد مختار دان	شرع او را از همه مختار دان
	حق بجوی و حق شمر روی گریز	چون کشد باطل سپه روی گریز
12	آور این سر رشته را بادستو بس	ور نه در دستت یمین بادستو بس
	باش دایم همدم نیکو سیر	تا شود رغم بدت نیکو سیر
	هیچ دیده چون ندیده غیر جنس	دیده بر دوز و ببر از غیر جنس
15	آهوی سرگشته صحرا و وطن	کثر شب و روز ست در صحرا وطن
	چون به پند غیر جنس از دور جا	می هلد با آنکه دید از دور جا
	گر ترا حسن کم از آن آهو بود	شیر دل داند که او آهو بود
18	کاتبی هر پند تو در دانه ایست	بل که در قیمتبه از در دانه ایست

1 طبع تو... آمده ۵: - 2 هر کرا... نیست F: -
 3 هست... رز ۵: - 4 آهوی... می جرد
 5-6 با فرح... طبع ۵: - 7 غیر جنس... زشت F: - 8 نیست... آفرین ۵: - F:
 9 چون... گریز F: - 10 جان... خلق
 11 گریز ۵: - 12 آور... بس F: - 13 باش... غیر
 جنس ۵: - 14 صحرا وطن... دور از خرد F: - 15 کثر... وطن ۵: - کو
 میان دشت و صحرا می جرد 16: - 17 گر ترا حسن کم... آنکه غیر جنس ۵: - که او ۵: - که آن F:
 که آهو 18: - کاتبی هر پند تو ۵: - ای که هر چند در تو ۵: - بلکه ۵: - بلک F:

۱ عنایت : اسم فرزند کاتبی .

گفتار در خاتمهٔ ده باب و تسمیهٔ شعراء ماضی رحمهم الله

تا یکی ای کاتبی از قال قال	حال حال افزوده سازد قال قال
از نشابوری تو چون عطار باش	دایم از عطر سخن عطار باش
در معانی کوش چون مولای روم	تا شوی شاهری و مولای روم
گر عناصر سازدت چون عنصری	بگذری زین چار طاق عنصری
شاعر آن به کو چو فردوسی بود	قابل انعام فردوسی بود
تا رسد از عالم روحانیـ	صد هزاران فیه چون روحانیـ
ور چو اهل زرق کسوت ازرقی	چرخ زرقاقت برد چون ازرقی
ور بطبع از مهر گردون انوری	زوفرو رفتن بری چون انوری

1 گفتار... رحمهم الله: در خاتمه گوید // 2 تا یکی: شاد // 3
 قال قال: قیل و قال // 4 حال... قال: حال چون باشد که باشی
 نیت فای // 5 گرفتار: تا // 6 رسد: دهد // 7 برد: بود // 8
 // 9 بری: نه . 8

- ۳ عطار: شیخ فریدالدین ابو حامد بن ابوبکر ابراهیم بن مصطفی .
 از عارفان بزرگ ایران و از پیشوایان شاعران متصوف که در عالم تصوف به مقام
 ارشاد رسیده است. (ف. ۶۲۷) رجوع شود به کیا، ص. ۳۴۶ .
- ۴ مولای روم: مولانا جلال الدین محمد بن بهاء الدین محمد بن حسین
 الخطیبی . معروف به مولوی یا ملای روم از بزرگترین شاعران عارف ایران در قرن
 هفتم. (ف. ۶۷۲) رک. به کیا، ص. ۴۹۱-۴۱۲ .
- ۵ عنصری: ابوالقاسم حسن بن احمد بلخی، شاعر معروف دورهٔ غزنوی
 (ف. ۴۳۱ هـ. ق) رک. به معین، به مادهٔ عنصری .
- ۶ فردوسی: ابوالقاسم حسن فردوسی شاعر بزرگ حماسه سرای ایران
 در قرن چهارم و پنجم. (ف. ۴۱۱ یا ۴۱۶) رک. به کیا، ص. ۳۷۱ .
- ۷ روحانی: ابوبکر بن محمد بن علی روحانی سمرقندی از شاعران قرن
 ششم است. رک. به کیا، ص. ۲۳۶ .
- ۸ ازرقی: ابوبکر زین الدین بن اسمعیل وراقی هروی . از شاعران
 زبردست قرن پنجم. (ف. در حدود ۴۶۵) رک. به کیا، ص. ۴۶-۴۷ .
- ۹ انوری: اوحد الدین محمد بن محمد انوری ملقب به حجة الحق در
 قریهٔ بدنه از ولایت ابیورد متولد شد. (ف. ۵۸۳) رک. به کیا، ص. ۷۴ .

ور ترا صد حکم خاقانی بود
 و بسازی چون نظامی پنج گنج
 گر ظهیری و مجیر اسیف دین
 گر دهد نوبت ترا چرخ اشیر
 بادۀ آخر دقیقی آردت
 گریبان مجد را قمری شوی
 کن تا یکی دنبال سیم و عسجدی
 آخر کارت چو خاقانی بسود
 رنج باشد آخرت آن پنج گنج
 کی مظفر خوانمت بی سیف دین
 و جلالت هست اشرف از اشیر
 شرب غم همچون دقیقی آردت
 کی سراج دهر چون قمری شوی
 فکرتی کن تا کجا شد عسجدی

1 و بسازی ۴ تا: گر بگویی ۵ // آن ۵ تا: زان ۴ // 3 گر ظهیری . . . سیف
 دین ۵ تا: — ۴ // گر ظهیری و مجیر آر تا: هست بهتر در مجیر این ۵ // بی تا:
 ای ۵ // 4-6 گر دهد شوی ۵ تا: — ۴ // گر دهد نوبت ترا ۵: و بر لطفی
 برتر تا // بادۀ ۵: رنج دق تا // همچون ۵: قتل تا // 7 و ۵۴: — تا .

- ۱ خاقانی: افضل الدین ابوبدیل بن علی خاقانی از سخن سرایان
 بزرگ ایران. (ف. ۵۶۵) ر. ک. به کیا، ص. ۱۸۱-۱۱۱.
- ۲ نظامی: (ف. در حدود ۶۰۴) حکیم جمال الدین ابو محمد الیاس
 بن یوسف بن زکی بنی موید از شاعران بزرگ داستان سرای ایران. ر. ک. به کیا،
 ص. ۵۱۲-۵۱۳.
- ۳ ظهیر: ظهیر فاریابی (ف. ۵۶۸) ظهیر الدین ابو الفضل ظاهر
 بن محمد فاریابی. از شاعران قصیده سرای معروف قرن ششم. ر. ک. به کیا،
 ص. ۳۳۲-۳۳۳.
- ۴ مجیر: مجیر الدین بیلدانی، ابوالکارم مجیر الدین بیلدانی (ف. ۵۸۶
 ه. ق.) رجوع شود به معین ماده مجیر.
- ۵ سیف دین: سیف اسفرنک (ف. در حدود ۳۶۵) ر. ک. به کیا، ص. ۲۱۱.
 الاعراج از شاعران معاصر خوارزمشاهیان. ر. ک. به کیا، ص. ۲۸۵.
- ۶ اشیر: اشیر اخیسگتی (ف. ۶۰۸) اشیر الدین از شاعران مدیح سرای
 قرن ششم. ر. ک. به کیا، ص. ۳۵.
- ۷ دقیقی: ابومنصور محمد بن احمد دقیقی بلخی از بزرگترین شاعران
 قرن چهارم و معاصر سامانیان. (ف. در حدود ۳۶۵) ر. ک. به کیا، ص. ۲۱۱.
- ۸ مجد: مجد همگر از شاعران قصیده سرای قرن هفتم هجری. (ف.
 ۶۸۶) رجوع شود به کیا، ص. ۴۴۶.
- ۹ قمری: سراج قمری، از شاعران قرن هفتم. ر. ک. به زیبح الله صفا
 تاریخ ادبیات در ایران جلد ۳ بخش اول، ص. ۶۸۱-۷۰۴.
- ۱۰ عسجدی: ابو نظر عبدالعزیز بن منصور المروزی از شاعران دربار
 محمود غزنوی و مداح او. رجوع شود به کیا، ص. ۳۴۴.

گشته‌ای خلاق معنی در سخن	ور تو چون خلاق معنودر سخن
بلك داری پاك مال اصفهان	ور شبیهی با کمال اصفهان
پیش چشمت دهر چون قطران شود	آخر کار تو چون قطران شود
آخرت تحویل چون سعدی بود	آخرت را صد ره ار سعدی بود
قهر بینی از زمان آخر نه لطف	ور به لطف طبع کردی رشك لطف
از جلال حق عتیقی باشدت	در کمالات عتیقی باشدت
یا به بیت الله امامی بسامندت	ور سخن همچون امامی باشدت
عاقبت غیر از نزاری نبودت	رستن از غم چون نزاری نبودت

1 ور تو... در سخن : ف- 2 ور شبیهی... اصفهان : ف- // لا
4 آخرت : لا: اخترت // 5 ور به لطف... نه لطف : ف-

- ۱ خلاق المعانی : کمال الدین اسمعیل بن جمال الدین محمد بن عبد الزقاق اصفهانی ، ملقب به خلاق المعانی ، شاعر قصیده سرای ایرانی (ف. ۶۳۵). رک. به معین، ماده خلاق المدانی .
- ۲ کمال اصفهان : کمال الدین اسمعیل ، خلاق المعانی .
- ۳ قطران : حکیم ابو منصور قطران عضدی تبریزی از شاعران قرن پنجم و دوره سلجوقی و از نخستین کسانی است که در آذربایجان به فارسی شعر سروده است. رک. به کیا ، ص. ۴۰۰-۴۰۱ .
- ۴ سعدی : مشرف الدین صالح بن عبد الله سعدی شیرازی . از بزرگان و نوابح شعر و ادب ایران . رک. به کیا ، ص. ۲۶۸-۲۷۰ .
- ۵ لطف : لطف الله نیشابوری شاعر ایرانی . (ف. ۸۱۰) رجوع شود به معین، ماده لطف الله .
- ۶ عتیقی : جلال الدین عتیقی تبریزی بن قطب الدین عتیقی ، دانشمند و خطیب و واعظ (ف. ۷۱۸ یا ۷۴۱) رجوع شود به معین، ماده عتیقی .
- ۷ امامی : امامی هروی ، ابو عبد الله محمد بن ابوبکر بن عثمان از شاعران قرن هفتم و معاصران سعدی . رک. به کیا ، ص. ۶۷ .
- ۸ نزاری : نزاری قهستانی ، از شاعران منتسب به طایفه اسمعیلیه که تخلص را از نام نزار پسر دوم المستنصر بالله ، هشتمین خلیفه فاطمی مصر گرفته است. رک. به کیا ، ص. ۵۰۳ .

- ور زروی شاعری خسرو شوی
 عاقبت بینی که مانند حسن
 وریود ابیات پاکت چون عماد
 وریود اندر خواجوی کرمان شوی
 همچو سلمان شوغلام خاندان
 ورنه در تجرید چون ناصر شوی
 گردهی زاد سخن را چون کمال
 ختم قرآن به ازین چون حافظت
 درازل بود ار علی استاد من
 تمة الكتاب ده باب بعون الملك الوهاب و صلى الله على خير خلقه محمد و
 اله اجمعين .

3 چون (دوم) تا: بی 4//ف وریود اندر . . شوی تا: — 6//ف ورنه . . .
 ناصر شوی تا: — 9//ف درازل . . . استاد من تا: — ۴ .

- ۱ خسرو: خسرو دهلوی، شاعر فارسی گوی هند (۶۵۱-۷۰۵) .
 ر.ک. به معین ماده خسرو .
 ۲ حسن: حسن دهلوی: خواجه حسن شیخ نجم الدین بن علی سنجری
 دهلوی. از شاعران فارسی زبان هندوستان و از عارفان معروف قرن هشتم .
 (ف. ۷۷۷) . ر.ک. به کیا، ص. ۲۱۴-۲۱۵ .
 ۳ عماد: عماد فقیه کرمانی، از فقیهان و شاعران قرن هشتم و معاصر
 شاه شجاع. (ف. ۷۷۳) . ر.ک. به کیا، ص. ۳۵۰ .
 ۴ خواجوی کرمان: کمال الدین ابو العطاء محمد بن علی بن محمد
 کرمانی . از شاعران بزرگ قرن هشتم . ر.ک. به معین ماده خواجوی کرمانی .
 ۵ ایوب: نام پیغمبری که بر تکالیف و مرض و رنج بسیار صابر بود .
 ۵ سلمان: سلمان ساوجی، جمال الدین سلمان بن علاء الدین ساوجی
 از بزرگترین شاعران قرن هشتم . رجوع شود به کیا، ص. ۲۷۴ .
 ۶ ناصر: ناصر خسرو، حکیم ابو معین ناصر بن خسرو قبادیانی بلخی
 (ف. ۴۸۱) . رجوع شود به معین ماده ناصر خسرو .
 ۷ کمال: کمال خجندی، کمال الدین بن مسعود عارف و شاعر مشهور
 (ف. تبریز ۷۹۳ یا ۴۰۳ یا ۸۰۴) . ر.ک. به معین ماده کمال خجندی .
 ۸ حافظ: حافظ شیرازی، شمس الدین محمد بن بهاء الدین معروف به
 لسان الغیب بزرگترین غزلسرای ایران . ر.ک. به کیا، ص. ۱۷۴-۱۷۵ .
 ۹ علی: به احتمال قوی مراد ازین حضرت علی کرم الله وجهه است .

فهرست اسماء رجال و اماکن و برخی اصطلاحات

١٤/٨-٧٥٦٣/٤-٣٥٢/١٥	ج	جبرئیل	٢١/٤	آب حیات
٤٤/١٠		جم	١٠/٢	آب حیوان
١٩/١٥		جمشید	١٤/١٣	آب عشق
٤/٦		جنت	٢٢/٦	آسمان
	ج	چاریار	٤٧/١٠٦٥١٣/١٥-١١٦٩/١٠	آفتاب
٣/٨		چرخ	١٣/١٠	آفتاب خاوری
٥ ٣١/١٢٥٩/٣٥٦/١٥٥/٨٥٣/٥			٦٤/١٠	ابراهیم
٦٥ / ١٤ ٥ ٥١/٥ ٥ ٣٦/١			٧٦/٤	اثیر
	ح	حافظ	٧٤/١٠٥٦٢/١٤	احمد
٧٨/٧		حبش	٧٥/٨	ازرقی
٢٩/ ١٨ ٥ ٢٧ /٤		حسن	٢١/١٠	اسد
٧٨/٢		حق	٧٢/١٥	اسفندیار
٢٩/١٨٥ ٣١/١٢		حمزه	٢٨/١٢	اسکندر ذوالقرنین
٦٢/١٥		حیلر	٢/١٢	اسکندر
٣/١٢			٦٣/١٥	اسماعیل
	خ	خاقانی	٦١ / ٨ ٥ ٣٦/٣٥٢٧/٨	افلاک
٧٦/١		خاور زمینی	٧٧/٧	امامی
١٣/١١		ختن	٧٥/٩	انوری
٣٥/٥		خدا	٢٦/٨	ایران‌شاه
١١/٨٥ ١٤/٢		خسرو	٢٢/١٢	ایزد
٧٨/١		خطا	٧٨/٤	ایوب
١٤/١٥				ب
٧٧/١		خلاق المعانی	٢٢/١٩	بغداد
٦٣/١١		خلیل	٥٢/١٦	بو تراب
٦/١١		خم خانه	٥٨/١٦	بوزرجمهر
٥١/٨٩-١٧		خور	٩/١٤-٨	بهرام
٣٥/٤-٦٢٠/١٥٥٨/٢١		خورشید	١٢/١٢	بهشت
	د	دارا	٢٠/٨	پ
٤/١٢		داراب	٦٠/٧ ٥ ١١/٩٥ ٧/٢	پادشاه شام
٥٦/١٤		دار السلام		پیغمبر
٢٤/٤		دقیقی	٣٢/٢٠	ت
٧٦/٥		دوزخ	٢٧/٧٥٩/١٤٥٩٥ ٤/١٠	تبریز
٤٠/٦٥ ١٣/١٥		دوزخ قلزم		تیر
٦٠/٢٠		ده باب	٢٤/١٥	ث
١٢/٤				ثمود

۷۶/۳	ظ	ظہیری	۳۸/۱۳۶۴/۵	ذ	ذوالقرنین
۲۴/۱۵	ع	عاد	۵۹/۱	ر	رباط
۷۲/۱		عاشق شیرازی	۷۲/۱۶ ۶۴/۶		رستم
۷۷/۶		عتیقی	۷۵/۷		روحانی
۴۸/۸		عدن	۳۶/۱		روز جزا
۷۶/۷		عسجدی	۲۳/۳		روز محشر
۷۵/۳		عطار	۳۱/۱		روز میدان
۷۸/۹		علی		ز	
۷۸/۳		عماد	۴۴/۱۱		زابل
۴۸/۸		عمان کفی	۱۰/۷		زر
۷۴/۱		عنایت	۷/۱۵		زمزم عشق
۷۵/۵		عنصری	۲۲/۶		زنگبار
۲۴/۱		عیسی	۳۵/ ۸ ۶۹/۱۱		زهره
	ف			ژ	
۳/۱۰		فاروق	۳۲/۶		ژنده پیل
۴۳/۱۶		فرخ		س	
۷۵/۶		فردوسی	۵۰/۱۹		سرخاب
۱۰/۳۶۱۰/۳۶۹/۱۴۶۶/۴۶۴/۹		فلک	۷۷/۴		سعدی
۶۳۰/۷۶۲۷/۷۶۳۳/۲۰			۵۷/۱۶-۱۳		سکندر
۲۷/۵		فیلتن	۷۸/۵		سلیمان
	ق		۷۶/۳		سیف الدین
۷۸/۷		قرآن		ش	
۷۷/۳		قطران	۴۲/۱۷		شاپور شاہ
۱۳/۶		قلزم	۲۱/۸		شاہ اسد
	ک		۵۶/۱۲		شاہ ناراب
۱۵۸۰۰۱۴/۱۴۶۱۴/۵۶۱۰/۱۱		کاتبی	۴۲/۸		شاہ شاپور
۳۱/۱۵ ۲/۱۹۵۱۹/۲ ۶۱۷/۱۴			۴/۴		شام
۳۰/۱۰۰۵۳۹/۷۶۲۷/۲۶۲۶/۷			۶۴/۱۵		شفیق
۲۷/۱۱۶۳۵/۳۶۳۵/۲۶۳۳/۱۶			۵/۱۰		شمع خاور
۴۱/۱۶۴۰/۱۴۶۳۹/۲۶۳۶/۷			۳۲/۴		شیخ جام
۴۳/۱۰۰۶۳۹/۳۹۷/۹۶۴۴/۲۰			۱۳/۱۱		شہ خاور
۵۷۱۶۵۳/۱۶۵۱/۱۱۶۵۰/۱۷			۷۲/۳		شیراز
۶۴/۱۳۶۳۳/۹۶۵۹/۳۶۵۸/۱۰				ص	
۷۲۱۸۶۷۱/۸۶۷۰/۱۹۶۶۵/۱۰			۹/۳		صدیق
۷۵/۲۶۷۴/۱۸۶۷۳/۱۴				ط	
۷۸/۴۶۳۱/۹		کرمان	۴۱/ ۳ ۶۴۰/۱۷		طایف
۱۲/۱۶		کشمیر	۲۰/۱۳		طور

	ن	۷۸/۵۶۶۳/۱۶۵۴/۷-۸۶۹/۱۱	کعبه
۷۸/۶	ناصر	۷۷/۲	کمال
۵۴/۴	نبی	۷۸/۷	کمال
۲۲/۱۶	نخبیر	۷۳/۳	کوه قاف
۷۷/۸	نزاری		گ
۷۵/۲	نیخا پور	۵۱/۲۳	گلپهار
۱۲/۳	نظامی		ل
۵۸/۱۱	نوخیروان	۱/۴	لوح و قلم
۴ / ۴ ۶ ۴/۵	نیمروز	۵۹/۱۴-۶	لیلی
	ه	۵ ۱۰/۵۶۹/۱۸۶۹/۱۴ ۶۲/۲	ماه
		۷۶/۶۴۴۵/۷۵۱۸/۵	
۶۵/۵	ها تفی	۵۹/۴	مجنون عامری
۳۹/۱۰	هفت آسمان	۷۶/۳	مجیر
	ی	۶۵/۱۲	محمود
۶۴۴/۳ ۶۲۳/۱۵	یمن	۱۶/۹	مشتری
۴۴ / ۱۰-۵		۵۴/۶	مغرب زمین
/۱۱۶۴۲/۱۶۶۲۹/۱۴	یوسف	۷۱/۲-۱	منصور حلاج
۴۷		۷۰ / ۶-۵ ۶۷۰/۱۲۶۷۰/۱۷	موسی
		۷۵/۴	مولای روم
		۶۹ / ۹۶۶/۵۶۳/۵۶۲/۴-۳-۲	مه
		۲۷/۶۵۳۳/۱۶۵۱۷/۱۶۵۱۴/۵	
		۵۹/۱۷۵۵۹/۱۰۵۴۵/۷۵۳۱/۲	

در این فهرست همهٔ رقمها رقمهای صفحه و ابیات است

- چرخ در راه تو سرگردان شده
از تو ماه و مهر دوران یافته
مهر از نور تو و مه پاره ایست
سرخوش جامت چو در میدان بود
هست يك جامت چو بد مستی کند
213^a
- 3 اختران با او بسرگردان شده
همچو ماه و مهر دوران یافته
از تو هريك زره چون مه پاره ایست
مهر و چرخ او را می و میدان بود
نيك باشد ليك بد مستی کند
6 کرده ترك شادی و بر غم زده
چون الف کثر هست جادریای باش
آنچه شد زو در جهان گم راه شد
در طریقت باشد او و یافته
9 در عذابم یا الهی رحمتی

گفتار در نعت حضرت رسول علیه الصلوة والسلام

- 12 ای جهانرا رای تو دارا شده
لشکر دین را سپه سالار تو
هر کرا لطف خدا همراه شد
جبرئیل تا ره در یافته
15 چون ترا در شرع گفتاری نکوست
غیر تو نبود جهان آرا بدین
- بنده ات اسکندر و دارا شده
بر همه میر و سپه سالار تو
دین تو هم رهبرش هم راه شد
عرش را فرشی ازان در یافته
هر که او بشنید گفت آری نکوست
ای جهان آرا جهان آراه دین

3 نور: ۴ روی ۱۱ // 5 هست: ۴ مست ۱۱ // 7 ناشناست... با ۴: - ۱۱
او و ۱۱: او را ۴ // 11 گفتار... و السلام ۴: در نعت سید
المرسلین علیه السلام ۱۱ // 15 فرشی ازان ۱۱: از فرش آن ۴ // 16 گفتاری
۱۱: گفتار ۴ // 17 غیر تو نبود ۱۱: نیست غیر از تو ۴.

۱۲ اسکندر: اسکندر مقدونی، پسر فلیپ مقدونی (جل ۳۳۶ - ف.
۳۲۳ م). رجوع شود به محمد معین، فرهنگ فارسی، ماده اسکندر و زهرای
خانلری کیا، فرهنگ ادبیات فارسی دری، ص ۵۲۰-۵۴.

۱۲ دارا = دایوش: نام چند تن از شاهنشاهان هخامنشی. رن. به
همین منابع.

۱۵ جبرئیل: یکی از چهار فرشته مقرب اسلام که حامل وحی الهی برای
انبیاست. رن. به معین، ماده جبرئیل.

- هر که او یار تو نیکو نام شد
وانکه از نام خوست دلخوش نگشت
بارها عالم آفرین
دوستان و دشمنانرا دوستی
برتر آمد قدرت از چرخ برین
هر که او شرع ترا رهبر گرفت
همچو تو نبود بزرگی سرفراز
رحمت حق بر تو و بر چار یا ر
اولا صدیق امیر پاک دین
دیگری فاروق آن با عدل و داد 213^b
دیگر آن میری که کان حلم بود
دیگر آن حیدر امیر شیر دل
رحمت حق بر تو و بر جانیشان
- آخرش در دهر نیکو نام شد
جانش از بیماری دل خوش نگشت
گفت در وصف بعالم آفرین 3
جز بتو نیکو نباشد دوستی
اختران هستند و مهر و مه برین
از بی جنت شدن ره برگرفت 6
خاک پایت هر که شد کوسرفراز
زانکه بودندت زجان هر چاریار
آنکه کرد از کفر صدقش پاک دین 9
کو بر غم ظلم داد عدل داد
داشت او هر چیز کان حلم بود
کو ستاندی روز رزم از شیر دل 12
چون تو بودی جمله را بر جا بشان

گفتار در موعظه و نصایح

- نیست سودی ای دل از مال و منال
بس جفا کین گنبد زرکار کرد
تخم بد کاری بدیرین کشت زار
تا زیان نبود بمان مال و منال 15
بر کسی کو از بی زرکار کرد
عاقبت خواهی شدن زین کشتزار

1 در دهر نیکو نام ۴: هم درد نیکو یار ۱۱ // 2 بیماری ۱۱: بیماری و ۴ //
3 گفت ۱۱: گفته ۴ // 5 هستند و مهر ۴: هستند مهر ۱۱ // 12 دیگر آن ۱۱:
دیگری ۴ // کو ستاندی ۱۱: کو ستاند ۴ // 14 گفتار و نصایح ۴: در
موعظه و پند گوید ۱۱ // 17 زین ۱۱: زان ۴ .

۸ چار یار: در اصطلاح اهل تسنن: چهار خلیفه یعنی ابو بکر، عمر
عثمان، علی .

- ۹ صدیق: لقب حضرت ابو بکر خلیفه اول است. رک. به معین، ماده صدیق .
۱۰ فاروق: لقب حضرت عمر خلیفه دوم است. رک. به همین مأخذ .
۱۱ کان حلم: مراد ازین حضرت عثمان خلیفه سوم است .
۱۲ حیدر: لقب حضرت علی خلیفه چهارم است. رک. به آنندراج ماده